

**T.C.**  
**SELÇUK ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**ÇOCUK GELİŞİMİ VE EV YÖNETİMİ EĞİTİMİ ANABİLİM DALI**  
**ÇOCUK GELİŞİMİ VE EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**ANNE EĞİTİMİ PROGRAMININ ÖZEL GEREKSİNİMLİ**  
**ÇOCUKLARIN ANNELERİNİN ÇOCUK YETİŞTİRME**  
**TUTUMLARINA VE ÇOCUKLARIYLA İLİŞKİSİNE**  
**ETKİSİNİN İNCELENMESİ**

**Figen BEDEL**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Danışman**

**Doç. Dr. Kezban TEPELİ**

**KONYA-2017**



T. C.  
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ  
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü



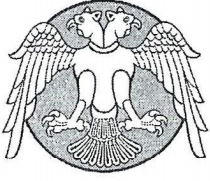
Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin

Adı Soyadı	Figen BEDEL
Numarası	154238031008
Ana Bilim / Bilim Dalı	Çocuk Gelişimi ve Ev Yönetimi Eğitimi/Çocuk Gelişimi ve Eğitimi
Programı	Tezli Yüksek Lisans <input checked="" type="checkbox"/> Doktora <input type="checkbox"/>
Tezin Adı	Anne Eğitimi Programının Özel Gereksinimli Çocukların Annelerinin Çocuk Yetiştirme Tutumlarına ve Çocuklarıyla İlişisine Etkisinin İncelenmesi

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

  
Figen BEDEL



T. C.  
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ  
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü



Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	Figen BEDEL		
	Numarası	154238031008		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Çocuk Gelişimi ve Ev Yönetimi Eğitimi/Çocuk Gelişimi ve Eğitimi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans <input checked="" type="checkbox"/>	Doktora	<input type="checkbox"/>
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Kezban Tepeli		
Tezin Adı	Anne Eğitimi Programının Özel Gereksinimli Çocukların Annelerinin Çocuk Yetiştirme Tutumlarına ve Çocuklarıyla İlişisine Etkisinin İncelenmesi			

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Anne Eğitimi Programının Özel Gereksinimli Çocukların Annelerinin Çocuk Yetiştirme Tutumlarına ve Çocuklarıyla İlişisine Etkisinin İncelenmesi başlıklı bu çalışma 12/10/2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı

Doç. Dr. Kezban TEPELİ

Prof. Dr. Ramazan ARI

Yrd. Doç. Dr. Canan YILDIZ ÇİÇEKLER

Danışman ve  
Üyeler  
(Danışman)

Üye

Üye

İmza

## ÖNSÖZ

Ailenin, çocuğun gelişimi üzerindeki önemini açıkça ortaya koyan araştırmalar bu çalışmanın ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Çocuğun her yönüyle gelişimine katkı sağlamak için, çocuğu başarıya götürmek için aile eğitimlerine ihtiyaç vardır. Ailenin; çocuğunun eğitiminde etkin olarak rol alması, sağlıklı iletişim kurabilmesi, çocuğun gelişimini destekleyici aile ortamı sunması ve çocuğun içerisinde var olan potansiyelini gerçekleştirmesini sağlaması gibi konularda desteklenmesi gerekmektedir.

Aile eğitimlerinin genellikle normal gelişim düzeyinde çocuğu olan ailelerle yapıldığı gözlenmektedir. Özel gereksinime sahip çocuğu olan ailelerin de sosyal, duygusal, eğitimsel gelişime yönelik desteğe ve bilgiye ihtiyacı vardır. Ailenin kaynaştırma uygulamalarına katılımı sağlandığında, aile ve özel gereksinimli birey kaynaştırma uygulamasından en üst düzeyde faydalanabilmektedir.

Özel eğitim hizmetleri yönetmeliğinde de ailelerin, özel eğitim sürecinin her boyutuna aktif olarak katılımları ve eğitimlerinin sağlanması yönetici ve öğretmenlerden istenmektedir. Dolayısıyla bu araştırmada anne eğitimi programının özel gereksinimli çocukların annelerinin çocuk yetiştirme tutumlarına ve çocuklarıyla ilişkisine etkisi incelenmiştir.

Öncelikle, değerli zamanını tez çalışmam için ayıran, araştırmanın her aşamasında ışık tutan, cesaretlendirmeleriyle araştırmanın dinamik bir şekilde sürmesini sağlayan danışmanım Doç. Dr. Kezban TEPELİ'ye içten teşekkür ederim.

Araştırma sürecinde desteğini esirgemeyen hocam Prof. Dr. Ramazan Arı'ya, öneri ve önemli katkılarıyla destek sağlayan sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Aysel Çağdaş'a çok teşekkür ederim.

Eğitim programına katılarak, araştırmanın ortaya çıkmasına katkı sağlayan değerli annelere özverileri için teşekkür ediyorum.

Araştırma süresince desteklerini esirgemeyen Özel Eğitim Öğretmeni Hacer Oymak'a, Rehber Öğretmen Ayten Çiftçi'ye çok teşekkür ederim. Çalışmada gerekli eğitim ortamını sağlayan okul müdürüm İbrahim Durmuş, müdür yardımcım Eda

Bulut'a ve diğer okullardan katılan velileri katılım için destekleyen okul idarecilerine teŖekkür ederim.

Son olarak eğitim süresince destek olan eŖim Ahmet BEDEL'e, çocuklarımız Zeynep, Esra, Hakan'a yüzlerindeki tebessüm ile verdikleri mutluluk ve gösterdikleri sabır için teŖekkürü bir borç bilirim.





SELÇUK  
ÜNİVERSİTESİ

T. C.  
**SELÇUK ÜNİVERSİTESİ**  
**Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü**



Öğrencinin

Adı Soyadı	Figen BEDEL		
Numarası	154238031008		
Ana Bilim / Bilim Dalı	Çocuk Gelişimi ve Ev Yönetimi Eğitimi/Çocuk Gelişimi ve Eğitimi		
Programı	Tezli Yüksek Lisans <input checked="" type="checkbox"/>	Doktora	<input type="checkbox"/>
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Kezban Tepeli		
Tezin Adı	Anne Eğitimi Programının Özel Gereksinimli Çocukların Annelerinin Çocuk Yetiştirme Tutumlarına ve Çocuklarıyla İlişisine Etkisinin İncelenmesi		

### ÖZET

Bu araştırmanın genel amacı, anne eğitimi programının özel gereksinimli çocukların annelerinin çocuk yetiştirme tutumlarına ve çocuklarıyla ilişkisine etkisinin olup olmadığını belirlemektir. Araştırma, deneysel araştırma türlerinden, yarı deneme modeli içerisinde yer alan eşitlenmemiş kontrol gruplu bir çalışmadır. Araştırma, Konya ilinde okul öncesi eğitim kurumuna devam eden özel gereksinimli çocuğa sahip annelerle yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak; “Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği”, “Çocuk Anababa İlişki Ölçeği” ve “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Araştırmada, deneme grubunda 19 anne, kontrol grubunda 19 anne olmak üzere 38 anne yer almıştır. Araştırmada, deneme grubunda yer alan annelere 14 oturumluk anne eğitim programı hazırlanarak uygulanmıştır. Kontrol grubu ile herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

Araştırmanın sonuçları aşağıda verilmiştir:

Araştırmada, anne eğitiminin deneme grubunda yer alan annelerin demokratik tutumlarının artmasında, otoriter tutumlarının azalmasında ve anne çocuk ilişkisinin artmasında anlamlı etkisinin olduğu sonucu elde edilmiştir. Buna karşın, annelerin koruyucu tutum ve aşırı hoşgörülü tutumları üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucu elde edilmiştir.

Kontrol grubunda yer alan annelerin demokratik tutum, otoriter tutum, koruyucu tutum, aşırı hoşgörülü tutum ve anne çocuk ilişkisinde anlamlı fark olmadığı sonucu elde edilmiştir.

Deneme ve kontrol grubu ön test son test fark puanları karşılaştırmasında “otoriter tutum” ve “anne çocuk ilişkisi”nde deneme grubu lehine anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Buna karşın, “demokratik tutum”, koruyucu tutum” ve “aşırı hoşgörülü tutum” boyutlarında deneme ve kontrol grubu arasında anlamlı düzeyde fark olmadığı sonucu elde edilmiştir.



T. C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü



Öğrencinin

Adı Soyadı	Figen BEDEL		
Numarası	154238031008		
Ana Bilim / Bilim Dalı	Çocuk Gelişimi ve Ev Yönetimi Eğitimi/Çocuk Gelişimi ve Eğitimi		
Programı	Tezli Yüksek Lisans <input checked="" type="checkbox"/>	Doktora	<input type="checkbox"/>
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Kezban Tepeli		
Tezin İngilizce Adı	The Effect of Mother Training Programme on Child Rearing Attitudes and Mother-Child Relationship among Mothers of Children with Special Needs		

### SUMMARY

The general aim of this research is to determine whether the mother training program is effective on the mothers' child-rearing attitudes and mother - child relationship. The research is a semi-experimental study based on pre-test and post-test models with experimental and control groups. The research was carried out with mothers who have a special needs child who goes to pre-school education institution in Konya. As a data collection tool; "Child Rearing Attitude Scale", "Child Parent Relationship Scale" and "Personal Information Form" were used. In the study, there were 19 mothers in the experimental group and 19 mothers in the control group. In the study, 14 sessions mother training program was prepared and applied to the mothers in the experimental group. The control group didn't receive any application..

The results of the study are as follows:

In the study, it was concluded that the mother education program had a significant effect on the increase of democratic attitudes, the decrease of authoritarianism attitudes and the increase of the mother-child relationship in the experimental group. However, the result was that mothers had no significant effect on protective attitudes and over-tolerant attitudes.

There was no significant difference in democratic attitude, authoritarian attitude, protective attitude, over-tolerant attitudes and mother-child relationship among the control group mothers.

The experimental and control group differ significantly in favor of the " authoritarianism attitude" and "mother-child relationship" experimental group in comparing pre-test post-test difference scores. On the other hand, there is no significant difference between the experimental and control groups in terms of "democratic attitude", "protective attitude" and " over-tolerant attitudes."

## İçindekiler Tablosu

Önsöz.....	iii
Özet.....	v
Summary.....	vi
İçindekiler.....	1
Tablolar Listesi.....	3
Kısaltmalar Listesi.....	6
<b>Bölüm I.....</b>	<b>7</b>
1.1. Problem Durumu.....	7
1.2. Araştırmanın Amacı.....	8
1.2.1. Alt Amaçlar.....	9
1.3. Araştırmanın Önemi.....	10
1.4. Sınırlılıklar.....	11
1.5. Tanımlar.....	12
<b>Bölüm II Kuramsal Temeller ve İlgili Araştırmalar.....</b>	<b>13</b>
2.1. Aile Kavramı.....	13
2.2. Aile Eğitim Programları.....	13
2.3. Anne Baba Çocuk İlişkisi.....	20
2.4. Anne Baba Tutumları.....	23
2.5. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Çocuklar.....	26
2.6. Kaynaştırma Eğitimi.....	27
2.7. İlgili Araştırmalar.....	35
<b>Bölüm III Yöntem.....</b>	<b>48</b>
3.1. Araştırma Modeli.....	48



3.2. Araştırma Gruplarının Oluşturulması .....	49
3.3. Veri Toplama Araçları .....	54
3.3.1. Kişisel Bilgi Formu .....	54
3.3.2. Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği .....	54
3.3.3. Çocuk Anababa İlişki Ölçeği .....	55
3.4. İşlem Yolu .....	57
3.4.1. Tarama Çalışması .....	57
3.4.2. Anne Eğitim Programının Hazırlanması .....	58
3.4.3. Anne Eğitim Programının İeriği .....	61
3.5. Verilerin Analizi .....	65
<b>Bölüm IV Bulgular .....</b>	<b>66</b>
<b>Bölüm V Tartışma ve Yorum .....</b>	<b>81</b>
<b>Bölüm VI Sonuç ve Öneriler .....</b>	<b>87</b>
<b>Kaynakça .....</b>	<b>89</b>
<b>Ekler .....</b>	<b>101</b>
<b>Özgeçmiş .....</b>	<b>106</b>

## Tablolar Listesi

Tablo No	Sayfa No
Tablo 1. Araştırma Deseni .....	45
Tablo 2. Araştırma Gruplarının Demografik Özellikleri .....	47
Tablo 3. Deneme ve Kontrol Grubunun Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği ve Çocuk Ana Baba İlişki Ölçekleri Ön Test Puanlarının Ortalama ve Standart Sapma Değerleri .....	48
Tablo 4. Deneme ve Kontrol Grubunun Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği ve Anne Çocuk İlişkisi Ön Test Puanlarına İlişkin Mann- Whitney U Testi Sonuçları .....	49
Tablo 5. Anne Eğitim Programı İhtiyaç Değerlendirme Formu ve Yeterlik Durumları .....	55
Tablo 6. Deneme Grubunun Demokratik Tutum Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri .....	62
Tablo 7. Deneme Grubunun Demokratik Tutum Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları .....	62
Tablo 8. Deneme Grubunun Otoriter Tutum Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri .....	63
Tablo 9. Deneme Grubunun Otoriter Tutum Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları .....	63
Tablo 10. Deneme Grubunun Koruyucu Tutum Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri .....	64
Tablo 11. Deneme Grubunun Koruyucu Tutum Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları .....	64
Tablo 12. Deneme Grubunun Aşırı Hoşgörülü Tutum Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri .....	65
Tablo 13. Deneme Grubunun Aşırı Hoşgörülü Tutum Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları .....	65

Tablo 14. Deneme Grubunun Anne Çocuk İlişkisi Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri .....	66
Tablo 15. Deneme Grubunun Anne Çocuk İlişki Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları .....	66
Tablo 16. Kontrol Grubunun Demokratik Tutum Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri .....	67
Tablo 17. Kontrol Grubunun Demokratik Tutum Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri .....	67
Tablo 18. Kontrol Grubunun Otoriter Tutum Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri .....	68
Tablo 19. Kontrol Grubunun Otoriter Tutum Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları .....	68
Tablo 20. Kontrol Grubunun Koruyucu Tutum Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri .....	69
Tablo 21. Kontrol Grubunun Koruyucu Tutum Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları .....	69
Tablo 22. Kontrol Grubunun Aşırı Hoşgörülü Tutum Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri .....	70
Tablo 23. Kontrol Grubunun Aşırı Hoşgörülü Tutum Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları .....	70
Tablo 24. Kontrol Grubunun Anne Çocuk İlişkisi Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri .....	71
Tablo 25. Kontrol Grubunun Anne Çocuk İlişkisi Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları .....	71
Tablo 26. Deneme ve Kontrol Grubu Demokratik Tutum Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri .....	72
Tablo 27. Deneme ve Kontrol Grubunun Demokratik Tutum Ön Test Son Test Fark Puanlarına İlişkin Mann- Whitney U Testi Sonuçları.....	72

Tablo 28. Deneme ve Kontrol Grubu Otoriter Tutum Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri .....	73
Tablo 29. Deneme ve Kontrol Grubunun Otoriter Tutum Ön Test Son Test Fark Puanlarına İlişkin Mann- Whitney U Testi Sonuçları .....	73
Tablo 30. Deneme ve Kontrol Grubu Koruyucu Tutum Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri .....	74
Tablo 31. Deneme ve Kontrol Grubunun Koruyucu Tutum Ön Test Son Test Fark Puanlarına İlişkin Mann- Whitney U Testi Sonuçları .....	74
Tablo 32. Deneme ve Kontrol Grubu Aşırı Hoşgörülü Tutum Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri .....	75
Tablo 33. Deneme ve Kontrol Grubunun Aşırı Hoşgörülü Tutum Ön Test Son Test Fark Puanlarına İlişkin Mann- Whitney U Testi Sonuçları .....	75
Tablo 34. Deneme ve Kontrol Grubu Anne Çocuk İlişkisi Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri .....	76
Tablo 35. Deneme ve Kontrol Grubunun Anne Çocuk İlişkisi Ön Test Son Test Fark Puanlarına İlişkin Mann- Whitney U Testi Sonuçları .....	76

## KISALTMALAR LİSTESİ

AÇEP	: Anne Çocuk Eğitimi Programı
BADEP	: Baba Destek Eğitimi Programı
ÇEM	: Çocuk Eğitim Materyali
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
ÖG	: Özel Gereksinimli
SADEP	: Çocuklarda Saldırgan Davranışları Önleme Ebeveyn Eğitim Programı

## BÖLÜM I

Bu bölümde, araştırmanın problem durumuna, amacına, denencelerine, önemine, sınırlılıklarına ve tanımlarına yer verilmiştir.

### 1.1. Problem Durumu

Çocuğun yaşamında önemli rolü olan aile, Gladding tarafından (2006) birbirlerine biyolojik veya psikolojik bağları olan, aralarında tarihsel, duygusal veya ekonomik birliktelik olan kendilerini aynı evin bir parçası olarak gören insanların oluşturduğu birlik olarak tanımlanmaktadır.

Çocuk ilk sosyal ilişkilerini ailesi içinde kurmaktadır. Aile, çocuğun temel ihtiyaçları olan beslenme, bakım ve korunma ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu ihtiyaçlarının karşılanacağı ortamın en sağlıklı aile ortamıdır. İhtiyaçların karşılanması sırasında ailenin çocuklarıyla kurdukları ilişkinin çocuğun gelişiminde önemli etkileri bulunmaktadır. Temel ihtiyaçların karşılanmasının yanı sıra çocuğun sosyal ve duygusal gelişimine destek sağlayarak, onun toplumsallaşmasına önemli katkı sağlamaktadır (Dizman, 2003; Yörükoğlu, 2006).

Anne-baba, özellikle çocuğun kişiliğinin oluşumda etkilidir. Çocuğun anne babasıyla özdeşim kurması, onların yaşam biçimlerini taklit etmesi, onun kişiliğinin oluşumunda etkilidir (Yavuzer, 2001). Aile bireylerinin çocukla kurdukları iletişim, çocuğun aile içindeki durumunun belirlenmesinde önemlidir. Bireylerin, sağlıklı kişilikler olarak yetişmeleri, aile işlevlerinin olumlu bir şekilde yerine gelmesiyle gerçekleşecektir (Bulut, 1993). Ana-baba başta olmak üzere, ailesi çocuğun en uzun süre birlikte etkileşimde bulunduğu bireyler olduğu için; çocuk, kültürel değerlerini, temel alışkanlıklarını, gelişim döneminde başarması gereken görevlerini aile ortamında elde edebilmektedir. Çocuğun olumlu bir benlik gelişiminde, yeterli duygusu kazanmasında ana-babasıyla kurduğu ilişki önemli rol oynamaktadır. Özellikle kişiliğin oluşumunda bebeklik ve ilk çocukluk döneminde ana-babaların tutumları çocukların temel kişilik özelliklerinin oluşmasında önemli rol oynamaktadır (Gürsoy ve Coşkun, 2006).

Yukarıda verilen açıklamalarda görüldüğü gibi, ailenin çocuğun sosyal duygusal gelişiminde önemli bir rolü vardır. Ailenin; çocuğunun eğitiminde etkin

olarak rol alması, sağlıklı iletişim kurabilmesi, çocuğun gelişimini destekleyici aile ortamı sunması ve çocuğun içerisinde var olan potansiyelini gerçekleştirmesini sağlaması gibi konularda desteklenmesi gerekmektedir.

Çocuğun gelişimi ve eğitiminde belirleyici etkileri olan aile bireylerinin bu konularda bilgilendirilmeleri belli bir program çerçevesinde eğitim almaları gerekir. Aile ve okul arasında olumlu bir bağ kurulması gerekmektedir. Bu eğitimlerin temel amacı çocuğun tüm gelişim alanlarıyla ilgili aileleri bilinçlendirmektir. Bu eğitimler çocuk kadar ailenin kendisine de katkı sağlayacaktır. Bu katkılar arasında; çocuklarının eğitimlerinde ailenin görevlerinin farkına varabilme; çocuğun gelişim görevlerine katkıda bulunabilme; çocuklarıyla sağlıklı iletişim kurabilme, çocuğunun eğitimi konusunda kendine güvenebilme ve çocuğuyla etkili zaman geçirebilme gibi kazanımlar ön plana çıkmaktadır (Tümekaya, 2010).

Ailenin çocukları için eğitim faaliyetleri içerisinde yer almaları, aile içi ilişkileri önemli düzeyde etkilemekle birlikte, çocukların sosyal duygusal gelişimini, akademik gelişimini olumlu yönde etkilemektedir. Dolayısıyla, ailelerin ihtiyaç duydukları konularda eğitim programlarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasının önemli olduğu görülmektedir (Tezel Şahin ve Özbey, 2007). Aile eğitimlerinin genellikle normal gelişim düzeyinde çocuğu olan ailelerle yapıldığı gözlenmektedir. Özel eğitime gereksinimli çocuğa sahip olan ailelerin de sosyal, duygusal ve eğitimsel rehberliğe ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu ailelerle bireysel çalışmaların yanında grup rehberliği şeklinde çalışmaların önemli katkıları olacağı düşünülmektedir.

## **1.2. Araştırmanın Amacı**

Bu araştırmada, anne eğitimi programının özel gereksinimli çocukların annelerinin çocuk yetiştirme tutumlarına ve çocuklarıyla ilişkisine etkisinin olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın bağımsız değişkeni aile eğitimi programıdır. Bağımlı değişkeni ise, annelerin çocuk yetiştirme tutumları ve anne çocuk ilişkisidir.

### **1.2.1. Alt Amaçlar**

Yukarıda ifade edilen amaç doğrultusunda araştırmanın denenceleri şunlardır:

1.1. Deneme grubunun son test “demokratik tutum” puanları, ön test puanlarından anlamlı düzeyde yüksektir.

1.2. Deneme grubunun son test “otoriter tutum” puanları, ön test puanlarından anlamlı düzeyde düşüktür.

1.3. Deneme grubunun son test “koruyucu tutum” puanları, ön test puanlarından anlamlı düzeyde düşüktür.

1.4. Deneme grubunun son test “aşırı hoşgörülü tutum” puanları, ön test puanlarından anlamlı düzeyde düşüktür.

1.5. Deneme grubunun son test “anne çocuk ilişkisi” puanları, ön test puanlarından anlamlı düzeyde düşüktür.

1.6. Kontrol grubunun “demokratik tutum” son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.

1.7. Kontrol grubunun “otoriter tutum” son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.

1.8. Kontrol grubunun “koruyucu tutum” son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.

1.9. Kontrol grubunun “aşırı hoşgörülü tutum” son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.

1.10. Kontrol grubunun “anne çocuk ilişkisi” son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.

1.11. “Demokratik Tutum” ön test son test fark puanları deneme grubu lehine anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.

1.12. “Otoriter Tutum” ön test son test fark puanları deneme grubu lehine anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.

1.13. “Koruyucu Tutum” ön test son test fark puanları deneme grubu lehine anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.



1.14. “Aşırı Hoşgörülü Tutum” ön test son test fark puanları deneme grubu lehine anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.

1.15. “Anne Çocuk İlişkisi” ön test son test fark puanları deneme grubu lehine anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.

### **1.3. Araştırmanın Önemi**

Ana-babanın ve aile üyelerinin çocuk üzerindeki önemini açıkça ortaya koyan açıklamalar, hazırlanan anne baba eğitim çalışmasının ihtiyacının ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Çocuklarla, gençlerle ve ailelerle çalışan uzmanlar da aile eğitim çalışmalarının önemini vurgulamaktadırlar. Çocuğun her yönüyle gelişimine katkı sağlamak için, çocuğu başarıya götürmek için aile eğitimlerine ihtiyaç vardır. Anne baba eğitim programlarının temel amacı, anne ve babaları, çocuklarının sağlıklı fiziksel, zihinsel, sosyal ve duygusal gelişimi için aile içi iletişim ortamını etkileyen faktörler hakkında bilgilendirmek ve başarılı anne baba çocuk ilişkisi becerilerini geliştirmektir (Cüceloğlu, 2008; Carlson, 1992).

Mili Eğitim Bakanlığı tarafından okul öncesi eğitim kurumlarında ailelere yönelik ihtiyaç analizleri yapılmaktadır. Seyfullahoğulları (2012) tarafından yapılan araştırmada, anne ve babaların anaokulundan beklentileri değerlendirilmiştir. Ebeveynler en çok bilgi ihtiyacı üzerinde (yaklaşık % 50) durmuşlardır. Bunu sırasıyla danışmanlık, rehberlik, aile eğitimi, sosyal beceriler ve olumlu davranış kazandırma ihtiyacının izlediği görülmektedir. Ebeveynlerin çocuklarının eğitimi için aile katılımı sağlamaları, aile içi ilişkileri önemli düzeyde etkilemekle birlikte, çocukların sosyal duygusal gelişimini, akademik gelişimini olumlu yönde etkilemektedir. Bundan dolayı, ailelerin ihtiyaç duydukları konularda eğitim programlarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasının önemli olduğu görülmektedir (Tezel Şahin ve Özbey, 2007).

Aile eğitimlerinin genellikle normal gelişim düzeyinde çocuğu olan ailelerle yapıldığı gözlenmektedir. Özel gereksinime sahip çocuğu olan ailelerin de desteğe ve bilgiye ihtiyacı vardır. Ailenin kaynaştırma uygulamalarına katılımı sağlandığında, aile ve özel gereksinimli birey kaynaştırma uygulamasından en üst düzeyde faydalanabilmektedir. Ailenin aktif katılımının sağlanabilmesi için, aileye eğitsel ve

psikolojik hizmetler sunulmalıdır. Aile, özel gereksinimli birey ve toplum arasında sürekli olarak gerçekleşen karşılıklı etkileşim bağlamında, kaynaştırma uygulamasındaki öğrencilerin aileleri ile okul arasındaki işbirliğinin sağlanması ve bu ailelerin kaynaştırma uygulamalarına katılımının sağlanması, kaynaştırma uygulamalarının başarıyla yürütülmesindeki temel etmenlerden bir tanesidir (Güleç-Aslan, 2016). Özel eğitim hizmetleri yönetmeliğinde de (Milli Eğitim Bakanlığı, 2006) anne babaların, özel eğitim uygulamalarının her boyutuna aktif olarak katılmaları ve eğitimlerinin sağlanması yasal zorunluluk olarak istenmektedir. Ayrıca bu yönetmelikle, ailelerin eğitim ihtiyaçları doğrultusunda aile eğitim programları gerçekleştirmek, çevrede gerçekleştirilen aile eğitim programları hakkında aileye bilgi vermek okul yönetimi ve öğretmenlerden istenmektedir.

Türkiye’de yapılan araştırmalar incelendiğinde bu çalışma, anne eğitimi programının özel gereksinimli çocukların annelerinin çocuk yetiştirme tutumlarına ve çocuklarıyla ilişkisine etkisini inceleyen deneysel çalışma olarak bir ilk niteliği taşımaktadır. Bu çalışmanın sonuçlarının, “anne eğitimi” ve “özel gereksinimli çocuk” alan yazınına önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

#### **1.4. Sınırlılıklar**

Araştırmanın sınırlılıkları şu şekilde belirlenmiştir:

1. Konya il merkezinde yaşayan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerden elde edilen verilerle sınırlıdır.
2. Okul öncesi eğitim kurumları ile sınırlıdır
3. Araştırmada annelerin çocuk yetiştirme tutumları “Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği” nin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.
4. Araştırmada, annelerin anne-çocuk ilişki düzeyleri “Çocuk Anababa İlişki Ölçeği” nin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.

## 1.5. Tanımlar

**Anne Eğitimi Programı:** Programın hazırlanmasında, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan 3-6 yaş aile eğitimi programı (2014) ve okul öncesi eğitim programı ile bütünleştirilmiş aile destek programı temel alınmıştır (MEB, 2013). Programın içeriğinde; özel gereksinimli çocuğa yönelik farkındalık oluşturma, kaynaştırma eğitimi, çocukta bilişsel, hareket, dil, sosyal ve duygusal gelişim, anne baba tutumları ve etkili iletişim temaları bulunmaktadır.

**Özel Gereksinimli Birey:** Bireysel özellikleri ve eğitim yeterlilikleri açısından yaşlılarından anlamlı düzeyde farklılık gösteren ve bu nedenle özel eğitime ihtiyacı olan birey (MEB, 2010).

**Anne Baba Tutumları:** Anne ve babanın beraber veya ayrı ayrı çocuklarına gösterdikleri davranış bütünü, davranış eğilimi olarak ifade edilebilir. Alan yazında anne baba tutumları sıklıkla; demokratik, otoriter, koruyucu ve aşırı hoşgörülü tutum olarak sınıflandırılmaktadır (Yavuzer, 2012).

**Anne Çocuk İlişkisi:** Bu çalışmada anne çocuk ilişkisi, anne çocuk ilişkisinde çatışma durumlarını azaltmak ve annelerin çocukları ile iletişim becerilerini olumlu yönde geliştirme olarak kullanılmıştır (Akgün ve Yeşilyaprak, 2010b).

## BÖLÜM II

### KURAMSAL TEMELLER VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

#### 2.1. Aile Kavramı

Aile, Türk Dil Kurumu (2017) tarafından “karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu, evlilik ve kan bağına dayanan toplum içindeki en küçük birlik” olarak tanımlanmaktadır. Gladding tarafından (2006) birbirlerine biyolojik veya psikolojik bağları olan, aralarında tarihsel, duygusal veya ekonomik birliktelik olan kendilerini aynı evin bir parçası olarak gören insanların oluşturduğu birlik olarak tanımlanmaktadır. Yukarıdaki tanımlarda, aile bağları, ilişkiler ve birlik olma ön plana çıkmaktadır.

Aile, toplumun en küçük birimi olarak, toplumun özelliklerini taşır. Toplumun değerlerini, geleneklerini, göreneklerini, inançlarını ve kültürünü alır. Aile, eşlerin duygusal ve cinsel gereksinimlerini karşılayan, ortak amaçları, inançları, kuralları olan, çocukların ihtiyaçlarının giderildiği ve eğitildiği birlikteliktir. Aile çocuğun bakılma, korunma, sevilme ve eğitimle gibi temel ihtiyaçlarını karşılar (Yörükoğlu, 2006).

Çocuğun içinde bulunduğu ailenin yapısı, sosyo ekonomik düzeyi ve kültürel yaşantısı çocuğun ilk yaşam deneyimlerini, sosyal ve duygusal gelişimini etkilemektedir. Birlikteliğin sağlam olduğu aile ortamlarında yeterli sevgi ve güven ortamında yetişen çocuklar gelişim görevleri için gerekli yaşantıları elde ederler (Yavuzer, 2012). Aile üyeleri arasındaki ilişkilerin bilişsel ve davranışsal boyutları vardır. Bu boyutlar, aile yaşamından ve ailenin çevresinden ortaya çıkmakta ve gelişmektedir. Aile yaşamı ve çevresi çocuğun sosyal becerilerin gelişiminde ve akran ilişkilerindeki yeterliliklerinde önemli etkisi bulunmaktadır (Ladd, 2016).

#### 2.2. Aile Eğitim Programları

Ailenin eğitimi konusu, Türkiye’de son yıllarda sıklıkla araştırmalara konu olmakla birlikte ailelerin de bu eğitimlere katılımında önemli artışlar olduğu gözlenmektedir. Aile içi roller, iletişim biçimleri, çocuklarda uyum ve davranış sorunları, ebeveyn tutumları, gelişim alanlarının özellikleri aile eğitimlerinde sıklıkla ele alınan konu başlıkları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de, anne-baba eğitimi programlarının öncülüğü, Anne Çocuk Eğitimi Programı (AÇEP) tarafından yapılmıştır. AÇEP eğitimlerinin amacı, sosyal ve ekonomik olarak olumsuz koşullarda yaşayan anneler ve 5-6 (60-72 ay) yaş çocukları olan fakat çocukları anasınıfına gidemeyen annelerin, annelik ve eğitimcilik rollerini güçlendirmektir. Bu kapsamda annelere, çocuklarının zihinsel, fiziksel, sosyal ve duygusal gelişmesine ev ortamında destek vermeleri için öğrenme ortamları hazırlandı (<http://panel.unicef.org.tr>).

Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde 1982 yılında okul öncesi çocuk ve aileleriyle başlayan aile eğitim çalışmaları şu anda 0-18 yaş aile eğitim programlarının oluşturulmasıyla devam etmektedir. Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü bünyesinde hazırlanan 0-18 Yaş Aile Eğitimi Programlarının genel amacı, hayat boyu eğitim anlayışıyla, kişi ve aileleri, koruma, önleme ve geliştirmedir. Bu program, değişen ihtiyaçlara yönelik olarak hazırlanmıştır. 0-18 yaş çocukların bakımından ve eğitiminden sorumlu kişilerin anne baba eğitimi programları aracılığıyla çocuğun bakımı, gelişim özellikleri ve eğitimi konularında bilgilerini, becerilerini ve tutumlarını geliştirmeleri amaçlanmaktadır. Bu program 0-3 yaş, 3-6 yaş, 7-11 yaş, 12-18 yaş aile eğitimi kurs programını kapsamaktadır ([aileegitimi.meb.gov.tr](http://aileegitimi.meb.gov.tr)).

3-6 yaş arası kapsayan aile eğitimi programı kapsamında, ailelere çocuğun gelişim özelliklerini tanıyıp gelişim alanlarını destekleme, okul öncesi dönemde alınan eğitimin önemi, çocuk hakları, çocukla etkili iletişim kurabilme, sağlık, beslenme ve okula hazırlık ile ayrıca engelli çocuklara yönelik farkındalık kazandırma konularında bilinçlendirme amaçlanmaktadır. 3-6 yaş Aile Eğitimi Kurs Programı, 3-6 yaş grubunda çocuğu bulunan anne-babaları ve bakım veren kişileri kapsayan, onların ihtiyaçlarına yönelik hazırlanan bir programdır.

3-6 yaş aile eğitimi programının süresi ve içeriği şu şekildedir: Programın toplam süresi 14 hafta olarak planlanmıştır. Bu süre 14 oturum olarak gerçekleştirilmektedir. Her oturumda ayrı bir konu işlenmektedir. Haftalık ders saati 15 saat olan kurs, toplam 210 saattir. 15 ders saatinin dört ders saati teorik olarak işlenen çocuk eğitim materyali (ÇEM) çalışmaları, sekiz ders saati uygulama ve ev

ziyaretidir. Üç ders saati ise; haftanın genel değerlendirilmesi, gelecek oturumun planlanması, oturuma gelemeyen katılımcılarla çocuk eğitim materyali çalışmalarının yapılması ve katılımcıların eksikliklerini tamamlama şeklinde düzenlenmiştir (aileegitimi.meb.gov.tr).

Bir başka eğitim çalışması, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okul öncesi eğitim programlarıyla ile bütünleştirilmiş aile destek eğitimi programıdır. Bu eğitim programında; ailelere okul öncesi eğitimin amacı ve önemi vurgulanmaktadır. Ailenin çocuklarına okula uyum sürecinde nasıl yardımcı olabilecekleri açıklanmaktadır. Anne babaların, çocuklarının gelişimleri hakkında bilgilenmeleri, gelişim dönemlerini tanıma ve çocuklarının gelişim görevlerine destek olmaları vurgulanmaktadır. Aile üyeleri arasında sağlıklı iletişim kurulması desteklenmekte, çocukların davranış ve alışkanlıklarını düzenlemede farklı yolları öğrenmeleri sağlanmakta ve eğitim faaliyetlerine aile katılımı desteklenmektedir. Bu amaçlar doğrultusunda program altı oturum şeklinde planlanmıştır. Birinci Oturum “Okul Öncesi Eğitimin Önemi, Amacı ve Ailelerden Beklentiler” İkinci Oturum “Anne-Baba Tutumları” Üçüncü Oturum “Olumlu Disiplin” Dördüncü Oturum “Etkili İletişim” Beşinci Oturum “Oyun ve Oyuncaklar” Altıncı Oturum “Resimli Çocuk Kitapları” (MEB, 2013).

Milli eğitim bakanlığı tarafından geliştirilen baba destek eğitimi programları 3-6 ve 7-11 yaş programlarını kapsamaktadır. 3-6 yaş Baba Destek Eğitimi Programında (BADEP); 3-6 yaş arası çocuğu olan babaların, çocuğunun gelişiminde önemli olduklarını fark etmeleri, çocukların ihtiyaçları konusunda bilgilenmeleri, çocuğuyla ilgili uygun beklentiler edinmeleri, evdeki iş ve sorumluluk dağılımında demokratik tutumu benimsemeleri, evlilik ve aile içi iletişimi geliştirmeleri, edindikleri bilgi ve becerilerini çevrelerinde de kullanabilmeleri amaçlanmaktadır. Programın süresi 14 haftadır. Her hafta bir oturum olarak düzenlenmiş olup, her hafta ayrı bir konunun ele alındığı oturumlar şeklinde gerçekleşmektedir. Haftalık ders saati beş saat olan kurs toplam 70 saattir. Beş ders saatinin dört ders saati grup üyeleriyle yapılan konu üzerine değerlendirmelerden oluşmaktadır. Bir ders saati ise; haftanın genel değerlendirilmesi ve bir sonraki haftanın planlanmasına ayrılmıştır (<http://aileegitimi.meb.gov.tr/programlar/BADEP>).

Bir başka aile eğitim programı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Aile eğitim programında; aile hayatını bütüncül bir anlayışla ele alma, yaşam dönemlerinde karşı karşıya kalınabilecek sorunlar hakkında bilgi verme, bu sorunların çözümüne yönelik farkındalık oluşturma, aile kurma ve aile olma sürecinde yaşanan problemler ortaya çıkmadan önce önleyici müdahale hizmetlerini yaşama geçirme amaçlanmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda hazırlanan programda yer alan modüller şunlardır:

- ✓ Hayatın İlk Çeyreği (0-18 Yaş Gelişimi)
- ✓ Evlilik ve Aile Yaşamı
- ✓ Ailede Yaşam Becerileri
- ✓ Okul ve Aile Yaşamı
- ✓ Üstün Yetenekli Çocuklar ve Aileleri (<https://www.aep.gov.tr/egitim-icerikleri/aile-egitim-ve-iletisimi/>)

Bu programın dışında sivil toplum kuruluşlarının erken çocukluk eğitimi kapsamında bazı hizmetleri devam etmektedir.

Çağdaş yaşamı destekleme derneği, anasınıflarının donatılmasına, okul öncesi okul eğitim programlarına destek verilmesine, çocuklara doğrudan eğitim verilmesine, okul öncesi öğretmenlerine hizmet içi eğitimi çalışmalarına ve ana-baba eğitim programlarına devam etmektedir.

Anne-çocuk eğitim vakfının çalışmaları şunlardır; anne destek programı, okul öncesi veli çocuk eğitim programı, yaz anaokulları ve anne destek programı, aile ve çocuk eğitim merkezi kış uygulamaları, “benimle oynar mısın” TV programı, aile mektupları projesi, çocuk ve iletişim seminerleri, 7 çok geç kampanyası (Tümkiye, 2010).

Türkiye'de uzmanlar tarafından ailelere öğretilen ve aileler tarafından çocuklarına uygulanan program ise, Küçük Adımlar Programıdır (Pieterse ve Treloar, 1989). Avustralya'da gelişimsel geriliği olan çocukların erken çocukluk döneminde aldıkları eğitimlere destek olmak amacıyla geliştirilen bu program Türkçe'ye uyarlanmıştır. Programın Türkiye'ye getirilmesinde ve uyarlanmasında İstanbul'da bulunan Zihinsel Engellilere Destek Derneği öncülük etmiştir. Bu

programın eğitim seti sekiz kitaptan oluşmaktadır. Kitaplarda alıcı dil, iletişim, kişisel ve toplumsal gelişim, küçük kas ve büyük kas becerilerinin öğretimi amaçlanmaktadır. Küçük Adımlar Programı kitaplarının birincisinde, programın dayanakları ve hangi koşullarda geliştirildiği ele alınmaktadır. İkinci kitapta, değerlendirme yapma, öğretim programı hazırlama, öğretim yapma ve çocukların olumsuz davranışlarıyla başa çıkma yolları anlatılmaktadır. Üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci kitaplarda, gelişim alanlarına yönelik bilgiler verilmektedir. Üçüncü kitapta, iletişim becerilerinde çocuğun düzeyini belirleme, öğretim amaçlarını saptama ve öğretim yapma becerileri yer almaktadır. Bu kitabın kullanımı diğer kitaplardan bağımsız olarak yapılabilmektedir. Dördüncü kitapta, büyük kas becerileri; beşinci kitapta, küçük kas becerileri; altıncı kitapta, alıcı dil becerileri; yedinci kitapta ise, kişisel toplumsal beceriler ele alınmaktadır. Bu kitaplarda, her bir beceri nasıl değerlendirilecek, nasıl öğretilecek, değerlendirme ve öğretim sırasında hangi araç-gerecin kullanılacak, sonuca nasıl karar verilecek, sonucun ne şekilde kayıt edilecek ve öğrenilen becerilerin nasıl genelleyecek konularında gerekli açıklamalar yapılmaktadır. Sekizinci kitapta; Gelişim Becerileri Envanteri bulunmaktadır. Bu envanterde dört, beş, altı ve yedinci kitaplarda yer alan becerilerin değerlendirilmesi ve bu becerilerle ilgili öğretim programı hazırlanması için gerekli olan kontrol listeleri yer almaktadır (Birkan, 2002).

Aile eğitim programlarının uygulanmasında kullanılan yöntem ve tekniklerde dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. Yapılacak etkinliklerde sadece düz anlatım yönteminin kullanılması yeterli değildir. Ailelerin etkinliklere aktif katılımını sağlayacak, öğrenmenin kalıcılığını destekleyecek grubun özelliklerine uygun yöntem ve teknikler kullanmak gerekir. Bunlardan bazıları;

### **Örnek Olay İncelemeleri**

Örnek olay incelemesi tekniği, bir konunun gerçek veya hayali bir durum içerisinde ele alınmasını amaçlamaktadır. Grup üyeleri verilen örnek olayı okur, inceler ve üzerinde birlikte tartışırlar. Oluşturulan küçük gruplar tarafından anahtar noktalar belirlenir ve gruba sunulur. Grup lideri, katılımcıların anahtar noktalarından hareketle öğrenme kazanımlarını vurgulayarak özetler. Küçük grupların sunumundan sonra, tüm grubun birlikte tartışması ile sürece devam edilir (MEB, 2013). Bu



yöntemde önemli noktalar; katılımcıların olay hakkında gerekli bilgileri toplamaları, bunları öğrenip analiz etmeleri, değerlendirme yapmalarıdır (Hesapçioğlu, 2011). Örnek olay yönteminin sınırlılığı ise, yeterli olgunluğa ulaşmamış katılımcılara ve kalabalık sınıflar ortamlarında uygulanamamasıdır. Ayrıca soruna yönelik tek çözümün olduğu durumlarda uygulanması uygun görünmemektedir (Sönmez, 2011).

### **Gösterip Yaptırma**

Sözlerin yetersiz kaldığı durumlarda, bir işin nasıl yapıldığını göstermek için kullanılan bir tekniktir. Konuyla ilgili bilgilerin beceriye dönüşmesi için uygulama yapılması aşamasında kullanılır (Erciyeş, 2012). Grup lideri, herkesin görebileceği bir ortam düzenlemeli ve kazandırılmak istenen beceri aşama aşama sunulmalıdır. Yapılan çalışmalar, not olarak uygulama sonunda ailelere verilir. Gösterip yaptırma tekniğini kullanırken grup lideri, basit ve anlaşılır durumlar seçmeli, ortamı önceden uygulama için düzenlemeli ve uygulama sonunda grup üyeleriyle birlikte sorular, tartışma ve değerlendirme için gerekli zamana yer verilmelidir (MEB, 2013). Öğretici yanlışları düzeltmeli, eksiklikleri tamamlamalıdır (Sönmez, 2011).

### **Rol Oynama**

Rol oynama tekniğinde grup üyelerine bir senaryo verilir ve bu senaryoyu canlandırmaları beklenir. Daha sonra grup üyeleri, canlandırma hakkında tartışır ve rollerindeki karakterlerin konumlarını ele alırlar (MEB, 2013). Rol oynama tekniğinde katılımcılar, kendi kişisel rollerinin dışına çıkmakta ve başka insanların davranışlarını ve duygularını daha iyi anlamalarında etkilidir. Rolü olmayan katılımcılar gözlemci olurlar ve onlara da gözlemle ilgili görevler verilir (Erciyeş, 2012). Hem öğrenme hem de eğlenme vardır, katılımcılara hazırlanmaları için belli bir süre verilmelidir. Grupla değerlendirilerek süreç sonlandırılır (Sönmez, 2011).

### **Beyin Fırtınası**

Yaşanılan probleme çözüm üretmek, çeşitli konularda fikir ve düşünce geliştirmek için kullanılan yöntemdir (Erciyeş, 2012). Bu tekniğin kullanılabilmesinde önemli olan kriterler şunlardır; sorunun birden fazla çözüm yolunun bulunması, hedef davranışların en az uygulama düzeyinde olması ve öğrencilerin çözüm için önkoşul olan davranışları kazanması gereklidir (Sönmez,

2011). Üst düzey tartışma tekniği olarak kullanılır. Katılımcıların rahat edebilecekleri şekilde oturmaları önemlidir. Sorun iyice anlatıldıktan sonra tahtaya yazılır ve fikirlerin olumlu yada olumsuz olarak değerlendirilmeyeceği, istedikleri kadar fikir üretebilecekleri vurgulanarak, fikir üretmeleri istenir (Erciyeş, 2012).

### **Grup Çalışmaları**

Grupla yapılan çalışmalarda amaç, grup üyelerinin süreç içerisinde birbirlerine dönütler vermesini ve grup desteğini sağlamaktır. Grup sürecindeki yapılan değerlendirmeler, grup üyelerine kurduğu ilişkileri daha iyi anlama imkanı sağlar. Bireyin, grup ortamında kendini daha rahat ifade etmesi, grubun önemli yararları arasındadır (MEB, 2013).

Grup üyeleri, grupta uyumun yüksek olduğu durumda; kendilerini değerli bulduklarını, koşulsuz kabul gördüklerini, anlaşıldıklarını ifade etmişlerdir. Diğer üyelerinde benzer sorunları yaşadıklarını görmeleri, yalnız olmadıklarını hissetmelerine yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda grup sürecinde yapılan bilgilendirme ve rehberlik çalışmaları ihtiyaçları oldukları konularda gelişmelerine katkı sağlamaktadır. Diğer üyelerin benzer sıkıntıların üstesinden başarıyla geldiklerini gözlemlemek, kendilerine umut aşılamlarına önemli bir etkidir. Güven verici bir ortamda yaşanan duygusal boşalım grup üyeleri için önemli bir iyileştirici faktördür. Grup üyeleri, bu süreçte birbirleriyle yapıcı bir etkileşim içerisinde olmaları sonucunda çekingen davranan üyenin kendilerine olan güvenini artmasına, benlik saygısının gelişmesine katkı sağlayacaktır. Grup lideri ve diğer üyeler izlenerek sosyal model olma yoluyla önemli düşünce, tutum, davranış ve beceriler edinilir (Yalom, 2002).

Yurt içinde ve yurt dışında yapılan araştırmalar incelendiğinde, hangi sosyal ekonomik koşullarda bulunursa bulunsun, ailelerin farklı konularda aile eğitime ihtiyacı olduğu sonucu elde edilmektedir. Uygulanan aile eğitimi programların sonunda, ailelerin ebeveynlik davranışlarının olumlu yönde geliştiği; ebeveynlikle ilgili stres düzeylerinin düştüğü ve çocuk yetiştirmeyle ilgili özyeterlilik duygularının yükseldiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca, aile eğitimi programlarının aile ve çocuk iletişimini güçlendirdiği, çocuk gelişimi ve bakımı konularında pozitif etkileri olduğu

ortaya konmuştur (Tezel Şahin ve Cevher Kalburan, 2009).

### **2. 3. Anne Baba Çocuk İlişkisi**

Aile, Gladding'e (2006) göre birbirlerine biyolojik veya psikolojik bağları olan, aralarında tarihsel, duygusal veya ekonomik birliktelik olan kendilerini aynı evin bir parçası olarak gören insanların oluşturduğu birliktir. Aile, çocuğun temel ihtiyaçları olan beslenme, bakım ve korunma ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu ihtiyaçlarının karşılanacağı ortamın en sağlıklı aile ortamıdır. İhtiyaçların karşılanması sırasında ailenin çocuklarıyla kurdukları ilişkinin çocuğun gelişiminde önemli etkileri bulunmaktadır. Temel ihtiyaçların karşılanmasının yanı sıra çocuğun sosyal ve duygusal gelişimine destek sağlayarak, onun toplumsallaşmasına önemli katkı sağlamaktadır (Dizman, 2003; Yörükoğlu, 2006).

Çocuğun gelişim alanların biri de sosyal gelişimdir. Çocukta sosyal ilişkilerin gelişiminde anne çocuk arasında kurulan ilişkinin önemli bir rolü olduğu gözlenmektedir. Anne baba ve çocuk arasında kurulan etkileşimin sağlıklı olabilmesi için, öncelikle anne babanın kendi aralarında kurduğu ilişkinin sağlıklı olması gerekir. Anne ve baba arasında kurulan sağlıklı ilişkiler çocuklarıyla kurdukları ilişkilerine de yansiyacak ve çocuklarına karşı pozitif tutum ve davranış geliştirmelerine önemli katkı sağlayacaktır (Çağdaş, 2002).

Yapılan bir araştırmada, iletişim becerileri eğitiminin, annelerin aile işlevleri düzeyini olumlu yönde etkilediği şeklindedir. Bu işlevler arasında yaşanan problemleri çözme, iletişim, roller, duygusal tepki verme düzeyi yer almaktadır (Balcı ve Yılmaz, 2000). Thomas ve Zimmer-Gembeck (2007) tarafından ebeveyn çocuk etkileşimi üzerine yirmi dört çalışmanın meta analizi yapılmıştır. Sonuç olarak, anne çocuk etkileşim programlarının, çocukların davranışlarında olumlu etkileri ortaya konmuştur. Engelli çocuğa sahip ailelerle yapılan çalışmada, aile yılmazlığına katkı sağlayan önemli etkenlerden biri de aile içerisinde sağlıklı iletişim ve birbirlerine karşı olan bağlılıklarıdır (Özbay ve Aydoğan, 2013).

Anne babanın ve çocuk arasındaki iletişimi kolaylaştıran etmenlerin başında "kabul" gelmektedir. Kabul kişiye verilen değer göstergesidir. Onu bir birey olarak

olduğu gibi kabul etmek anlamına gelmektedir. İkinci etmen ise, etkin dinleme becerisidir. Bu dinleme becerisinde çocuğun duyguları ve özü dinlendiği için iletişime önemli katkıları olmaktadır. Bir diğer etmen ise, empati becerisi ve bu becerinin yansımalarını karşı tarafa iletmeğidir. Son kolaylaştırıcı etmen ise, dürüst olmaktır. Dürüst olmak iletişimde içten ve samimiyeti ifade etmektedir. Çocuğa karşı dürüst davranma, çocuk ve aile arasında sıcak bir etkileşimin gelişmesine katkı sağlar (Çağdaş, 2002). Etkili iletişim, çocukların doğru davranışlar geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Etkili iletişimle birlikte, sözlerin davranışlarla desteklenmesi ve çocuklara yeterli zaman ayrılması önemli faktörler arasındadır (Canter, 2007).

Aile ve çocuk arasındaki iletişimde bazı engeller de mevcuttur. Bu iletişim engellerin başlıcaları; emir vermek, yönlendirmek; uyarmak tehdit etmek; ahlak dersi vermek; yargılamak, eleştirmek, suçlamak; ad takmak, alay etmek, utandırmak; tanı koymak; konuyu değiştirmek, işi alaya vurmak, oyalamaktır. Ebeveynler, iletişim engellerinin çocuklarıyla kuracakları iletişimlerini üzerinde nasıl etkileri olduğunu ve çocuklarının davranışları üzerinde istenilen etkiyi yaratmadığını anlamaları önemlidir (Çağdaş, 2002).

Çocukların ebeveynleriyle kuracakları sağlıklı ilişkinin, koşulsuz sevginin ve güven duygusunun onların gelecekteki yaşamlarının şekillenmesinde önemli rol oynayacağı bilinmektedir. Ebeveynlerin çocuklarıyla sağlıklı bir ilişki kurabilmesi için öncelikle kendine güvenen, yaşadığı sorunlara karşı duyarlı, işbirliği kurabilen, çocuklarının duyu ve düşüncelerini anlayabilen ve kabul edici bir yaklaşım içinde olması gereklidir. İnatçı bir tutum içinde olan, kendi dışındaki görüşleri kabul etmeyen ebeveynler çocuklarıyla sağlıklı ilişki kurmakta zorlanırlar. Sağlıklı ebeveyn çocuk ilişkisi ile büyüyen çocuklar, ailesinde anlaşıldığını ve kabul gördüğünü hissederek daha özerk, girişimci, kendine güvenli bireyler olarak yetişirler. Sağlıklı ebeveyn çocuk ilişkisinin temeli hamilelik sürecinde başlar. Fiziksel temas ve beslenme yoluyla devam ederek bebeklik döneminde perçinleşir. Annenin çocuğunu beslemesi, ilgilenmesi ve onu yaşama hazırlaması çocukta sevgi ve güven duygusunun oluşumunda etkilidir. Çocuk bu iki temel duyu aracılığıyla yetişkin olduğunda ilişkilerine yön verecektir (Tezel Şahin, 2014).

Anne-baba, özellikle çocuğun kişiliğinin oluşumunda etkilidir. Çocuğun anne babasıyla özdeşim kurması, onların yaşam biçimlerini taklit etmesi, onun kişiliğinin oluşumunda etkilidir (Yavuzer, 2001). Aile bireylerinin çocukla kurdukları iletişim, çocuğun aile içindeki durumunun belirlenmesinde önemlidir. Bireylerin, sağlıklı kişilikler olarak yetişmeleri, aile işlevlerinin olumlu bir şekilde yerine gelmesiyle gerçekleşecektir (Bulut, 1993). Ana-baba başta olmak üzere, ailesi çocuğun en yakın ve en uzun süre etkileşimde bulunduğu kişiler olduğundan dolayı; çocuk, kültürel değerlerini ve temel alışkanlıklarını aile ortamında elde edebilmektedir. Çocuğun sağlıklı bir benlik gelişiminde, yeterlik duygusu kazanmasında ebeveynleri ile etkileşimi sırasında aldığı geri bildirimlerin önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Özellikle ebeveynlerin tutumları, kişiliğin oluşumunun ilk yıllarında çocukların temel özelliklerin oluşmasında önemli rol oynamaktadır (Gürsoy ve Coşkun, 2006).

Doğumdan itibaren çocuk, yaşadığı fizik ve sosyal çevreye uyum için çaba sarf ederken, bu çabasında en büyük desteği ebeveynlerinden alır. Ailesiyle olan iletişimi, tarafların duygu ve düşüncelerini birbirlerine aktarmaları, yaşayabilecekleri sorunlarının çözümünde kendilerine yardımcı olacaktır. İletişimin kurulamaması, duyguların bastırılması sorunların çözülmesinin engellenmesine neden olabilir ki, böyle bir aile ortamı işlevlerini sağlıklı olarak yerine getiremez (Yavuzer, 2001). Toplumsal etkileşimin güçlü olduğu dengeli ve duygusal aile ortamında büyüyen, yeterli güven ve sevgi içinde yetişen çocuklar, gelişimleri için gerekli deneyimleri sahip olurlar. Bu tür aile ortamlarında aile üyelerinin kendilerine düşen sorumluluklarının farkında olması, çocuğa bağımsızlık ve girişimcilik için yeterli imkânları hazırlaması, çocuğun sağlam kişilik yapısının olmasına imkân sağlar (Yavuzer, 2012). Çocuğun gelişiminde ana ve babanın etkisi sadece kişiliği ve ruh sağlığı üzerine değil ilerdeki zamanlarda çocuğun eğitimi ve meslek seçimi gibi yaşam alanlarında da kendini göstermektedir (Yörükoğlu, 2006, 2007). Büyüme aşamalarını başarılı geçen çocuklar, iyi aile ilişkileri içinde yetişmiş çocuklardır. Aile içinde gerçekleşen sağlıklı ilişkiler aynı zamanda kendi ve çevresiyle barışık yapıcı bireylerin oluşumuna katkı sağlar. Bunun tersi bir durumda ise, başarısız anne-baba-çocuk ilişkisinin sonucunda uyum sorunu gösteren çocuklar ortaya çıkabilmektedir. Aile sevgisi ve ilgisinden yoksun büyüyen çocuklar, bir takım davranış ve uyum

sorunlarıyla karşılaşabilirler. Çocukluktan ergenliğe geçtiği dönemde ergenin yaşadığı sorunları başarılı bir şekilde çözebilmesi, o güne kadar oluşan aile ilişkilerine bağlıdır. Olumlu gelişen aile ilişkileri, ergenlik döneminin kendine özgü sosyal ve duygusal sorunların çözümünde aileye ve ergene kolaylık sağlayacaktır (Yavuzer, 2012; Santraca, 2012). Aynı zamanda ebeveynlerin çocuklarıyla sağlıklı ilişkiler kurabilmesi için çocuğun gelişim dönemi özelliklerini bilmesi ve anlaması gerekir. Bu yolla, çocuğun davranışlarının altında yatan duygu ve düşüncelerinin farkında olması ve buna uygun tepkiler geliştirmesi mümkün olur (Paktuna-Keskin, 2011).

Aile üyelerinin çocukla sağlıklı ilişki kurmasının, çocuğun yaşama ve diğer bireylere yönelik tutum ve davranışları üzerinde önemli etkisi bulunmaktadır. Ailenin çocuğun gelişiminde en etkili yardımcıları şunlardır: Aile, toplum içinde dengeli bir birey olabilmesi için çocuğa güven duygusu aşılar. Çocuğun sosyal kabul görmesi için gerekli ortamı hazırlar. Çocuk için aile en önemli model kaynağıdır. Çocuğun ilgi ve yeteneklerini uyarır aynı zamanda gelişmesi için gerekli olanakları sağlar (Yavuzer, 2012a).

#### **2.4. Anne Baba Tutumları**

Anne baba ve çocuk arasında kurulan ilişki, temelde anne babanın çocuklarına yönelttiği tutum ve davranışlara bağlıdır. Ebeveynlerin tutum ve davranışlarını etkileyen nedenlere bakıldığında, anne babanın kendi çocukluk yıllarındaki deneyimlerin şimdiki tutum ve davranışlarında etkili olduğu görülmektedir (Yavuzer, 2012a). Bir başka tutumu etkileyen faktör ise doğum sırasındır. Ailelerin genellikle ilk çocuklarına daha katı bir tutumla yaklaştıkları, sonradan doğan çocuklarına ise daha hoşgörülü ve esnek bir yaklaşım sergiledikleri gözlenmektedir (Yavuzer, 2012b).

Anne babanın çocuklarına karşı sıklıkla yönelttiği tutumlar ve davranışlar şunlardır; Aşırı koruma, aşırı hoşgörü ve düşkünlük, hoşgörü sahibi olma, baskı altında bulundurma, reddetme, çocuk ayırma, çocuklara boyun eğme ve kabul etme bulunmaktadır. Tutumları dört başlık altında ele alırsak;

Koruyucu tutum, anne babanın çocuğunu gereğinden fazla koruma altına alması, çocuğunu gereğinden fazla kontrol etmesi anlamına gelmektedir. İşlevsel olmayan ana baba tutumudur. Bunun sonucu olarak çocuk, diğer kimselere aşırı bağımlı, kendine güveni olmayan bir kişi olabilir (Yavuzer, 2012a). 5-6 yaş çocuklarda gözlenen davranış problemleri ve anne baba tutumları arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan çalışmada, içe kapanıklık ile aşırı koruyucu anne baba tutumu arasında anlamlı ilişki bulunmuştur (Taner-Derman ve Başal, 2013). Türkiye’de ebeveyn tutum ve davranışlarına ilişkin yapılan çalışmalarda, ebeveynlerin baskı ve aşırı koruyucu tutum ve davranışlarının, çocuk ve ergenler üzerindeki etkileri olumsuz; demokratik ve kabul edici tutum ve davranışların ise, olumlu olduğu sonucu elde edilmiştir (Sümer vd., 2010).

Otoriter tutum, çocuğun davranışlarının kesin sınırlarla belirlenmesi, baskı altına alınmasını içerir. Çocuk ailesi tarafından sürekli denetim altındadır. En küçük hareketleri ve yaramazlıkları gözden kaçmaz, ailesi ve çevresi tarafından hemen üstünde durulur ve düzeltme yoluna gidilir. Çocuğa tanınan haklar ve tahammül sınırları en aza indirilmiştir. Çocuğun en doğal hakları bile, çocuğa usluluğu karşılığında sunulur. Çocuk ebeveynlerinin eleştirisinden çekinir ve her hareketinde yanlış yaparım diye endişe duyar (Yörükoğlu, 2006). Bu tutum içerisinde olan ebeveynler için, çocuğun ana babaya itaat etmesi esas konudur. Ebeveynlerin baskısında kalan çocuklar, nazik dikkatli görünmesine rağmen, çekingen, diğerlerinin etkisinde kolay kalabilen, hassas kişilik özellikleri gösterebilirler. İsyankar tavır alışlarla birlikte, aşağılık duygusu da gelişebilir. Bu tavır çocuğu reddetme davranışı ile birlikte görülebilir. Çocuğun bedensel ve ruhsal gereksinimlerini karşılamayı reddederek, ona karşı düşmanca duygularla yaklaşmak şeklinde ortaya çıkabilir (Yavuzer, 2012a). Çocukların fiziksel olarak cezalandırılması ve öfke duygularının ifade edilmesinin engellenmesi onların pasif saldırganlık davranışları göstermesine neden olabilir. Çocuklar, öfke duygularını ve saldırganlık davranışlarını kendisinden daha zayıf gördükleri kişilere yöneltebilir (Kulaksızoğlu, 2011).

Demokratik tutuma sahip anne babalar, çocuklarının bireyselliğine saygı gösterip, ayrı bir kişi olduklarını kabul ederek onlara değer vermekte ve bağımsız bir kişilik geliştirmeleri için gerekli imkânlarını sunmaktadırlar. Çocuklarına karşı

demokratik tutuma sahip ebeveynlerin, çocuklarının davranışlarına karşı daha akılcı bir şekilde yaklaşım sergilediği söylenebilir. Aile çocuğunun temel ihtiyaçları olan barınmasını, beslenmesini, korunmasını karşılama yanısıra çocuğuna sevgi gösterir ve bunun karşılığında bir şey beklemez. Çocuğuna bu şekilde davranan eşler kendi aralarında da birbirine değer veren, birbirine saygı ve sevgi içeren tutum içerisindeyler. Bu şekilde yetiştirilmiş çocukların temel duyguları gelişmiş, girişimci, sorumluluk alabilen ve kendini geliştirmeye istekli bireyler olduklarını söyleyebiliriz (Kulaksızoğlu, 2011). Çocukların duygularına önem verme, duygularını ifade etmesi yapılan destekler çocukların sosyal yeteneklerinin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır (Baker vd., 2011). Seçer, Sarı ve Olcay (2006) tarafından yapılan araştırmada, annelerin demokratik tutum sergilemelerinden, çocukların sosyal ve ahlaki kurallarla ilgili bilgi düzeyleri olumlu yönde etkilenirken, aşırı koruyucu tutumda ise olumsuz yönde etkilenmektedir. Demokratik tutum, çocukların özgüven duygularının gelişimine önemli katkılar sağlamaktadır (Günalp, 2007). Aynı zamanda ebeveynlerin çocuklarıyla kurdukları sağlıklı ilişkiler ve yapıcı tutumlar, çocuklarının ruh sağlığının korunmasında da önemli katkılar sunduğu sonucu elde edilmiştir (O'Brien vd., 2008).

Aşırı hoşgörülü tutum, aynı zamanda aşırı müdahaleci tutumdur. Çocuğa sayısız haklar tanınmıştır, ancak nerede duracağı belirlenmemiştir. Çocuk evde dilediği gibi at oynatır. Bu ebeveynler hoşgörü ile aşırı hoşgörü, boş vermeyi birbirine karıştırırlar (Yörükoğlu, 2006). Bu tutumla yetiştirilen çocukların, yeterince girişimci olamadıkları, bağımsız davranamadıkları ve yaşamlarının her aşamasında bir himaye edici aradıkları gözlenmektedir. Bu yaklaşım çocukların sosyal, duygusal, bilişsel ve psikomotor olarak akranlarından geri kalmalarına neden olabilir. Aşırı koruyucu ve müdahaleci ebeveynler çocuklarını kendilerinin bir uzantısı olarak görmekte ve onlarla duygusal eksikliklerini gidermeye çalışmaktadırlar. Bu ailelerde çocuğun ana babaya bağımlı olması bir görev sayılmaktadır. Kız çocukları, ebeveynlerin kontrolünde daha fazla tutulmak istenmekte ve ayrı bir birey olma çabalarının ebeveynler tarafından daha fazla engellendiği gözlenmektedir (Kulaksızoğlu, 2011). Çocuğun sorumsuz ve şımarık yetişmesi doğaldır (Yörükoğlu, 2006). Gösterilen aşırı hoşgörü ve aşırı düşkünlük çocuğun bencil olmasına neden



olabilir. Çocuk sürekli diğerlerinin dikkatini çekmek ve kendisine hizmet edilmesini isteyebilir (Yavuzer, 2012a). Yapılan araştırmada, anne babaların tutumları arasında en fazla sıklığa sahip olan tutum demokratik anne-baba tutumu olurken, en az sıklığa sahip olan anne-baba tutumu ise otoriter anne-baba tutumu olduğu sonucu elde edilmiştir (Filiz ve Yaprak, 2009).

## **2.5. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Çocuklar**

Özel eğitim hizmetlerinde eğitsel tanılama hizmetlerinin artışıyla birlikte okullarda özel eğitime gereksinimli öğrencilerin sayısında hızla artış meydana gelmektedir. Özel eğitim Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde şu şekilde tanımlanmaktadır “Bireysel özellikleri ve eğitim yeterliliklerinde akranlarından anlamlı düzeyde farklı olan ve bu nedenle özel eğitime ihtiyacı olan öğrencilerin, eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için, bu alanda özel olarak yetiştirilmiş öğretmen, geliştirilmiş eğitim programları ve özel eğitim yöntemleri ile onların özür ve özelliklerine uygun ortamlarda sürdürülen eğitim hizmetlerine özel eğitim denir” (MEB, 2010). Özel eğitime gereksinimli çocuk ise, “bireysel özellikleri ve eğitim yeterlilikleri dolayısıyla akranlarından anlamlı düzeyde farklı olan ve dolayısıyla özel eğitime ihtiyacı olan birey olarak” tanımlanmaktadır (MEB, 2010).

Özel eğitime ihtiyacı olan çocukların sınıflandırılmasında, genellikle yetersizlik alanlarına dayalı bir sınıflandırma yapılmaktadır. Özel Eğitim Hizmetleri yönetmeliğinde (MEB, 2006) zihinsel, işitme, görme, ortopedik yetersizliği olan birey, dil ve konuşma, özel öğrenme ve duygusal uyum güçlüğü, süregen hastalık, otizm, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, üstün veya özel yetenek olarak sınıflandırılmaktadır. Sınıflandırmada görüleceği gibi, özel eğitim gerektiren çocukların özellikleri ve gereksinimleri birbirinden farklılık göstermektedir (Cavkaytar, 2017).

Özel eğitim hizmetleri yönetmeliğinde (MEB, 2006), okul öncesi dönemde özel eğitim hizmetleri şu şekilde ifade edilmektedir: MADDE 29 “37-66 ay arasındaki özel eğitime gereksinimi olan çocukların okul öncesi eğitim almaları zorunludur. Ancak, bu çocukların okul öncesi eğitimleri, okul öncesi eğitim Özel

Eğitim Değerlendirme Kurul Raporu ile velisinin yazılı onayı ile eylül ayı sonu esas alınarak 78 aya kadar uzatılabilir. Özel eğitime ihtiyacı olan çocukların okul öncesi eğitimlerini, öncelikle okul öncesi eğitim kurumlarında kaynaştırma uygulamaları kapsamında yetersizliği olmayan akranları ile aynı sınıfta veya özel eğitim sınıflarında sürdürmeleri esastır. Ayrıca, 37-66 ay arasındaki çocuklar için özel eğitim anaokulu, 48-66 ay arasındaki çocuklar için okul ve kurumlar bünyesinde özel eğitim anasınıfları açılabilir”.

Özel eğitim hizmetlerine erken başlamak esastır. Özel eğitime gereksinimi olan bireylere erken tanı konması ve eğitimine erken başlanması bu çocukların gelişimi açısından önemlidir. Özel eğitim hizmetlerinde, çocukların eğitim düzeyleri ve performansları dikkate alınarak amaç, içerik ve öğretim süreçlerinde bireysel değerlendirmeler yapılarak diğer çocuklarla birlikte eğitilmelerine öncelik verilmesi temel ilkeler arasındadır (Aral ve Gürsoy, 2012).

Çocuk diğer çocuklarla birlikte eğitim alırken, aynı zamanda onun için bireyselleştirilmiş eğitim programı da hazırlanması yasal bir zorunluluktur. Her çocuğun hazırbulunuşluk düzeyi ve eğitim ihtiyaçları kendine özgüdür. Programın odağı, okul, aile, uzman ve öğretimler işbirliğiyle çocuğun öğrenme fırsatlarını üst düzeye çıkaran hedeflere ulaşmaktır. Bireyselleştirilmiş eğitim programı, çocuğun izlediği eğitim programı temel alınarak hazırlanan kısa dönemli amaçları ve öğretim ve değerlendirmede kullanılacak yöntem ve teknikleri içermektedir. Ayrıca eğitimde kullanılacak materyallere, eğitim ortamına göz önünde bulundurulacak gerekli düzenlemelere yer verilmektedir. Bununla birlikte öğrencinin davranış problemlerini önlemeye ya da azaltmaya yönelik tedbirleri içermektedir. Bireyselleştirilmiş eğitimden istenilen verim alınabilmesi için okul yönetimi, uzmanlar, öğretimler ve ailelerin işbirliği içerisinde olması gerekir (MEB, 2006).

## **2.6. Kaynaştırma Eğitimi**

Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde kaynaştırma yoluyla eğitim; “özel eğitime ihtiyacı olan çocukların eğitimlerini, gerekli durumlarda destek eğitim hizmetleri de sağlanarak yetersizliği olmayan akranları ile birlikte; resmi ve özel; okul öncesi, ilköğretim, orta öğretim ve yaygın eğitim

kurumlarında sürdürmeleri esasına dayanan özel eğitim uygulamalarıdır” ifadesiyle tanımlanmıştır (MEB, 2010).

Kaynaştırma eğitimi uygulamaları, okul öncesi eğitim dönemini de kapsamaktadır. Okul öncesi eğitim dönemi, çocuğun gelişim alanları açısından kritik yıllar olarak bilinmektedir. Bu gelişim döneminde uygulanacak kaynaştırma eğitimi ile özel eğitime gereksinimli çocuk edindiği kazanımları akranları arasında uygulama fırsatı bulacaktır. Çocuğun kuracağı sosyal ilişkiler ile akranlarından öğrenme imkânı olacaktır. Yapılan araştırmalarda, okul öncesi eğitim döneminde kaynaştırma eğitimi uygulamalarının, hem özel eğitime gereksinimli hem de normal gelişim gösteren çocukların tutumları, davranışları, etkileşimleri ve öğrenmeleri konusunda olumlu yönde etkileri olduğu sonucu elde edilmiştir. Ayrıca özel eğitime gereksinimli çocuğun gelişimsel alanlarındaki becerilerinde de anlamlı artış olmaktadır (MEB, 2013). Unutulmamalıdır ki, özel eğitime muhtaç çocukların diğer çocuklarla aynı temel gereksinimleri vardır. Bu gereksinimler arasında, sosyal ilişkiler, öğrenme, disiplin, benlik kavramı, öz güven, bireysel gelişme özgürlüğü, sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanma sayılabilir (Güneysu, 1986; Bilir, 1986).

Okul öncesi eğitim kurumunda eğitim-öğretime başlayan özel eğitime gereksinimli çocuk; akranlarıyla birlikte, öğrendiklerini uygulama imkânı bulabilecektir. Öğretmen ve akranlarını model alarak, edindiği sosyal becerilerini geliştirmek ve toplum içerisinde kendi ayakları üzerinde durabilmek için gerekli becerileri geliştirebilecektir. Özel eğitime gereksinimi olan çocuk, normal gelişim gösteren akranlarıyla birlikte çeşitli etkinliklerde bulunduğu zaman kendine olan güveni artacak ve olumlu benlik kavramı geliştirebilme imkanı bulacaktır (MEB, 2013). Çolak (2009) tarafından yapılan araştırma bulgularına göre, kaynaştırma eğitiminin özel gereksinimli çocuklarla normal gelişim gösteren akranları iyi ve uzun süreli arkadaş olma, karşılıklı etkileşimde bulunma gibi sosyal alanlarda gelişme fırsatı bulabilmektedirler. Bu durum, özel gereksinimli çocukların yaşamları boyunca sosyal hayata uyumlarını kolaylaştırıcı pek çok beceri kazandıklarını göstermektedir.

Her çocuğun bireysel gelişiminin farklı olduğu düşünüldüğünde, öğrenme kapasitelerinin, öğrenme hızlarının ve ilgilerinin birbirinden farklı olduğu göz önüne alındığında özel eğitime gereksinimli çocukların da okul öncesi programdan

yararlanabilmesi gerekir. Kaynaştırma eğitiminin başarısı, özel eğitime gereksinimli çocuğun erken dönemde gerekli özel eğitim ve normal eğitim hizmetlerinden birlikte yararlanmasına bağlıdır (MEB, 2013).

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okul öncesi dönemde kaynaştırmanın amaçları şu şekilde ifade edilmiştir;

- ✓ Normal gelişim gösteren çocuklar ve özel eğitime gereksinimli çocukların bir arada olmasını sağlayarak gelişimlerini desteklemek,
- ✓ Normal gelişim gösteren çocukların, özel eğitime gereksinimli akranlarını yakından tanımalarına fırsat tanıyarak, onları kabul etmelerini kolaylaştırma ve onların eğitimine katkıda bulunma fırsatları vermek,
- ✓ Özel eğitime gereksinimli çocukların olumlu benlik gelişimini desteklemek,
- ✓ Özel eğitime gereksinimli çocukların sosyal beceri gelişimlerini desteklemek,
- ✓ Özel eğitime gereksinimli çocukların mesleki gelişimlerini desteklemek,
- ✓ Özel eğitime gereksinimli çocuğa sahip ailelerin karşı karşıya kaldığı toplumsal ve duygusal sorunları azaltmak,
- ✓ Özel eğitime gereksinimli çocukların şu anda ve gelecekteki yaşamlarında özerk davranabilmelerini desteklemek,
- ✓ Özrün engele dönüşmesini engellemek,
- ✓ Özel eğitime gereksinimli çocuğun ilk ve orta öğretim çağına geldiğinde normal eğitim ortamlarından daha fazla yararlanmasını sağlamaktır (MEB, 2013).

Kaynaştırma eğitiminde, özel eğitime gereksinimi olan çocuk için, mümkün olduğunca normal düzeydeki arkadaşlarıyla bir arada olarak, en az sınırlandırılmış ve gereksinimlerini en iyi bir biçimde karşılayabilecek bir eğitim ortamı sağlanır (Fairchild ve Henson, 1993). Kaynaştırma eğitim uygulamalarının amacı, çocuğu normal hale getirmek değil, öğrencinin kapasitesini en iyi şekilde kullanmasına destek sağlayarak aynı zamanda sosyal ve toplumsal gelişimini sağlamaktır (Özaydın ve Çolak, 2011). Yukarıda ifade edilen amaçları ulaşabilmede uyulması gereken ilkeler bulunmaktadır.

1. Okul müdürü, öğretmenler ve görevli tüm personel, özel eğitime gereksinimli öğrencilere karşı kabul edici ve destekleyici tutum ve davranışlar sergilemeli,
2. Sınıfları, tüm öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayacak, öğrenmelerini kolaylaştıracak şekilde düzenlenmeli,
3. Tüm öğrenciler, birlikte öğrenme, oynama, eğitimsel ve sosyal etkinliklere katılma imkânına sahip olmalı,
4. Diğer öğrenciler, özel gereksinimli öğrenci hakkında bilgilendirilmeli,
5. Sınıf öğretmenlerinin tutumları, kaynaştırma eğitiminin başarısında çok önemlidir. Bir eğitim programını planlama, uygulama, değerlendirme, öğrencilerinin gelişimlerini ve başarılarını sağlama gibi görevleri vardır.
6. Kaynaştırma eğitiminin başarılı olabilmesi için özel eğitime gereksinimli öğrenciye ve onun öğretmenine, gereksinimleri doğrultusunda özel eğitim hizmetleri desteğinin sağlanması gerekir.
7. Velilerle işbirliği sağlanmalıdır (Kargın, 2004).

Kaynaştırma eğitiminden beklenen yararları sağlayabilmek için o sınıfta yer alan tüm veliler, sınıf öğretmeni ile yakın işbirliği içerisinde olmalıdır. Özel eğitime gereksinimli öğrenci velileri, çocuklarının gelişimlerini evde de desteklemeli. Diğer veliler ise özel eğitime gereksinimli öğrencinin sınıfta kabulü ve akran desteğinin sağlanmasında çocuklarına model olmalıdırlar. Velilerle işbirliği kurulmasında ve devam ettirilmesinde sınıf öğretmeni ve okul yönetimi kilit noktadadır. Bunu için okul yönetimi ve öğretmen tarafından uygun koşullar sağlanmalıdır. Öncelik sınıf öğretmenin özel eğitime gereksinimli öğrenciyi kabullenmesidir. Bu olmadığında istenen veli dayanışmasını sağlamak mümkün değildir (Kargın, 2004).

Engelli çocuğa sahip olan ailelerin ortak özellikleri bulunmaktadır. Bu ailelerle yapılacak eğitim çalışmalarında bu özellikler dikkate alınmalıdır. Bu özellikler şöyle sıralanabilir; anne babalar aşırı ihmal eden yada aşırı koruyucu bir tutum içerisinde olarak, çocuklarının gelişimlerini olumsuz yönde etkileyebilirler. Ebeveynlerin çocuklarından beklentileri yüksek olabileceği gibi hiçbir şey yapamayacakları gibi ön yargı içerisinde olabilirler. Çocuklarının varlığını veya

çocuklarında bir özrün olduğunu inkâr edebilmektedirler. Ebeveynler çocuklarını sıklıkla normal akranları ile kıyaslama yaparak hem kendilerini hem de çocuklarını olumsuz etkileyen bir tutum gösterebilirler (Aral ve Gürsoy, 2012).

Birçok aile için çocuklarının tanılandığı ilk andan itibaren yaşam giderek zorlaşmaktadır. Yapılan araştırmalar ailelerin bu aşamada benzer ve yaygın olarak bazı aşamalar izlediklerini göstermektedir. Tepki aşamaları kuramına göre, ailelerin geçirdiği aşamalar şunlardır. 1. Şok, inanmama ve inkar: utanma, suçluluk ve güvensizlik duyguları eşlik edebilir. Var olan problemden kaçınmaya çalışabilirler. 2. Öfke ve kızgınlık: Anne babalar öfkelerini doğrudan kendilerine yardımcı olmaya çalışan profesyonellere yöneltebilirler. 3. Pazarlık yapma: anne babalar ısrarla “bana söylediğiniz her şeyi yaparsam bu problem çözülecek” gibi ifadeler kullanırlar. 4. Depresyon ve cesaretin kırılması: aileler umutsuzluk yaşayabilir, ancak bu durum aileleri destek gereksinimine daha yatkın hale getirebilir. 5. Kabul: çocuklarının gereksinimlerinin farkına varma ve uygulama yapma konusunda gönüllülük gösterirler (Howard vd., 2011).

Kaynaştırma yoluyla eğitimin ailelere de önemli yararları bulunmaktadır.

- ✓ Çocuklarından beklentileri, çocuklarının kapasiteleriyle uygunluk göstermeye başlar,
- ✓ Okulla işbirliği gelişir,
- ✓ Çocuklarının ihtiyaçları konusunda daha sağlıklı bilgi edinirler,
- ✓ Çocuklarındaki yaşanan gelişmeler, kaygı ve güvensizlik duygularını umuda dönüştürür,
- ✓ Aile içi yaşanan çatışmalar azalır,
- ✓ Çocuklarına gelişim alanlarına nasıl yardımda bulunacakları konusunda farklı yollar öğrenirler (MEB, 2010).

Öğrenci ve onun ailesinin ihtiyacı olan eğitim ve desteğe verecek görevlilerden biri de okul öncesi öğretmenleridir. Fakat yapılan araştırmada, okul öncesi öğretmenleri kaynaştırma eğitimi uygulamalarında yaşadıkları sorunlara yönelik özel eğitim danışmanlığına yoğun ihtiyaç duyduklarını ifade etmektedirler (Özaydın ve Çolak, 2011). Ailenin kaynaştırma uygulamalarına katılımı

sağlandığında, aile ve özel gereksinimli birey kaynaştırma uygulamasından en üst düzeyde faydalanabilmektedir. Özel eğitim hizmetleri yönetmeliğinde de (MEB, 2006) ailelerin, özel eğitim sürecinin her boyutuna aktif olarak katılımları ve eğitimlerinin sağlanması yasal zorunluluk olarak istenmektedir. Ayrıca, ailelerin ihtiyaçlarının belirlenip bu ihtiyaçlar doğrultusunda aile eğitim programları tertip etmek, çevrede diğer kurum ve kuruluşlarda düzenlenen aile eğitim programları hakkında aileye bilgi vermek okul yönetimi ve öğretmenlerden istenmektedir.

Özel eğitime gereksinimli çocuğa hizmet sağlarken anne baba ve uzmanlar arasında güvene dayalı bir ilişki kurulduğunda etkili bir işbirliği gerçekleştirilir. Fraiberg ve arkadaşları (L. Fraiberg, 1980; S. Fraiberg, 1996) uzmanlarla ve aile arasında kurulacak işbirliği ve etkileşimin dört şekilde olabileceğini belirtmektedirler. Bunlar; somut yardım, duygusal destek, gelişimsel rehberlik ve psikoterapi. Ailelerin barınma, çocuk bakımı ve taşıma gibi temel gereksinimlerini belirlemeleri konusunda somut yardım yardımcı olmaktadır. Duygusal destek anne babaların cesaretlendirilmesi, dinlenmesini içermektedir. Gelişimsel rehberlik, yaşa uygun davranışlar, ilgiler, beceriler hakkında bilgilendirmeyi ve çocukların gelişimsel düzeyini anlayarak olumlu anne baba tepkileri vermenin önerilmesini içerir. Psikoterapi, karmaşık duygusal gereksinimlerin var olduğu durumlarda araştırılma yapılmasını içerir. Eğitim çalışmalarına babaların katılımı arttığında anne ve babanın her ikisinin de aile memnuniyeti artmaktadır. Bu nedenle aileleri güçlendirmeye yönelik çabaların anne ve babanın her ikisine de yönelik geliştirilmesi çok önemlidir (Turnbull ve Turnbull, 1996). Benzer deneyimleri yaşayan diğer insanlarla iletişim, ailelerde dayanıklılığı güçlendirmeye yönelik belki de en güçlü mekanizmadır. Bu aileler, diğerlerine uzmanların hiçbir zaman bilemeyecekleri şeyleri, bilinmeyen sözcükleri, ailelerinden ve arkadaşlarından gelen beklenmedik tepkileri öğretebilirler (Klemm ve Schimanski, 1999). Diğer anne ve babalar yetersizlik ve bunun anlamıyla ilgili ailelere bilgi ve duygusal destek sağlayabilirler (Howard vd., 2011).

Anne babalar tarafından algılanan en büyük gereksinim bilgi gereksinimidir (Bosh, 1996). Tanı konulduğunda çocukların var olan ve öngördükleri sağlık ve gelişim özelliklerini kabul etmeye yönelik bir “bilgi krizi” ile yüzleşmektedir

(Guralnick, 1998). Yetersizliği olan küçük çocukların anne babaları tıbbi ve tanılayıcı bilgi aramaktadırlar. Daha büyük çocuğa sahip olanlar onlara nasıl öğretimde bulunacaklarını, şu anda hangi hizmetlerin uygun olduğunu ve çocukların gelecekteki gereksinimlerinin neler olabileceğini bilmek istemektedirler (şanlı, 2012).

Bu bilgilerin, öğrencilerin eğitiminden sorumlu kurumlar tarafından verilmesi gerekmektedir. Yetersizliğe sahip olan çocukların ailelerini bütün yasal hakları hakkında bilgilendirmeleri çok önemlidir. Anne babaların büyük bir kısmı, ailelerin “hakları olan hizmetler hakkında karanlıkta kaldıklarından” çocuklarının kaybedildiğini söylemektedirler (Public Agenda, 2002). Aileler, özel eğitimin nasıl çalıştığı, ne önerildiği ve çocuklarının haklarının neler olduğu hakkında bilgi almanın zor olduğunu belirtmişlerdir. Public Agende tarafından anket yapılan ailelerin yarısından fazlası, okul bilgi vermek konusunda istekli olmadığından, çocukları için uygun olanın ne olduğunu kendilerinin bulmak zorunda kaldıklarını söylemişlerdir (Howard vd., 2011).

Aile eğitimi programlarında üzerinde durulması gereken en önemli noktalardan biri de çocuklarını ailelere duygusal destek sağlamaktır. Verilen bu destek ebeveynlerin çocuklarını anlamaları ve kabul etmeleri konusunda onlara yardımcı olacaktır. Ebeveynlerin kaygı ve üzüntülerinin azalmasına katkı sağlayabilir. Aynı zamanda, aileler çocuklarıyla ilgili daha gerçekçi bir beklenti düzeyi geliştirebilirler. Ailelere verilen desteğin, çocuklarının gelecekteki eğitimlerinde karşılaşılabilecekleri güçlükleri gerçek bir biçimde anlamalarında, okul yönetimi ve öğretmenlerle daha sağlıklı ilişkiler gelişmelerinde önemli rol oynayacağı düşünülmektedir (Akçamete, 1989).

Kaynaştırma öğrencilerinin ailelerine sunulacak psikolojik hizmetlerin ana temaları ailelerin olası psikolojik ihtiyaçları doğrultusunda şöyle sıralanabilir (Cavkaytar ve Özen, 2010; Elkins vd., 2003; Fiedler vd., 2007; Seligman, 1991): (a) ailelerin yetersizliğe ve/veya kaynaştırma ortamına uyum sürecini kolaylaştırmak ve kaynaştırma ortamında çıkabilecek olası problemleri çözmelerine yardımcı olacak beceriler kazandırmak, (b) depresyon, kaygı gibi olumsuz duygularla ve kriz dönemleriyle başa çıkma becerileri kazandırmak, özgüvenlerini arttırmak, (c) ev



ortamında çocuğun gelişimini ve kaynaştırma sürecini olumsuz etkileyecek sorunlara önlem almak, (d) kaynaştırma uygulamasıyla ilgili endişeleri olan, kaynaştırmanın çocuğu için başarı getirmeyeceği gibi olumsuz görüşleri olan ailelere destek sunarak, kaynaştırmaya yönelik olumlu tutum kazandırmak, (e) aile bireyleri arasında olumlu etkileşimi ve iletişimi güçlendirmek, (f) evlilik çatışmalarıyla baş edebilme becerileri kazandırmak, (g) okul çalışanları başta olmak üzere, diğerleriyle iletişim kurma becerileri kazandırmak, (h) etkili ebeveynlik becerileri geliştirmek, (ı) ailelerin kendi aralarında sosyal destek grupları kurmalarını teşvik etmek, (i) ailedeki her bireyin birbirini etkilediğini belirten sistem kurmaları bağlamında kardeşlerin ve diğer aile bireylerinin (büyük anne-babalar, vb.) ihtiyaçlarını belirleyip, bu ihtiyaçlara özgü psikolojik hizmetler sunmak (Aktaran: Güleç-Aslan, 2016).

Kaynaştırma öğrencilerinin ailelerinin ihtiyaçları değerlendirilerek bu ihtiyaçları doğrultusunda sunulacak eğitsel hizmetlerin ana temaları ise şöyle sıralanabilir (Batu ve Kırcaali-İftar, 2005; Batu, 2012; Cavkaytar ve Özen, 2010; Hallahan ve Kaufmann, 2009; Öz, 2005; Schulz, 1989; Seligman, 1991; Sucuoğlu ve Kargin, 2010): (a) ailelere ebeveynlik rol ve sorumlulukları, gönüllü çalışmalar yapmaları ve yasal haklarını savunmaları için bilgi ve beceri kazandırmak, (b) ailelere çocuklarına çeşitli alanlarda (akademik, öz bakım, vb.) eğitim sunabilecek şekilde yetiştirmek, (c) çocuklarının davranış sorunlarıyla baş etmelerine yönelik bilgi ve beceri kazandırmak, (d) ailelere kaynaştırma uygulaması, süreci, okul kuralları, bireyselleştirilmiş eğitim programı (BEP) gibi konular hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamak, (e) bir üst kuruma, işe ve mesleğe geçiş konularında bilgi ve beceri kazandırmak, (f) çocuğun gelişimi hakkında aileye bilgi vermek, (g) aileye çocuğunun gelişiminde etkili olacağını düşünülen eğitsel yöntemler ve hizmetler hakkında (örneğin, dil ve konuşma terapisti) bilgi sunmak, (h) kardeşlerin yetersizlikten olumsuz etkilenmemesi için alabilecekleri önlemleri bildirmek, (ı) kardeşler ve diğer aile bireylerine (büyük anne-babalar, vb.) gereksinim duydukları konularda bilgi ve beceri kazandırmak (Aktaran: Güleç-Aslan, 2016).

## 2.7. İlgili Araştırmalar

Ulusal alan yazında aile eğitimi, anne-baba-çocuk iletişimi, anne baba tutumları ve özel gereksinimli çocuklara yönelik çalışmalarının yer aldığı görülmektedir.

Çağdaş (1997) tarafından yapılan araştırmada, "Anne-Çocuk İletişim Dili Eğitiminin annelerin çocuklarına karşı tutum ve davranışlarına etkileri ile bu davranışların, çocukların işbirliği ve sosyal ilişkilerine ilişkin davranışları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Araştırma sonucunda, deneme grubundaki annelerin çocuklarına karşı ilgi ve şefkat gösterme, amaçlara ulaşmada yardımcı olma, tutarlı disiplin, standartların belirginliği ile ilgili tutum ve davranışlarında artma olduğu görülmüştür. Aynı zamanda deneme grubundaki annelerin çocuklarının işbirliği ve sosyal ilişkilerle ilgili davranışlarında artma olduğu gözlenmiştir. Koruyuculuk, fiziksel cezalandırma, başarı için baskı, ayrıcalıklardan yoksunlaştırma, duygusal cezalandırmaya ilişkin tutum ve davranışlarında ise azalma olduğu gözlenmiştir.

Richter-Kanık (1998) tarafından yapılan araştırmada, erken eğitim uygulamasının gelişim geriliği olan çocuğa sahip annelerin stres ve anne-bebek arasında kurulan iletişim düzeylerine olan etkilerini belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmaya yaşları 2-30 ay arasındaki 16 gelişim geriliği olan (Down Sendromlu) bebek ile anneleri katılmışlardır. Analizler sonucunda, kontrol grubunda anlamlı bir farklılık ortaya çıkmazken, deney grubu annelerinin stres düzeylerinde ve bazı anne-bebek etkileşim davranışlarında anlamlı değişme bulunmuştur.

Cavkaytar (1999) tarafından yapılan araştırmada, aile toplantıları, ev ziyaretleri, öz bakım ve ev içi becerilerini içeren Aile Eğitimi Programını tamamlayan anneler, program doğrultusunda çocuklarıyla öğretim çalışmaları gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmaların, zihin engelli çocuklarının ev içi becerilerini öğrenmelerinde ve öz bakımlarında etkili olduğu sonucu elde edilmiştir.

Özbaba (2000) tarafından yapılan araştırmanın amacı, okul öncesi eğitim kurumunda eğitimcilerin, özel gereksinimli öğrenci velilerinin ve normal öğrenci velilerinin kaynaştırma eğitimine karşı tutumlarının belirlenmesidir. Bulgularda, özürlü çocuğu olma, özürlü çocuktan rahatsız olma, özürlü çocuğun özür türü,

programa katılım süresi değişkenlerinin ebeveynlerin tutumlarında anlamlı farklılığa yol açtığı sonucu elde edilmiştir.

Kabasakal (2001) tarafından yapılan çalışmada, anne eğitim programının uyum sorunu olan çocukların ailelerinin, sağlıksız aile işlevlerinde olumlu yönde gelişme olduğu sonucu elde edilmiştir.

Sargın ve Sünbül (2002) araştırmasında, kaynaştırma eğitimine hakkında beklentileri olan eğitimcilerin olumlu tutum içinde olduklarını, eğitimcilerin tutumlarının özür türlerine göre değiştiğini, özür durumu ağırlaştıkça da olumsuz tutum yaklaşımının arttığı sonucu elde edilmiştir.

Tezel (2003) tarafından yapılan çalışmada, psikolojik destek programının engelli bebek annelerinin duygu durumlarını etkileyip etkilemediğini incelemek amaçlanmıştır. Araştırmanın deneklerini Trakya Üniversitesi Armağan Dönertaş Zihin ve Hareket Engelli Çocuklar Eğitim ve Araştırma Merkezinde eğitim ve rehabilitasyona katılan 1-3 yaş arası serebral palsili bebek anneleri oluşturmaktadır. Haftada bir kez, bir buçuk saat olarak gerçekleştirilen psikolojik destek sürecine katılan deney grubu annelerine bebeklerinin gelişimleri ile ilgili bilgiler, iletişim ve problem çözme becerilerine yönelik bilgi ve etkinlikler ile duygu ve düşüncelerini paylaşabilmeleri için uygun fırsatlar verilmiştir. Kontrol grubunu oluşturan anneler ile bu süreçte hiçbir uygulamaya katılmamıştır. Program süreci sonunda iki grubun pozitif ve negatif duygularında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Deney ve kontrol gruplarının kendi içlerinde ön test ve son test duygu puanlarında da anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Fakat gözlemler ve annelerin yaptıkları değerlendirmeler, deney grubu annelerinin tanışmaktan, duygularını paylaşmaktan, bilgi almak ve programa katılmaktan memnun olduklarını göstermiştir.

Sart vd., (2004) tarafından yapılan çalışmada öğretmenler sınıflarında kaynaştırma eğitimine ihtiyaç duyabilecek öğrencilerin nasıl tespit edileceğini öğrenmeye, ayrıca kaynaştırma öğrencilerini sınıf ortamına akademik ve sosyal olarak nasıl dahil edebilecekleri konusunda öğrenme ihtiyacı içinde olduklarını belirtmişlerdir. Öğretmenler, kaynaştırmanın şu andaki haliyle özel eğitim öğretmeni, bireysel eğitim programı, destek bilgilendirme hizmetleri, rehberlik danışmanlık

uzmanı, kaynak oda ve diğer gerekli malzeme desteği olmadan tek yaptıklarının kaynaştırma öğrencilerini sessiz tutup, sınıfın dikkatini dağıtmamaları için çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Görüşülen öğretmenler kaynaştırma öğrencileriyle özel olarak ilgilenmenin, diğer öğrencileri ihmal etmek anlamına geleceğini belirtmektedirler. Okul müdürleri kaynaştırma uygulamasının şu andaki haliyle öğrenciyi etiketlemek ve sınıfını geçmesini sağlamaktan öteye gitmediğini, çocuğun kaynaştırma raporu almasının çocuğun toplumsal kabulünü daha da zorlaştırdığını ifade etmişlerdir. Görüşmede rehber öğretmenlerin etkin desteği, bireysel eğitim programı, malzeme desteği ve sınıfların fiziksel şartlarının uygunluğu, öğretmenlerin ve ailelerin uygulama hakkında bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi sağlanmaksızın uygulanan kaynaştırma eğitimi uygulamasının imkânsız olduğu belirtilmiştir.

Sakız (2004) tarafından yapılan araştırmaya göre, okul personeli, engelli öğrencilerin eğitimine pozitif bakmakta, verilen eğitimin hem engelli hem de normal öğrencilere katkı sağladığını düşünmektedirler. Paydaşlar arasında kavramsal ve metodolojik bilgi bulunmamakta, farkındalık yaratma ve gelişme ihtiyacı bulunmaktadır. Okul çalışanları arasında işbirliği eksikliği, yetersiz aile katılımı ön plana çıkmaktadır.

Gözün ve Yıkılmış (2004) tarafından yapılan araştırmadan elde edilen sonuçlar, kaynaştırma eğitime yönelik bilgilendirme programının öğretmen adaylarının kaynaştırma eğitime yönelik tutumları ve özel gereksinimli öğrencilere yönelik tutumları üzerinde olumlu etkisinin olduğunu göstermektedir.

Varlıer'in (2004), tarafından yapılan araştırmanın amacı, okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi dönemde kaynaştırma eğitime yönelik düşüncelerini belirlemektir. Elde edilen bulgulara göre, öğretmenlerin tümü özel eğitime gereksinimli çocukların okul öncesi eğitim alması gerektiğini ve çoğunluğu bu eğitimin kaynaştırma eğitimi uygulamasıyla verilmesinin yararlı olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte, öğretmenler kaynaştırma eğitimi konusunda kendilerini ve görev yaptıkları eğitim ortamlarını yeterli bulmadıklarını belirtmektedirler.

Elibol, Mağden ve Alpar (2006) tarafından yapılan araştırmada, annelere uygulanan psikoeğitim programının annelerin öz yeterliliklerini ve çocuklarının gelişim alanlarını pozitif olarak etkilemekte olduğu sonucu elde edilmiştir.

Ergin vd., (2007) araştırmasında, engelli çocuğu olan ebeveynlerin depresyon düzeylerini belirlemek amaçlanmıştır. Çalışma grubunu zihinsel, fiziksel ve zihinsel+fiziksel engelli çocukların ebeveynleri (N=290) oluşturmaktadır. Ebeveynlere, çocuklarıyla ilgili gelecek beklentisi sorulduğunda; %53'ü "Gelecekte iyi olacağını düşünüyorum", %40'ı da "Allah'tan ümit kesilmez" yanıtlarını verdikleri görülmüştür. Araştırma sonucunda, ebeveynlerin depresyon düzeyleri (Beck Depresyon Envanteri) düşük düzeyde bulunmuştur. Çocukla ilgili cinsiyet, yaş, eğitim aldığı süre gibi değişkenler, ebeveynlerinin depresyon düzeylerini etkilemediği görülmüştür.

Odluyurt (2007) tarafından araştırmada, gelişimsel yetersizlik gösteren çocukların kaynaştırma eğitime hazırlık becerilerinin neler olduğu, öğretmenlerinin görüşlerine ve literatüre göre belirlenmiştir. Hem öğretmenlerin ifade ettiği hem de alan yazından elde edilen becerilerden benzer olanlar şunlardır; (a) yönergeleri anlar ve yerine getirir, (b) akranları ile grup etkinliklerine katılır, (c) özbakım becerilerine sahip olur, (d) sınıfta uygun davranışları gösterir ve (e) kendini ifade eder.

Kartal (2007) yaptığı araştırmada, Anne-Çocuk Eğitim Programı'nın çocuklarının bilişsel gelişimlerini nasıl etkilediğini incelemiştir. Araştırma sonuçlarında, eğitim programının çocukların bilişsel gelişimlerini üzerinde olumlu etkileri olduğu ve çocukların okula hazır oluşlarında etkili olduğu görülmüştür.

Vural ve Yıkılmış (2008)'in araştırmasında, öğretmenler kaynaştırma eğitimi uygulamalarında öğretim için gerekli düzenlemeler konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ve yaptıkları bazı kaynaştırma eğitimi düzenlemelerinde ise sınırlı kaldıklarını ifade etmişlerdir.

Akandere, Acar ve Baştuğ (2009) yaptığı araştırmada zihinsel, fiziksel ve zihinsel - fiziksel engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin umutsuzluk ve yaşam doyum düzeylerini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda, zihinsel, fiziksel,

zihinsel-fiziksel engelli çocuğa olan ebeveynlerin umutsuzluk ve yaşam doyum düzeyleri ile yaş, eğitim, gelir düzeyi ve engelli çocuğun cinsiyeti arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Çulhaoğlu İmrak (2009) tarafından yapılan araştırmada, kaynaştırmanın uygulandığı sınıflarda, pozitif sosyal iletişim becerilerinin, negatif sosyal iletişim becerilerinden daha sıklıkla kullanıldığı sonucu elde edilmiştir. Kaynaştırma eğitime olumsuz bir bakış açısı olan öğretmenlerin sınıflarında, diğer sınıflara göre daha fazla olumsuz davranış olduğu görülmüştür. Özel eğitime gereksinimli çocuğun, normal gelişim gösteren çocuklar tarafından yeterli buldukları her etkinliğe kabul edildikleri gözlenmiştir.

Seçer (2010) tarafından yapılan araştırmadan elde edilen sonuçlar, kaynaştırmaya eğitime yönelik bilgilendirme programının, öğretmen adaylarının kaynaştırma eğitime yönelik tutumları ve özel gereksinimli öğrencilere yönelik tutumları üzerinde olumlu etkisinin olduğunu göstermektedir.

Çağdaş vd., (2010) tarafından yapılan çalışmada, annelere yönelik yapılan eğitim programı incelendiğinde, verilen on üç haftalık etkili annelik eğitim programının anne çocuk ilişkisine ve annelerin benlik saygısına pozitif katkılarının olduğu sonucu elde edilmiştir.

Parlayıcı (2010) tarafından yapılan araştırmada, okul öncesi öğrenci velilerinin, öğretmenlerinin ve yöneticilerin aile eğitime ilişkin görüşleri belirlenmiştir. 16 okulda, 32 veli, 16 öğretmen ve 15 yöneticiyle görüşülmüştür. Sonuçta, veliler, öğretmenler ve yöneticiler aile eğitimini gerekli görmektedir. Ancak şu andaki haliyle aile eğitimlerini yetersiz görmektedirler. Veliler, aile eğitimiyle ilgili kurs ve seminerler verilmesini, öğretmen ve yöneticilerin velilerle iletişim içinde olmalarını beklemektedirler. Öğretmen ve yöneticiler ise, velilerden yapılan eğitim çalışmalarına katılmaları, çocuk eğitimi konularında kendilerini geliştirmeleri ve öğrendiklerini uygulamaları beklenmektedir.

Akgün ve Yeşilyaprak (2010b), tarafından yapılan çalışmada, anne ve çocuk arasındaki ilişkiyi oyun aracılığıyla geliştirme eğitim programının annelerin çocukları ile ilişkisinin gelişimine katkısının anlamlı olduğu bulunmuştur.

Kılınç (2011) tarafından yapılan çalışmada, 24-36 aylık çocukları olan annelere uygulanan anne eğitim programı ile annelere çocukları ile birlikte uygulanan anne çocuk etkileşim programının çocukların bilişsel becerilerine ve annelerin çocuk yetiştirme tutumlarına etkisini incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgularda, anne çocuk etkileşim programı çocukların bilişsel becerilerini anlamlı düzeyde etkilemiştir. Ayrıca, anne çocuk etkileşim programı ve anne eğitim programının annelerin çocuk yetiştirme tutumları üzerinde etkili olmadığı görülmektedir.

Dikici-Sığırtmaç vd., (2011) tarafından, okul öncesi eğitimde kaynaştırma eğitimi uygulamalarında karşılaşılan sorunlar hakkında 15 okul öncesi öğretmenin katılımıyla çalışma yürütülmüştür. Araştırmada, öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine ilişkin bilgi ihtiyacı ve fiziksel altyapı yetersizliğinin iki temel problem olduğu ortaya konmuştur.

Elmalı-Alptekin (2011) araştırmasında, 0-3 yaş zihinsel engelli çocukların gelişiminde aile katımlı eğitimin etkisi incelenmektedir. Elde edilen bulgularda; eğitimin çocukların alıcı dil, motor ve bilişsel alanlarında gelişimlerine katkı sağladığı, öz bakım becerilerinde ise yeterli katkıyı sağlayamadığı sonucu elde edilmiştir.

Erez (2012) tarafından yapılan çalışmada, zihinsel engelli çocuğa sahip olan annelerin stres ve sosyal fobiye maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Annelerin yaşadıkları stres düzeyi arttıkça sosyal fobi düzeyi de artmakta, sosyal fobi düzeyi arttıkça stres düzeyinin de arttığı sonucu elde edilmiştir.

Cankaya ve Korkmaz (2012) tarafından yapılan araştırma sonucunda, öğretmenlerin kaynaştırma eğitimi uygulamalarına yönelik tutumlarının genelde olumlu olduğu gözlenmiştir. Kaynaştırma eğitimi uygulamaları içerisinde yer alan sınıf öğretmenlerinin yarısının kaynaştırma eğitimiyle ilgili herhangi bir eğitim

almamalarına karşın kaynaştırma eğitimi konusunda yeterli teorik ve uygulama bilgilerine sahip oldukları görülmektedir. Öğretmenlerin kaynaştırma uygulamalarında karşılaştıkları en önemli sorunlar; sınıfların kalabalıklığı, sınıflarda birden fazla kaynaştırma öğrencisinin olması ve eğitim materyallerin yetersizliği olarak ifade edilmektedir. Sınıf öğretmenlerine göre, kaynaştırma eğitimi uygulaması öğretmenlere ilave sorumluluklar getirmektedir.

Demircioğlu (2012) tarafından yapılan araştırmada, altı yaşında çocuğu olan annelere uygulanan anne eğitimi programı sonucunda, annelerin çocuk yetiştirme tutumlarının ve aile işlevlerinin olumlu yönde değiştiği sonucu elde edilmiştir.

Bakkaloğlu (2013) tarafından yapılan çalışmada, özel gereksinimli (ÖG) çocuğu olan ebeveynlerin bakış açısıyla eğitim geçişlerinde yaşanan sorunlar ortaya konmuştur. Araştırmadan edilen bulgularda, eğitim geçişlerine sağlık personelinin karar verdiği, kurum seçmede kurumun/öğretmenin ÖG çocuğu kabul etmesinin önemli olduğu, kurumun yetersiz bulunması nedeniyle ÖG çocukların birden fazla geçiş yaptıkları görülmektedir. Ayrıca, eğitim geçişlerinde ailelerin sınırlı hizmet aldığı anlaşılmaktadır. Ailelerin uygun kurum bulamama kaygısı yaşadıkları, geçiş sonrasında ise kurumla ilgili güvensizlik yaşadıkları görülmektedir. Ayrıca, çocuklarının yeni ortama uyum sağlayamaması ve akranları tarafından reddedilmesi gibi sorunlarla karşılaştıkları görülmüştür. Bunun yanında ailelerin devletten geçişe ilişkin mevzuatın iyileştirilmesini bekledikleri sonucu elde edilmiştir.

Sucuoğlu vd., (2013) araştırmasında, öğretmenlerin okul yaşantısında karşılaşılabilecekleri, bu çocukların yapabilecekleri ve karakteristik özellikleri hakkında bilgi ve beceriye ihtiyaçları olduğu sonucu elde edilmiştir.

Nayır ve Karaman-Kepeneci (2013) tarafından yapılan araştırmada, sınıflarında kaynaştırma öğrencisi olan öğretmenler, kaynaştırma öğrencilerinin haklarını kullanmada sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Şeker (2013) tarafından yapılan araştırmada, özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlere yönelik aile eğitimlerinin ailelerin bilinçlendirilmesi, çocuklarıyla olan iletişimi ve bireysel motivasyon ve yapabilirlikleri üzerinde olumlu tesirlere sahip olduğunu göstermektedir.



Tavil ve Karasu (2013) tarafından yapılan araştırmada, özel eğitim hizmetleri alan bireylerin ailelerine yönelik yapılan sekiz aile eğitim çalışmasının etkililiği meta analiz tekniğiyle değerlendirilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgularda, kullanılan yöntemlerin ailelere bazı becerileri kullanmayı öğretmede etkili olduğu sonucu elde edilmiştir.

Kaymak zmen (2013) tarafından yapılan araştırmada, anne-baba eğitimi programına katılan ebeveynlerin, anne ocuk ilişkisi gelişmesiyle birlikte, çocuklarının davranış sorunlarında önemli miktarda bir azalma olduğu gözlenmiştir.

Duman ve Koçak (2013) tarafından yapılan çalışmada, okulncesinde kaynaştırma eğitimi alan özel gereksinimli bir çocuğun, sosyal oyun ve sosyal iletişim özellikleri incelenmiştir. Elde edilen sonuçlarda, bu çocuğun akranlarına göre daha az grup oyunları oynadığı (%21), daha çok paralel oyun oynadığı (%50) gözlenmiştir. Ardından izole oyunlar (%17) gelmektedir. Sosyal iletişim özelliklerinde ise, ocuk daha çok yetişkinlerle (%44) iletişim kurmaktadır. İletişimin şeklinin daha çok karşılık verme (%49) olduğu anlaşılmaktadır. İletişim esnasında çocuğun duygusal durumu olumlu (%59) olduğu halde, iletişim içerisinde olmadığı zaman dilimi oldukça fazladır (%33). Çocuğun kurduğu iletişimlerin niteliğinde gelişim görülse de (%40), tekrar oranı (%27) oldukça yüksek olduğu gözlenmiştir.

şahin ve Güldenoğlu (2013) tarafından yapılan çalışmada, niversite öğrencilerine özel eğitim ve kaynaştırma eğitimi konusunda uygulanan eğitim programının onların engelli kişilere karşı tutumlarını nasıl etkilemektedir sorusuna yanıt aranmıştır. Araştırmadan bulguları incelendiğinde, niversite ğrencilerinin engelli bireylere ilişkin tutumları uygulama sonrasında olumlu düzeyde artış gösterdiği sonucu elde edilmiştir.

Gök ve Erbaş (2014) tarafından yapılan araştırmanın amacı, kaynaştırma eğitimi yapılan beş okul öncesi eğitim kurumunda okul öncesi ğretmenlerinin kaynaştırmaya ilişkin düşüncelerini belirlemektir. Araştırma bulgularında, öğretmenler kaynaştırma eğitimini gerekli bulmakta, ancak kaynaştırma eğitiminde sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenler kaynaştırma eğitiminde

bilgilerinin yetersiz olduğunu ve bu yetersizliğin kaynaştırma eğitimi uygulamalarında zaman zaman sorunlar yaşamalarına neden olabildiğini belirtmektedirler.

Demir (2014) tarafından yapılan araştırmada, okul öncesi döneminde kaynaştırma eğitimi çalışmaları hakkında öğretmenlerin görüşleri değerlendirilmiştir. Daha önce kaynaştırma eğitimi veren öğretmenlerin ortalama değerlerinin vermeyenlere oranla daha olumlu olduğu görülse de gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Babacan (2014) tarafından yapılan araştırmada, öğretmenlerin kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerini tam olarak yerine getirmedikleri, özel gereksinimli çocukların büyük çoğunluğunun özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde destek eğitim hizmeti aldığı, öğretmenlerin sınıf içi ve sınıf dışında destek eğitim hizmetlerinden yeteri kadar faydalanmadığı, öğretmenlerin çocukların engel türüne göre daha çok sınıf içinde fiziksel düzenlemeler yaptıkları, bireyselleştirilmiş eğitim programı hazırlamadıkları, ailelerin sürece etkin olarak katılımlarını sağlamadıkları belirlenmiştir. Ayrıca, kaynaştırma eğitimi alan öğretmenlerin, kaynaştırma uygulamalarına yönelik etkinlikleri daha fazla gerçekleştirdiklerini belirttikleri belirlenmiştir.

Sayın (2014) tarafından yapılan araştırma sonucunda, SADEP (Çocuklarda Saldırgan Davranışları Önleme Ebeveyn Eğitim Programı'nın) uygulamasının, çocukların dışsallaştırılmış ve içselleştirilmiş davranışlarının yanı sıra, sosyal becerilerinin gelişiminde anlamlı düzeyde etkili olduğu gözlenmiştir. Program ailenin işlevleri ve eşlerin evlilik uyumları üzerine de istatistiki düzeyde anlamlı etkileri göstermiştir. SADEP'in pozitif etkileri izleme sürecinde devam etmiştir.

Akalın vd., (2014), tarafından sınıfında özel gereksinimli öğrenci bulunan okul öncesi öğretmenlerle yapılan görüşme analizlerinde, öğretmenlerin başlıca, bilgi, beceri, deneyim, performans değerlendirme, ailelerle çalışma, bireysel eğitim programı hazırlama, programları uygulama ve onların davranış problemleriyle baş etme konusunda ihtiyaçları buldukları sonucu ortaya çıkmıştır.

Neslitürk (2014) tarafından yapılan çalışmanın amacı, anne tutumunun çocukların sorumluluk, saygı, işbirliği, doğruluk, dostluk ve paylaşım gibi unsurlar üzerindeki etkisini incelemektir. Araştırma grubu anaokuluna devam eden 23 çocuğu ve annelerini içermektedir. Çalışmada veri toplama araçları olarak Ebeveyn Tutum Ölçeği (PAS) ve Okul Öncesi Değer Ölçeği (aile, öğretmen ve öğrenci formu) kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları annelerin tutumlarının sorumluluk, saygı, işbirliği, doğruluk, dostluk ve paylaşım değerlerini etkilediğini göstermektedir.

Altıntaş ve Şengül, (2014) tarafından yapılan çalışmada, özel eğitim dersinin engelli bireylere yönelik tutumlara etkisi incelenmiştir. Dersin uygulanma öncesinde öğretmen adayları tarafından engelli bireylerin engelsiz bireylerden farklı algılandığı, uygulama sonrasında öğretmen adaylarınca engelli bireylerin engelsiz bireylerden farklı algılanmadığı sonucu elde edilmiştir. Elde edilen sonuca göre, yapılan uygulamanın üniversite öğrencilerinin engelli bireylere yönelik farkındalık düzeylerini arttırdığı ve olumlu bakış açısı geliştirdiği sonucu elde edilmiştir.

Olçay Gül ve Vuran (2015) tarafından yapılan araştırmada, öğrenme güçlüğü tanısı bulunan öğrenciler için kaynaştırma eğitiminde öğretimde farklılaştırmalara ve uyarlamalara yeterince yer verilmediği sonucu elde edildi. Sınıflarda öğrencilerin uygun davranışlarından daha çok uygun olmayan davranışlarına odaklanıldığı, uygun davranış eğitiminde olumlu pekiştirme yerine cezaya daha çok yer verildiği gözlenmiştir. Öğrencilerin sosyal etkinlikler için teşvik edilmediği, normal gelişen akranların desteğinin alınmadığı gözlenmiştir. Buna karşın, özel gereksinimli öğrencilerin akranlarıyla ilişkilerinin iyi olduğu, öğrencilerin aldıkları eğitimle ilgili beklentilerinin olmadığı, yapılan etkinliklere katılımın kısıtlı olduğu, zorlandıkları konularda aile üyelerinden yardım bekledikleri bulunmuştur.

Koçyiğit (2015) tarafından yapılan araştırmada, okul öncesi dönemde kaynaştırma eğitiminde yapılan uygulamalar hakkında okul rehber öğretmeni,

öğretmen, kaynaştırma öğrencilerinin ebeveynleri ve normal gelişim gösteren öğrencilerin ebeveynlerinin görüşleri incelenmiştir. Araştırma sonucunda, öğretmenlerin kaynaştırma eğitimi için gerekli hazırlıkları yaptıkları belirlenmiştir. Yaşanan sorunların çözümü için öğretmenlerin toplantılar, bireysel görüşmeler ve sınıf içi etkinlikler yaptığı belirlenmiştir. Aileler sorunların çözümü için öğretmen, rehber öğretmen, okul yöneticileri ve doktorların yardımına başvurduklarını ifade etmişlerdir. Aileler ve öğretmenler kaynaştırma eğitiminde özel eğitim öğretmenlerinin desteğinin daha fazla alınmasını önermişlerdir.

Ceylan (2015) tarafından yapılan araştırmada, sınıf öğretmenleri, kaynaştırma öğrencilerinin problem davranışların çözümü ile ilgili ebeveynler, rehber öğretmenler, okul idaresi, rehabilitasyon merkezleri, okuldaki diğer öğretmenler ve diğer öğrencilerin velileri ile işbirliği içerisinde olduklarına ilişkin görüş bildirmişlerdir. Araştırmanın bulgularında son olarak, sınıf öğretmenleri olumlu davranışların kazandırılması ve kalıcılığının sağlanması noktasında yapılan çalışmaların; farklı pekiştireç türlerini kullanma, aile ile işbirliği içerisinde olma ve öğrenci ile birebir konuşma olduğunu ifade etmişlerdir.

Sak, Şahin-Sak, Atlı ve Şahin (2015), tarafından yapılan çalışmada, 4-6 yaş grubunda çocuğu olan ailelerin ebeveynlik tutumları incelendi. 258 anne-babaya Ebeveyn Tutum Ölçeği (ETÖ) uygulandı. Ebeveynlerden 20'si ile görüşmeler yapıldı. Elde edilen sonuca göre, ebeveynlerin çoğunun, tutumlarının farkında olduğu belirlenmiştir. Ebeveynler, yetiştirilme tarzlarının ve psikolojik durumlarının tutumlarını etkilediğini belirtmişlerdir.

Ay (2015) tarafından yapılan araştırmada, Bartın ilinde Aile Eğitimi Kursları eğitimi veren 8 eğitici ve bu kurslara katılıp, başarı ile tamamlayan 25 kursiyer anne-baba olmak üzere toplam 33 kişi ile çalışılmıştır. Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlarda eğiticiler, aile eğitimi kurslarını gerekli görmekte, kursiyer sayılarını yetersiz bulmaktadırlar. Bunun en önemli nedeni olarak, kurs tanıtımının yeterince yapılmaması ifade edilmektedir. Eğiticiler baba katılımını yetersiz, kursiyerlerin devamsızlığını fazla bulmaktadır. Eğiticiler eğitim-öğretim süreçlerinde, farklı etkinlikler kullandıklarını düşünmekte, ancak kursiyerler etkinlikleri yetersiz bulmaktadır. Kursiyerler aile eğitimi kurslarını gerekli fakat yetersiz bulmuşlardır.

Kursların, etkili iletişim becerilerinin geliştirilmesinde etkili olduğu düşünülmektedir. Kursiyerlerin, öğrenme-öğretme süreçlerinde kullanılan etkinlikleri yetersiz buldukları görülmüştür. Kursların tekrarlarının yapılmasını istemektedirler. Sonuç olarak araştırmada, aile eğitimi kurslarının, katılımcılar tarafından önemsendiği görülmüştür. Kursların yaygınlaştırılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ancak anne baba katılımına ilişkin bir takım sorunlara çözümler bulunması gerektiği anlaşılmıştır.

Görmez (2016) tarafından yapılan araştırmada, kaynaştırma eğitimi alan öğrencilerin, akranlarına göre daha yalnız olduğu ve normal gelişim gösteren öğrencilerin daha fazla sosyal destek algıladıkları belirlenmiştir. İki grup öğrenci içinde algılanan sosyal desteğin artması, yalnızlık düzeylerinin azalmasıyla anlamlı ilişki içerisinde olduğu bulunmuştur. Algılanan sosyal destek, çocukların yalnızlığını yordamada anlamlı etkisinin olduğu sonucu elde edilmiştir.

Bayraklı (2016) tarafından yapılan araştırmada, anne eğitim programının annelerin okul öncesi kaynaştırma eğitiminde yaşadıkları güçlükleri azaltmada etkili olduğu, annelere ve çocuklarına olumlu katkılarda bulunduğu sonucu elde edilmiştir.

Duruoğlu, Kaytez ve Kadan (2016) tarafından yapılan araştırma sonucunda, deney ve kontrol grubundaki annelerin çocuk gelişimi ile ilgili bilgilerinin ön test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmazken, son test puanları arasında deney grubu lehine anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur. Deneme ve kontrol grubundaki çocukların gelişimleri incelendiğinde, eğitim öncesi puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı, eğitim sonrası puanları arasında sosyal beceri alt testinde deneme grubunda önemli düzeyde artış olduğu sonucu gözlemlenmiştir.

Taşdemir ve Özbesler (2017)'in, çalışması kapsamında çocukların kaynaştırma eğitimi sürecinde karşılaştıkları sorunlara bakıldığında, farklı alanlarda sorunlarla karşılaştıkları görülmektedir. Çocukların %51'i öğretmen ve okul yönetimince istenmediği, yeterince ilgi ve kabul görmediği gibi sorunlar yaşamaktadırlar. Bu çocukların %43.8'i sınıftaki diğer çocuklarla iletişim kurmada güçlük yaşamaktadır. Çocukların %14.6'sı diğer çocukların aileleri tarafından istenmeme, çocukların %39.6'sına bireyselleştirilmiş eğitim programı bile

hazırlanmadığı, %24'üne sınıf öğretmenin okulda kabul edici ve destekleyici tutum sergilemediği ve %20.8 oranında öğrencinin ailesi ile de yeterince iletişim ve işbirliği kurmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca çocukların %25'i ise okula düzenli devam etmede sorunlar yaşamıştır.



## BÖLÜM III

### YÖNTEM

Üçüncü bölümde araştırmanın modeline, deneme ve kontrol grubunun nasıl oluşturulduğuna, ölçme araçları hakkında bilgiye, anne eğitimi programında yer alan oturumların içeriğine ve verilerin analizinde nasıl bir süreç izlendiğine ilişkin bilgilere yer verildi.

#### 3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada, deneysel araştırma türlerinden, yarı deneme modeli içerisinde yer alan eşitlenmemiş kontrol gruplu model kullanılmıştır. Bu desende yansız atama gerçekleştirilemez. Desende deneme ve kontrol grupları bazı değişkenler dikkate alınarak eşleştirilmeye çalışılır. Yarı deneysel desende, yansız atamanın olmaması sınırlama olmasına rağmen, seçkisiz atamanın yapılamadığı durumlarda önemli alternatif bir desendir (Büyüköztürk, 2014; Karasar, 2000). Katılanların ön test puanları ve sayı bakımından benzer nitelikte olmalarına olabildiğince özen gösterildi. Uygulanan desende deneme öncesi ön testler ve deneme sonrası son testler uygulandı. Araştırma deseni tablo 1’de verilmiştir.

**Tablo 1. Araştırma Deseni**

	Ön test	Uygulama	Son Test
<b>Deneme Grubu</b>	Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği Çocuk Anababa İlişki Ölçeği	Anne Eğitimi Programı	Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği Çocuk Anababa İlişki Ölçeği
<b>Kontrol Grubu</b>	Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği Çocuk Anababa İlişki Ölçeği	-	Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği Çocuk Anababa İlişki Ölçeği

Tablo 1’de görüldüğü gibi, ölçekler deneme ve kontrol gruplarında ön test ve son test olarak uygulanmıştır. Deneme grubunda bulunan annelere 14 oturumluk Anne Eğitimi Programı uygulandı. Kontrol grubu ile herhangi bir çalışma yapılmadı.

### **3.2. Araştırma Gruplarının Oluşturulması**

Bu araştırmada yer alan denekler, 2016-2017 eğitim oğretim yılında ve Konya il merkezindeki resmi anaokullarında oğrenim gören özel gereksinimli çocukların anneleri arasından seçilmiştir.

Çalışma grubunu resmi anaokullarına devam eden 60 özel gereksinimli çocukların anneleri oluşturmaktadır. Araştırmaya katılacak anneleri belirlemek amacıyla; eğitim programına ilişkin görüşleri alınmıştır. Eğitim programına ihtiyaç duyan ve katılmak isteyen annelere ihtiyaç analizi formu uygulanmıştır. Yapılan ihtiyaç analizi çalışmalarında, anne eğitimi konusunda ihtiyaç olduğunu belirten, çalışma saatlerinde eğitim programına katılabilecek gönüllü 19 anne deneme grubunu oluşturmuştur. 19 anne ise kontrol grubunu oluşturmuştur. Uygulamalara başlamadan önce resmi anaokullarında araştırma ve uygulama yapabilmek amacıyla Konya İl Milli Eğitim Mdrlğnden gerekli resmi izinler alınmıştır.

Çalışma grubunda yer alan annelerin ve eşlerinin yaş, oğrenim durumu, çalışma durumu, yaşama, boşanma ve ocuk sayısını gösteren demografik değişkenlerle ilgili bilgiler Tablo 2' de yer almaktadır.



**Tablo 2. Araştırma Gruplarının Demografik Özellikleri**

Değişkenler	Deneme	Deneme	Kontrol	Kontrol	
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
<b>Anne Yaş</b>	25 yaş ve altı	1	5.3	1	5.3
	26-30 yaş	4	21.1	6	36.6
	31-35 yaş	5	26.3	5	26.3
	36-40 yaş	6	31.6	4	21.1
	41 yaş ve üzeri	3	15.8	3	15.8
	Toplam	19	100	19	100
<b>Baba Yaş</b>	25 yaş ve altı	-	-	-	-
	26-30 yaş	1	5.3	4	21.1
	31-35 yaş	5	26.3	6	31.6
	36-40 yaş	3	15.8	3	15.8
	41 yaş ve üzeri	10	52.6	6	31.6
	Toplam	19	100	19	100
<b>Anne Öğrenim Durumu</b>	Okur yazar	-	-	1	5.3
	İlkokul	5	26.3	5	26.3
	Ortaokul	2	10.5	3	15.8
	Lise	9	47.4	4	21.1
	Üniversite	3	15.8	6	31.6
<b>Baba Öğrenim Durumu</b>	Okur yazar	-	-	1	5.3
	İlkokul	6	31.6	2	10.5
	Ortaokul	2	10.5	3	15.8
	Lise	2	10.5	4	21.1
	Üniversite	9	47.4	9	47.4
<b>Anne Çalışma durumu</b>	Çalışıyor	3	15.8	3	15.8
	Çalışmıyor	16	84.2	16	84.2
<b>Baba Çalışma durumu</b>	Çalışıyor	19	100	17	89.5
	Çalışmıyor	-	-	2	10.5
<b>Eşin yaşaması</b>	Evet	19	100	19	100
	Hayır	-	-	-	-
<b>Boşanma durumu</b>	Evet	-	-	1	10.5
	Hayır	19	100	18	89.5
<b>Çocuk Sayısı</b>	1	3	15.8	6	31.6
	2	8	42.1	7	36.8
	3 ve üzeri	8	42.1	6	31.6

Tablo 2 incelendiğinde, deneme grubunda yer alan annelerin 1'i ( % 5,3) 25 yaş ve altı, 4'ü ( % 21,1) 26-30 yaş arası, 5'i (%26.3) 31-35 yaş arası, 6'sı (%31.6) 36-40 yaş arası, 3'ü (%15.8) 41 yaş ve üzeridir. Kontrol grubunda yer alan annelerin 1'i ( % 5,3) 25 yaş ve altı, 6'sı ( % 36.6) 26-30 yaş arası, 5'i (%26.3) 31-35 yaş arası, 4'ü (%21.1) 36-40 yaş arası, 3'ü (%15.8) 41 yaş ve üzeridir.

Deneme grubunda yer alan annelerin 5'i (%26.3) ilkokul, 2'si (%10.5) ortaokul, 9'u (47.4) lise ve 3'ü (%15.8) üniversite mezunudur. Kontrol grubunda yer alan annelerin 1'i (%5.3) okur yazar, 5'i (%26.3) ilkokul, 3'ü (%15.8) ortaokul, 4'ü (21.1) lise ve 6'sı (%31.6) üniversite mezunudur.

Deneme grubunda yer alan annelerin 3'ü (15.8) bir iş yerinde çalışıyor 16'sı çalışmıyordu. Kontrol grubunda yer alan annelerin 3'ü (15.8) bir iş yerinde çalışıyor 16'sı çalışmıyordu.

Deneme grubunda yer alan annelerin 3'ünün (15.8) 1 çocuğu, 8'inin (%42.1) 2 çocuğu ve 8'inin (%42.1) 3 ve daha fazla çocuğu vardı. Kontrol grubunda yer alan annelerin 6'sının (31.6) 1 çocuğu, 7'inin (%36.8) 2 çocuğu ve 6'sının (%31.6) 3 ve daha fazla çocuğu vardı.

Kontrol grubunda 1 (%10.5) anne boşanmıştı.

Çocuk yetiştirme tutum ölçeği ve çocuk anababa ilişki ölçeğinde deneme ve kontrol gruplarına ait ortalama ve standart sapma puanları tablo 3 ve tablo 4'te verildi.

**Tablo 3. Deneme ve Kontrol Grubunun Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği ve Çocuk Anababa İlişki Ölçekleri Ön Test Puanlarının Ortalama ve Standart Sapma Değerleri**

	Deneme			Kontrol		
	n	$\bar{X}$	Ss	n	$\bar{X}$	Ss
Demokratik Tutum	19	11.10	2.99	19	11.10	3.41
Otoriter Tutum	19	20.31	3.03	19	20.47	1.92
Koruyucu Tutum	19	20.00	3.48	19	20.36	2.90
Aşırı Hoşgörülü Tutum	19	19.05	3.18	19	19.21	2.20
Anne Çocuk İlişkisi	19	56.05	9.95	19	54.26	9.49

Tablo 3 incelendiğinde, deneme grubu ön test değerlerinin demokratik tutumda ( $\bar{X}$ : 11.10, Ss: 2.99), otoriter tutumda ( $\bar{X}$ : 20.31, Ss: 3.03), koruyucu tutumda ( $\bar{X}$ : 20.00, Ss: 3.48), aşırı hoşgörülü tutumda ( $\bar{X}$ : 19.05, Ss: 3.18) ve anne çocuk ilişkisinde ( $\bar{X}$ : 56.05, Ss: 9.95) olduğu görülmektedir.

Kontrol grubu ön test değerlerinin demokratik tutumda ( $\bar{X}$ : 11.10, Ss: 3.41), otoriter tutumda ( $\bar{X}$ : 20.47, Ss: 1.92), koruyucu tutumda ( $\bar{X}$ : 20.36, Ss: 2.90), aşırı hoşgörülü tutumda ( $\bar{X}$ : 19.21, Ss: 2.20) ve anne çocuk ilişkisinde ( $\bar{X}$ : 54.26, Ss: 9.49) olduğu görülmektedir.

Deneme ve kontrol grubundaki annelerin çocuk yetiştirme tutum ölçeği ve çocuk ana-baba ilişkisi ön test puanlarına göre benzer olup olmadıkları Mann Whitney U Testi ile analiz edildi ve analiz sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır.

**Tablo 4: Deneme ve Kontrol Grubunun Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği ve Anne Çocuk İlişkisi Ön Test Puanlarına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları**

		n	Sıra ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Demokratik Tutum	Deneme	19	19.61	372.50	178.50	.954
	Kontrol	19	19.39	368.50		
Otoriter Tutum	Deneme	19	19.71	374.50	176.50	.908
	Kontrol	19	19.29	366.50		
Koruyucu Tutum	Deneme	19	18.68	355.00	165.00	.665
	Kontrol	19	20.32	386.00		
Aşırı Hoşgörülü Tutum	Deneme	19	19.16	364.00	174.00	.863
	Kontrol	19	19.84	377.00		
Anne Çocuk İlişkisi	Deneme	19	19.45	369.50	179.50	.977
	Kontrol	19	19.55	371.50		

Tablo 4 incelendiğinde, Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği *alt boyutlarında* demokratik tutum (U: 178.50  $p > .05$ ), otoriter tutum (U: 176.50  $p > .05$ ), koruyucu tutum (U: 165.00  $p > .05$ ) ve aşırı hoşgörülü tutum (U: 174.00  $p > .05$ ) arasında ve anne çocuk ilişkisi (U: 179.50  $p > .05$ ) ölçeğinde analiz sonuçlarında deneme ve kontrol grubu arasında anlamlı bir fark olmadığı gözlemlendi.

Bu sonuçlara göre “Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği” ve “Anne Çocuk İlişkisi” ölçeğinde deneme uygulamasına başlamadan önce deneme ve kontrol grubu arasında puan ortalamalarında fark olmasına rağmen, bu farkın anlamlı olmadığı gözlemlenmiştir.

### 3.3. Veri Toplama Araçları

#### 3.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formunda annelerin ve eşlerinin yaş, öğrenim, çalışma, yaşama ve boşanma durumunu, çocuk sayısını gösteren bilgiler yer almaktadır.

#### 3.3.2. Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği

Çocuk yetiştirme tutum ölçeği, Kılınç (2011) tarafından okul öncesi eğitim döneminde çocuğu olan anne babaların çocuk yetiştirme tutumlarını ölçmek amacıyla geliştirilmiştir.

**Geçerlik çalışmaları:** Ölçeğin dört faktörlü yapısı doğrulayıcı faktör analiziyle incelenmiştir. Bazı indeksler aracılığıyla ölçeğin dört faktörlü yapısı (modelinin) veri ile uyumu hesaplandı. NFI=.90, St.RMR=.07,  $\chi$  (sd=266)=493.24, ( $\chi$  /sd)=1.85, RMSEA=.07 indeksi uyum değerleri iyi uyumun kanıtı olarak görüldü. AGFI=.74, NNFI=.83, CFI=.85, GFI=.79 sonuçları modelin veri uyumu için düşük görülmesine rağmen, kabul edilebilir sınır değerlere yakın olduğu değerlendirilmektedir. Bu sonuçlarla, model uygunluğunun yeterli olduğu ve varsayılan modelin elde edilen veriler tarafından desteklendiği gözlemlendi (Kılınç, 2011; Kılınç ve Aral, 2016).

Ölçeğin demokratik tutum, otoriter tutum, koruyucu tutum, aşırı hoşgörülü tutum alt boyutlarında yer alan maddeler için madde toplam korelasyonlarının .20 ile .61 arasında değiştiği gözlemlendi. Madde toplam korelasyonunda .30 ve daha yüksek olan maddelerin ayırt edici özelliğinin iyi olduğu, .20 ile .30 arasında kalan maddelerin de ayırt etme gücünün orta düzeyde olduğu, bu maddelerin ölçekte yer alabileceği ifade edilmektedir (Tekin, 2009; Büyüköztürk, 2010). İç tutarlılığın incelenmesinde maddelere verilecek cevapların üç ve daha fazla olması halinde Croanbach alfa katsayısına bakıldığı bilinmektedir (Büyüköztürk, 2010). Ölçekteki 116 maddenin ölçtüğü özellikler için, örneklediği davranışların benzer olup olmadığını denemek için yapılan Croanbach alfa sonuçları incelendiğinde .53 ile .74 arasında değiştiği görüldü. Korelasyon katsayısının mutlak değer olarak .70 ve daha yüksek olması ölçek puanlarının güvenilirliği için yüksek düzey olarak

değerlendirilmektedir (Büyüköztürk, 2010). Sonuçlar değerlendirildiğinde .70'in altındaki maddelerin madde toplam korelasyonlarının düşük olması nedeniyle bu maddeler ölçekten çıkarılmıştır (Kılınç, 2011; Kılınç ve Aral, 2016).

**Güvenirlilik Çalışmaları:** Dört hafta arayla uygulanan test tekrar test sonuçları değerlendirildiğinde tüm boyutlara ait ölçümlerde korelasyon katsayısının .94- .98 arasında değiştiği gözlemlendi. Korelasyon katsayısının mutlak değer olarak .70 ve daha yüksek olması ölçek puanlarının güvenirliliği için yüksek düzey olarak değerlendirilmektedir (Büyüköztürk, 2010). Elde edilen sonuç, ölçme aracının zamana bağlı olarak kararlı ölçümler verdiğini göstermektedir. Cronbach alfa değerinin Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği alt boyutlarında .71.25-.74.42 arasında değiştiği gözlemlenmiştir. Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği'ndeki maddelerin madde ayırt edicilik değeri alt-üst % 27'lik grup ortalamaları farkında madde analizine bakılarak elde edilmiştir. (Büyüköztürk, 2010). Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeğinin alt boyutları için alt ve üst % 27'lik grupların madde ortalama puanları arasındaki fark istendik yönde anlamlı ( $p < .10$ ) olduğu gözlemlenmiştir (Kılınç, 2011; Kılınç ve Aral, 2016).

Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeğinin gerçekleştirilen güvenirlilik çalışmalarında cronbach alfa, test tekrar test ve madde analizi sonuçlarının kararlı ve tutarlı olduğu gözlemlenmiştir.

Yapılan analizler incelendiğinde, Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği'nin 25 maddeden oluşan geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu sonucu elde edildi. Ölçek, dörtlü derecelendirme şeklinde düzenlendi. Ölçekte, “her zaman” dört, “sık sık” üç, “bazen” iki ve “hiçbir zaman” bir puanla değerlendirilmektedir. Demokratik, otoriter, koruyucu ve aşırı hoşgörülü tutum alt boyutundan alınacak puanın yüksekliği o boyut ile ilgili özelliklerin yüksek olduğu olarak değerlendirilmektedir (Kılınç, 2011; Kılınç ve Aral, 2016).

### **3.3.3. Çocuk Anababa İlişki Ölçeği**

Akgün ve Yeşilyaprak (2010a) tarafından çocuk anababa arasında yaşanan ilişkiyi anlamaya yönelik bir ölçek ihtiyacı için Çocuk Anababa İlişki Ölçeği'nin

(Child Parent Relationship Scale, Pianta, 1992) Türkçe uyarlama çalışması yapılmasına karar verilmiştir.

Türkçe uyarlama çalışmaları: Ölçek psikolojik danışma ve rehberlik, çocuk gelişimi alanlarından iyi derecede İngilizce bilen dört uzman tarafından ayrı ayrı Türkçeye çevrildi. Daha sonra ölçek maddelerini, dilbilim uzmanı Türkçe'den İngilizce'ye yeniden çeviri yapıldı. Yapılan işlemlerde anlam bakımından farklı bir durum olmadığı gözlemlendikten sonra yeterli düzeyde İngilizcesi olan iki alan uzmanı ölçeğin Türkçe ve İngilizce formunu karşılaştırarak gerekli düzeltmeleri yaptı.

Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışmalarında 4-6 yaş aralığında çocuğu olan 234 anne yer aldı. Verilerin analiz edilmesinde faktör analizi, cronbach alfa ve basit doğrusal korelasyon tekniği kullanıldı. Faktör analizinde, faktör yükleri değeri .30, istatistik sonuçların değerlendirilmesinde anlamlılık düzeyinin ölçütü .01 olarak alındı.

**Geçerlik çalışmaları:** Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanan versiyonunda 2 faktör yer almaktadır. Birinci faktör ölçeğe ilişkin toplam varyansın %22'sini; ikinci faktör %14'ünü açıklamaktadır. İki faktörün açıkladıkları toplam varyans %36 olduğu görülmüştür. Birinci faktörün çatışma alt boyutu ve ikinci faktörün olumlu ilişki alt boyutu olduğu belirtilmektedir. Çatışma faktöründe yer alan maddelerin yük değeri .38 ile .72 arasında değişirken, olumlu ilişki faktöründe .42 - .72 arasında olduğu sonucu elde edilmiştir.

**Güvenirlilik çalışmaları:** Ölçeği güvenirliliği için yapılan çalışmalarda 234 anneden veriler elde edildi. Güvenirlilik hesaplanmasında test- tekrar test, cronbach alfa ve iki yarı test yöntemleri kullanıldı. Test-tekrar test güvenirlilik çalışması üç hafta ara ile 28 anneden elde edilen sonuçlarla analiz edildi. Test tekrar test güvenirlilik katsayısı Çatışma alt boyutu için .98 ( $p<.01$ ), olumlu ilişki boyutu alt boyutu için .96 ( $p<.01$ ); toplam puan için .96 ( $p<.01$ ); bulundu. Elde edilen değerlerin ölçeğin güvenirliliği için oldukça yeterli olduğu ifade edilmektedir (Büyüköztürk, 2006).

Alt boyutlara ilişkin iç tutarlık katsayıları (Cronbach alfa) Çatışma alt boyutu için .85; Olumlu alt boyutu için .73 ve tüm maddeler için .73 olduğu tespit edilmiştir.

Spearman Brown düzeltmesinden sonra testin iki yarısı arası korelasyonu ise aynı sırayla .84, .73 ve .72 olduğu sonucu elde edilmiştir.

Ölçekte 24 madde yer almaktadır. Ölçek 5’li Likert tipi bir ölçektir. Ölçeğe verilen yanıtlar (1) Kesinlikle uygun değil ile (5) Kesinlikle çok uygun arasında değişmektedir. Ölçekte olumlu ve olumsuz cümleler bulunmakta ve olumlu ifadeler tersine çevrilerek puanlanır. (1) Kesinlikle uygun değil 5 puan, (5) kesinlikle çok uygun 1 puandır. Ölçekten yüksek puan alma anne-baba çocuk arasında olumsuz ilişkiyi, düşük puan alma olumlu ilişkiyi gösterir. Ölçekte toplamda 120 en yüksek puan ve 24 en düşük puandır. (Akgün ve Yeşilyaprak, 2010a).

### **3.4. İşlem Yolu**

#### **3.4.1. Tarama Çalışması**

Araştırmanın tarama çalışması, 2016-2017 eğitim öğretim yılı birinci yarıyılında yapılmıştır. Çalışma grubunda yer alan 60 özel gereksinimli öğrencilerin annelerinden 48 anne çalışma içerisinde yer almayı kabul etmiştir. Annelere ölçeklerin uygulanması araştırmacının kendisi tarafından bire bir randevu alınarak okul ve ev ortamlarında gerçekleştirilmiştir.

Ölçeğin uygulanmasına başlanmadan önce annelere şu açıklama yapılmıştır: “anketler, özel eğitime gereksinimli çocukların annelerinin eğitim ihtiyaçlarını tespit etmek, çocuk yetiştirme tutumları ve çocuklarıyla kurdukları ilişkileri anlamak amacıyla yapılmaktadır”. Ölçek uygulaması katılımcılarla birebir yapılarak olası hata miktarının azaltılması amaçlandı. Katılımcıların yanıtlarının gizliliğinin korunacağı vurgulanarak, araştırmanın amacına ulaşabilmesi için samimi yanıtların önemi üzerinde duruldu.

Uygulama esnasında gerçekleştirilecek eğitim çalışması hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Annelerin, aile eğitiminin verileceği deneme grubunda yer alabilmeleri için; eğitim programı için ihtiyaç duyduğunu belirtmeleri, programına katılmak için istekli olmaları esastır. Programa düzenli devam etme verilerin değerlendirilmesi ve sertifika alabilmek için gereklidir. Çalışma grubunda yer alan 48 anneden 19’u deneme grubunda 19’u kontrol grubunda yer almıştır. 10 anne ise, eğitime yönelik ihtiyacı olmadığını belirtmesi, ölçeklerdeki eksiklikleri ve gerekli motivasyonun sağlanamaması gibi nedenlerden dolayı çalışma dışında tutulmuştur.



### **3.4.2. Özel Gereksinimli Çocukların Annelerine Yönelik Eğitim Programının Hazırlanması**

Anne eğitimi programı hazırlanırken, aile eğitimi ve özel gereksinimli çocukları konu alan çalışmalar incelenmiştir. Özellikle bu konularda hazırlanan eğitim programları incelenerek, programların içeriklerine ve kazanımlarına dikkat edilmiştir. Programın hazırlanmasında, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan 3-6 yaş aile eğitimi programı (2014) ve okul öncesi eğitim programı ile bütünleştirilmiş aile destek programı temel alınmıştır (MEB, 2013).

Aynı zamanda eğitim programının içeriğinin hazırlanmasında gereksinim duyulan konuları saptamak için ihtiyaç belirleme formu hazırlanmıştır. İhtiyaç belirleme formundan elde edilen bilgiler programın şekillenmesine önemli katkı sağlamıştır.

**Tablo 5. Anne Eğitim Programı İhtiyaç Değerlendirme Formu ve Yeterlik Durumları**

Aile Eğitimi Programı	Yeterlik Durumu								
	Yeterli Değilim			Kısmen Yeterliyim			Yeterliyim		
	n	f	Kümülatif Yüzde	n	f	Kümülatif Yüzde	n	f	Kümülatif Yüzde
1. Anne Çocuk İletişiminde	4	10.5	10.5	23	60.5	71.1	11	28.9	100
2. Çocukla Etkili Zaman Geçirmede	4	10.5	10.5	25	65.8	76.3	9	23.7	100
3. Olumsuz Davranışlarla Başa Çıkmada	5	13.2	13.2	26	68.4	81.6	7	18.4	100
4. Disiplin Sağlamada	5	13.2	13.2	25	65.8	78.9	8	21.1	100
5. Çocuğa Karşı Olumlu Tutum Sağlamada	3	7.9	7.9	21	55.3	63.2	14	36.8	100
6. Çocuğun Kaynaştırma Durumu Hakkında Bilgide	5	13.2	13.2	26	68.4	81.6	7	18.4	100
7. Çocuğuyla İlgili Gerçekçi Beklentiler Oluşturmada	7	18.4	18.4	21	55.3	73.7	10	26.3	100
8. Kaynaştırma Eğitimi Hakkında Bilgide	15	39.5	39.5	15	39.5	78.9	8	21.1	100
9. Okul Öncesinde Kaynaştırma Uygulamalarında	13	34.2	34.2	17	44.7	78.9	8	21.1	100
10. Kaynaştırma Eğitiminin Hukuki Dayanaklarında	22	57.9	57.9	11	28.9	86.8	5	13.2	100
11. Kaynaştırma Eğitiminin Çocuğa Yararlarında	12	31.6	31.6	13	34.2	65.8	13	34.2	100
12. Kaynaştırma Eğitiminin Ailelere Yararlarında	11	28.9	28.9	17	44.7	73.7	10	26.3	100
13. Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı Hakkında	15	39.5	39.5	14	36.8	76.3	9	23.7	100
14. Okul Öncesi ve Sonrası Eğitim Geçişlerinde	15	39.5	39.5	18	47.4	86.8	5	13.2	100
15. Özel Eğitim hakkında Kitap, Film, Broşürde	18	47.4	47.4	14	36.8	84.2	6	15.8	100

Tablo incelendiğinde, yeterlik alanlarında yeterliyim diyenlerin oranı 13.2 ile 36.8 arasında değişirken, yetersizim veya kısmen yeterliyim diyenleri oranı 63.2 ile 86.8 arasında değişmektedir. Yeterlilik alanlarında yapılan gözlemler, görüşmeler ve ihtiyaç analizi bulguları özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin bu yeterlilik alanlarında eğitime ihtiyaçları bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Eğitim programı bilişsel, duyuşsal ve davranışsal öğelere sahip olmakla birlikte, program içerisinde örnek olay incelemeleri, gösterip yaptırma, rol oynama, beyin fırtınası, soru cevap gibi yöntem ve tekniklerden yararlanılmıştır.

Eğitim programında her biri 90 dakika olmak üzere 14 oturum yer almaktadır. Oturumlar belirlenen kazanımları gerçekleştirmek amacıyla, etkinliklerle yapılandırılmıştır. Her bir oturum, alan uzmanları (tez danışmanı, özel eğitim öğretmenleri ve rehberlik ve psikolojik danışma uzmanları) tarafından incelendi. Uzmanların yönlendirmeleriyle gerekli düzenlemeler yapıldı. Oturumlarda belirlenen kazanımlara ulaşılmasında hazırlanan içerikte şu temel ilkeler dikkate alındı:

Hazırlanan eğitim programının içeriğinin hazırlanmasında katılımcıların eğitimsel ihtiyaçları ve hazırbulunuşluk düzeyleri dikkate alınmıştır. Grup lideri ve grup üyelerinin etkileşim içerisinde olmasına özen gösterilmiştir. Katılımcıların yaşantıları grup etkinliklerinde merkezi konumda yer almıştır. Tüm oturumların sonunda katılımcıların o oturuma ilişkin duygu ve düşünceleri ele alınarak oturum sonlandırıldı. İkinci oturumdan itibaren her oturuma, öğrenilenleri pekiştirmek amacıyla bir önceki oturumun grup üyeleri tarafından özetlenmesiyle başlandı.

Bu çalışma için Konya İli Selçuklu İlçesi Ayşah anaokulunda bulunan bir sınıf çalışma için afişler, duvar yazıları, sınıf içi sıra düzenlemeleri yapılarak psikoeğitim çalışması için uygun hale getirilmiştir.

Eğitim programı, deneme grubu ile haftada iki kez Çarşamba ve Cuma günleri 14.00-15.30 saatleri Konya İli Selçuklu ilçesinde bulunan Ayşah Anaokulu bünyesinde yürütülmüştür. Özel gereksinimli çocuklar ve kaynaştırma eğitimi oturumları Özel Eğitim Öğretmenleri Hacer Oymak ve Faruk Eker, Rehber Öğretmen Ayten Çiftçi tarafından gerçekleştirilmiştir. Eğitim günleri dışında eğitim çalışmasına destek veren eğitimcilerin katılımıyla kahvaltılı programları, ev ziyaretleri gibi çalışmalarla eğitim programı desteklenmiştir. Bu çalışmaların grup dinamiğini arttırmada etkili olduğu gözlenmiştir. Eğitim programının bitiminde hazırlanan katılım sertifikaları yapılan törenle grup üyelerine dağıtılmıştır.

### **3.4.3. Özel Gereksinimli Çocukların Annelerine Yönelik Hazırlanan Anne Eğitimi Programının İçeriği**

#### **Oturum 1**

##### **Tanışma, kuralların ve amaçların belirlenmesi**

##### **Hedefler**

1. Grup sürecine ısınma ve diğer grup üyeleri ile güvene dayalı bir ilişki kurabilme
2. Genel olarak programın amaçlarını kavrayabilme
3. Grup sürecindeki rol ve sorumluluklarını kavrayabilme
4. Okul öncesi eğitiminin önemini ve içeriğini bilme

#### **Oturum 2**

##### **Ailede Özel Gereksinimli Çocuğa Yönelik Farkındalık Oluşturma**

##### **Hedefler**

1. Özel gereksinimli bireylere yönelik farkında olma
2. Yetersizliği olan çocuğun özelliklerini kavrayabilme
3. Yetersizliği olan çocukların bireysel farklılıklarını kavrayabilme

#### **Oturum 3**

##### **Kaynaştırma Eğitimi**

##### **Hedefler**

1. Kaynaştırma eğitimi hakkında bilgi edinme
2. Okul öncesi dönemde kaynaştırma uygulamalarını bilme
3. Kaynaştırma eğitiminin hukuki dayanaklarını bilme

## **Oturum 4**

### **Kaynaştırma Eğitimi**

#### **Hedefler**

1. Kaynaştırma eğitiminin yararlarını bilme
2. Bireyselleştirilmiş eğitim programı hakkında temel kavramları bilme
3. Kaynaştırma eğitiminde okul öncesi ve sonrası eğitim geçişlerini bilme

## **Oturum 5**

### **Kaynaştırma Eğitimi**

#### **Hedefler**

1. Kaynaştırma eğitiminde görevli kurumları tanıma
2. Rehberlik ve araştırma merkezinin sunduğu hizmetleri bilme
3. Okul yönetimi ve öğretmenlerle sağlıklı ilişkiler kurabilme

## **Oturum 6**

### **Çocuklukta Bilişsel, Hareket ve Dil Gelişimi**

#### **Hedefler**

1. İlk çocuklukta bilişsel gelişimi bilme
2. İlk çocuklukta hareket gelişimini bilme
3. İlk çocuklukta dil gelişimini bilme
4. Yetersizliği olan çocukların gelişiminde bireysel farklılıklarını kavrayabilme

## **Oturum 7**

### **Çocuklukta Sosyal ve Duygusal Gelişim**

#### **Hedefler**

1. İlk çocuklukta sosyal gelişimi bilme
2. İlk çocuklukta duygusal gelişimi bilme

3. Yetersizliği olan çocukların gelişiminde bireysel farklılıklarını kavrayabilme

## **Oturum 8**

### **Çocuklukta Cinsel Gelişim ve Eğitim**

#### **Hedefler**

1. Tuvalet eğitiminde önemli hususları bilme
2. Özel alan tanımlaması
3. Hayır demeyi öğretebilme
4. Gerekli durumda aileden yardım isteyebilme

## **Oturum 9**

### **Anne Baba Tutumları**

#### **Hedefler**

1. Anne baba tutumlarını bilme
2. Olumlu anne baba tutumlarının önemini kavrayabilme

## **Oturum 10**

### **Olumlu Disiplin**

#### **Hedefler**

1. Disiplin kavramını, disiplinin ilkelerini bilme
2. Olumlu davranış oluşturmada kuralları uygulayabilme
3. Çocuğun özdenetim kazanmasında dikkat edilecek hususları kavrayabilme

## **Oturum 11**

### **Problemlı Davranışlara Yaklaşım Biçimleri**

#### **Hedefler**

1. Normal ve anormal davranış gelişimini bilme
2. Problemlı davranışlara yaklaşım biçimlerini bilme

3. Yetersizliği olan çocukların gelişiminde problem davranışlarda bireysel farklılıklarını kavrayabilme

## **Oturum 12**

### **Etkili İletişim**

#### **Hedefler**

1. Etkili iletişim, kabul etme, etkin dinleme, empati kurma ve ben dili kavramlarını bilme
2. Etkili iletişim, kabul etme, etkin dinleme, empati kurma ve ben dilini uygulayabilme

## **Oturum 13**

### **Oyun, Oyuncak ve Kitap**

#### **Hedefler**

1. Oyunlar, oyuncaklar ve kitaplar konusunda bilgilenme
2. Çocukla iletişim kurmada önemini kavrayabilme
3. Günlük yaşamda uygulayabilme

## **Oturum 14**

### **Eğitim Programını Sonlandırma**

#### **Hedefler**

1. Bu oturumlarda ele alınan konularla ilgili kendilerinde neler fark ettiklerini açıklayabilme
2. Bu oturumlarda kazandıkları bilgi ve becerileri yaşamlarında ne derece ve nasıl kullandıklarını açıklayabilme
3. Gruptan duygusal olarak ayrılabilme

### 3.5. Verilerin Analizi

Deneme ve kontrol grubundaki katılımcıların sayılarının 30'dan az olması ve deneme ve kontrol grubunun ölçüm puanlarının normal dağılmamaları nedeniyle, nonparametrik istatistikler kullanıldı (Büyüköztürk, 2006; Alpar, 2014). Deneme ve kontrol gruplarına, program başlamadan önce ön test, 14 oturum sonunda deneme ve kontrol gruplarına son test uygulandı.

Deneme ve kontrol gruplarının kendi içerisinde ön test ve son test puanları karşılaştırmasında Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi kullanıldı. Deneme ve kontrol gruplarının ön test puanların ve fark puanlarının karşılaştırılmasında Mann Whitney U testi kullanıldı (Büyüköztürk, 2007).

Araştırma verileri, SPSS-WINDOWS 17.0 programı ile analiz edildi. Bulguların yorumlanmasında anlamlılık düzeyi .05 olarak alındı.



## BÖLÜM IV

### BULGULAR

Dördüncü bölümde, araştırmanın verilerinin istatistiksel analizinden elde edilen bulgulara yer verildi.

**Denence 1. Deneme grubunun son test “demokratik tutum” puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde yüksektir.**

Deneme grubuna ait  $n$ ,  $\bar{X}$  ve  $Ss$  değerleri tablo 6’da, Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları ise tablo 7’de verildi.

**Tablo 6. Demokratik Tutum Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Puanları**

Alt Boyut	n	Ölçüm	$\bar{X}$	Ss
Demokratik Tutum	19	Ön Test	11.10	2.99
		Son Test	11.63	2.49

Tablo 6’ya bakıldığında, annelerin demokratik tutum ön test puan ortalaması 11.10 iken, deneme sonrası son test puan ortalamasının 11.63’e yükseldiği görülmektedir.

**Tablo 7. Demokratik Tutum Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları**

Son test-Ön test	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	0	.0	.00		
Pozitif Sıra	7	4.0	28.00	-2.45	.014
Eşit	12				

\*Negatif sıralar temeline dayalı

Tablo 7 incelendiğinde, analiz sonuçlarında araştırmaya katılan annelerin demokratik tutum alt boyutundan aldıkları ön test-son test puan farkının anlamlı olduğu görülmektedir ( $z= 2.45$ ,  $p<.05$ ). Bu sonuç, denencenin desteklendiğini, yapılan uygulamanın annelerin demokratik tutum puanlarının artmasında anlamlı etkisinin olduğunu göstermektedir.

**Denence 2. Deneme grubunun son test “otoriter tutum” puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde düşüktür.**

Deneme grubuna ait  $n$ ,  $\bar{X}$  ve  $Ss$  değerleri tablo 8’de, Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları ise tablo 9’de verildi.

**Tablo 8. Otoriter Tutum Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Puanları**

Alt Boyut	N	Ölçüm	$\bar{X}$	Ss
Otoriter Tutum	19	Ön Test	20.31	3.03
		Son Test	18.26	3.94

Tablo 8 incelendiğinde annelerin otoriter tutum ön test puan ortalamasının 20.31’den, deneme sonrası 18.26’ya düştüğü gözlenmiştir.

**Tablo 9. Otoriter Tutum Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları**

Son test-Ön test	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	13	10.54	137.00		
Pozitif Sıra	4	4.0	16.00	-2.90	.004
Eşit	2				

\*Pozitif sıralar temeline dayalı

Tablo 9 incelendiğinde, analiz sonuçlarında annelerin otoriter tutum alt boyutundan aldıkları ön test-son test puan farkının anlamlı olduğu görülmektedir ( $z=2.45$ ,  $p<.05$ ). Bu sonuç, denencenin desteklendiğini, yapılan uygulamanın annelerin demokratik tutum puanlarının artmasında anlamlı etkisinin olduğunu göstermektedir.

**Denence 3. Deneme grubunun son test “koruyucu tutum” puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde düşüktür.**

Deneme grubuna ait  $n$ ,  $\bar{X}$  ve  $Ss$  değerleri tablo 10’da, Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları ise tablo 11’de verildi.

**Tablo 10. Koruyucu Tutum Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Puanları**

Alt Boyut	n	Ölçüm	$\bar{X}$	Ss
Koruyucu Tutum	19	Ön Test	20.00	3.48
		Son Test	20.84	3.54

Tablo 10’a bakıldığında annelerin otoriter tutum ön test puan ortalamasının 20.00’den, deneme sonrası 20.84’e yükseldiği gözlenmiştir.

**Tablo 11. Koruyucu Tutum Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları**

Son test-Ön test	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	3	8.00	24.00		
Pozitif Sıra	10	6.70	67.00	-1.53	.126
Eşit	6				

\*Negatif sıralar temeline dayalı

Tablo 11'e bakıldığında, analiz sonuçlarında annelerin otoriter tutum alt ölçeğinden aldıkları ön test-son test puan farkının anlamlı olmadığı görülmektedir ( $z= 1.53, p>.05$ ). Bu sonuçla, denencenin desteklenmediği ve yapılan uygulamanın annelerin koruyucu tutum puanlarının azalmasını anlamlı etkilemediğini göstermektedir.

**Denence 4. Deneme grubunun son test “aşırı hoşgörülü tutum” puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde düşüktür.**

Deneme grubuna ait  $n$ ,  $\bar{X}$  ve  $Ss$  değerleri tablo 12'de, Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları ise tablo 13'te verildi.

**Tablo 12. Aşırı Hoşgörülü Tutum Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Puanları**

Alt Boyut	n	Ölçüm	$\bar{X}$	Ss
Aşırı Hoşgörülü Tutum	19	Ön Test	19.05	3.18
		Son Test	19.36	3.16

Tablo 12'ye bakıldığında annelerin aşırı hoşgörülü tutum ön test puan ortalamasının 19.05'ten, deneme sonrası 19.36'ya yükseldiği gözlenmiştir.

**Tablo 13. Aşırı Hoşgörülü Tutum Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları**

Son test-Ön test	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	5	7.60	38.00		
Pozitif Sıra	9	7.44	67.00	-.926	.354
Eşit	5				

\*Negatif sıralar temeline dayalı

Tablo 13'e bakıldığında, annelerin aşırı hoşgörülü tutum ön test ve son test puanları arasında önemli fark olmadığı görülmektedir ( $z = .926$ ,  $p > .05$ ). Bu sonuç, denencenin desteklenmediğini ve yapılan uygulamanın annelerin aşırı hoşgörülü tutum puanlarının azalmasında anlamlı etkisinin olmadığı göstermektedir.

**Denence 5. Deneme grubunun son test "anne çocuk ilişkisi" puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde düşüktür.**

Deneme grubuna ait  $n$ ,  $\bar{X}$  ve  $Ss$  değerleri tablo 14'te, Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları ise tablo 15'te verildi.

**Tablo 14. Anne Çocuk İlişkisi Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Puanları**

Alt Boyut	n	Ölçüm	$\bar{X}$	Ss
Anne Çocuk İlişkisi	19	Ön Test	56.05	9.95
		Son Test	52.78	8.44

Tablo 14'e bakıldığında annelerin anne çocuk ilişkisi ön test puan ortalamasının 56.05'ten deneme sonrası 52.78'e düştüğü gözlenmiştir.

**Tablo 15. Anne Çocuk İlişki Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları**

Son test-Ön test	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	13	8.62	112.00		
Pozitif Sıra	3	8.00	24.00	-2.28	.023
Eşit	3				

\*Pozitif sıralar temeline dayalı

Tablo 15 incelendiğinde, analiz sonuçlarında araştırmaya katılan annelerin anne çocuk ilişkisi ölçeğinden aldıkları ön test-son test puan farkının anlamlı olduğu görülmektedir ( $z= 2.28$ ,  $p<.05$ ). Bu sonuçla, denencenin desteklendiği ve yapılan uygulamanın annelerin anne çocuk ilişkisi puanlarının azalmasında anlamlı bir etkisinin olduğu gözlenmektedir. Ölçekten alınan yüksek puan yaşanan olumsuz ilişkiyi, alınan düşük puan alma ise olumlu ilişkiyi göstermektedir.

**Denence 6. Kontrol grubunun “demokratik tutum” son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.**

Kontrol grubuna ait  $n$ ,  $\bar{X}$  ve  $Ss$  değerleri tablo 16’da, Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları ise tablo 17’de verildi.

**Tablo 16. Demokratik Tutum Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Puanları**

Alt Boyut	n	Ölçüm	$\bar{X}$	Ss
Demokratik Tutum	19	Ön Test	11.10	3.41
		Son Test	12.05	3.65

Tablo 16 incelendiğinde, annelerin demokratik tutum ön test puan ortalamasının 11.10’dan son test puan ortalamasında 12.05’e yükseldiği gözlenmiştir.

**Tablo 17. Demokratik Tutum Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları**

Son test-Ön test	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	5	7.30	36.50		
Pozitif Sıra	10	8.35	83.50	-1.36	.178
Eşit	4				

\*Negatif sıralar temeline dayalı

Tablo 17 incelendiğinde, analiz sonuçlarında araştırmaya katılan annelerin demokratik tutum alt boyutundan aldıkları ön test-son test puan farkının anlamlı olmadığı görülmektedir ( $z= 1.36$ ,  $p>.05$ ). Bu sonuca göre, denence desteklenmektedir.

**Denence 7. Kontrol grubunun “otoriter tutum” son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.**

Kontrol grubuna ait  $n$ ,  $\bar{X}$  ve  $Ss$  değerleri tablo 18’de, Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları ise tablo 19’da verildi.

**Tablo 18. Otoriter Tutum Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Puanları**

Alt Boyut	n	Ölçüm	$\bar{X}$	Ss
Otoriter Tutum	19	Ön Test	20.47	1.92
		Son Test	20.00	2.35

Tablo 18’e bakıldığında, annelerin otoriter tutum ön test puan ortalamasının 20.47’den son test puan ortalamasında 20.00’ye düştüğü gözlenmiştir.

**Tablo 19. Otoriter Tutum Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları**

Son test-Ön test	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	8	5.94	47.50		
Pozitif Sıra	4	7.63	30.50	-.681	.496
Eşit	7				

\*Pozitif sıralar temeline dayalı

Tablo 19 incelendiğinde, analiz sonuçlarında araştırmaya katılan annelerin otoriter tutum alt boyutundan aldıkları ön test-son test puan farkının anlamlı olmadığı görülmektedir ( $z = .681$ ,  $p > .05$ ). Bu sonuca göre, denence desteklenmektedir.

**Denence 8. Kontrol grubunun “koruyucu tutum” son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.**

Kontrol grubuna ait  $n$ ,  $\bar{X}$  ve  $Ss$  değerleri tablo 20’de, Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları ise tablo 21’de verildi.

**Tablo 20. Koruyucu Tutum Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Puanları**

Alt Boyut	n	Ölçüm	$\bar{X}$	Ss
Koruyucu Tutum	19	Ön Test	20.36	2.90
		Son Test	21.63	2.40

Tablo 20 incelendiğinde, annelerin koruyucu tutum ön test puan ortalamasının 20.36’dan, son test puan ortalamasında 21.63’e yükseldiği gözlenmiştir.

**Tablo 21. Koruyucu Tutum Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları**

Son test-Ön test	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	5	8.40	42.00		
Pozitif Sıra	12	9.25	111.00	-1.64	.101
Eşit	2				

\*Negatif sıralar temeline dayalı



Tablo 21 incelendiğinde, analiz sonuçlarında araştırmaya katılan annelerin koruyucu tutum alt boyutundan aldıkları ön test-son test puan farkının anlamlı olmadığı görülmektedir ( $z= 1.64$ ,  $p>.05$ ). Bu sonuca göre, denence desteklenmektedir.

**Denence 9. Kontrol grubunun “aşırı hoşgörülü tutum” son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.**

Kontrol grubuna ait  $n$ ,  $\bar{X}$  ve  $Ss$  değerleri tablo 22’de, Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları ise tablo 23’te verildi.

**Tablo 22. Aşırı Hoşgörülü Tutum Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Puanları**

Alt Boyut	n	Ölçüm	$\bar{X}$	Ss
Aşırı Hoşgörülü Tutum	19	Ön Test	19.21	2.20
		Son Test	18.84	2.92

Tablo 22 incelendiğinde, annelerin aşırı hoşgörülü tutum ön test puan ortalamasının 19.21’den, son test puan ortalamasında 18.84’e düştüğü gözlenmiştir.

**Tablo 23. Aşırı Hoşgörülü Tutum Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları**

Son test-Ön test	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	P
Negatif Sıra	9	8.44	76.00		
Pozitif Sıra	7	8.57	60.00	-419	.675
Eşit	3				

\*Pozitif sıralar temeline dayalı

Tablo 23 incelendiğinde, analiz sonuçlarında araştırmaya katılan annelerin aşırı hoşgörülü tutum alt boyutundan aldıkları ön test-son test puan farkının anlamlı olmadığı görülmektedir ( $z = .419$ ,  $p > .05$ ). Bu sonuca göre, denence desteklenmektedir.

**Denence 10. Kontrol grubunun “anne çocuk ilişkisi” son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.**

Kontrol grubuna ait  $n$ ,  $\bar{X}$  ve  $Ss$  değerleri tablo 24’te, Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları ise tablo 25’te verildi.

**Tablo 24. Anne Çocuk İlişkisi Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Puanları**

Alt Boyut	n	Ölçüm	$\bar{X}$	Ss
Anne Çocuk İlişkisi	19	Ön Test	54.26	9.49
		Son Test	59.36	12.56

Tablo 24 incelendiğinde, annelerin anne çocuk ilişkisi ön test puan ortalamasının 54.26’dan, son test puan ortalamasında 59.36’ya çıktığı gözlenmiştir.

**Tablo 25. Anne Çocuk İlişkisi Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları**

Son test-Ön test	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	5	10.30	51.50		
Pozitif Sıra	14	9.89	138.50	-1.75	.080
Eşit	0				

\*Negatif sıralar temeline dayalı

Tablo 25 incelendiğinde, analiz sonuçlarında araştırmaya katılan annelerin anne çocuk ilişkisi alt boyutundan aldıkları ön test-son test puanları arasında anlamlı fark olmadığı görülmektedir ( $z= 1.75$ ,  $p>.05$ ). Bu sonuca göre, denence desteklenmektedir.

**Denence 11. “Demokratik Tutum” ön test son test fark puanları deneme grubu lehine anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.**

Deneme ve Kontrol grubuna ait  $n$ ,  $\bar{X}$  ve  $Ss$  değerleri tablo 26’da, Mann Whitney U Testi sonuçları ise tablo 27’de verildi.

**Tablo 26. Deneme ve Kontrol Grubu Demokratik Tutum Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Puanları**

		N	$\bar{X}$	Ss
<b>Deneme</b>	Ön Test	19	11.10	2.99
	Son Test	19	11.63	2.49
<b>Kontrol</b>	Ön Test	19	11.10	3.41
	Son Test	19	12.05	3.65

Tablo 26’ya bakıldığında annelerin ön test ile son test puan ortalamaları arasında 0.53 puan artma, kontrol grubundaki annelerin ön test ile son test puan ortalamaları arasında ise 0.55 puan artış gözlenmektedir.

**Tablo 27. Deneme ve Kontrol Grubunun Demokratik Tutum Ön Test Son Test Fark Puanlarına İlişkin Mann- Whitney U Testi Sonuçları**

		n	Sıra ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Demokratik Tutum	Deneme	19	18.74	356.00	166.00	.686
	Kontrol	19	20.26	385.00		

Tablo 27’ye bakıldığında, Deneme ve Kontrol (U: 166  $p>.05$ ) grubu arasında anlamlı fark olmadığı görülmektedir. Bu sonuç, denencenin desteklenmediğini göstermektedir.

**Denence 12. “Otoriter Tutum” ön test son test fark puanları deneme grubu lehine anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.**

Deneme ve Kontrol grubuna ait  $n$ ,  $\bar{X}$  ve  $S_s$  değerleri tablo 28’de, Mann Whitney U Testi sonuçları ise tablo 29’da verildi.

**Tablo 28. Deneme ve Kontrol Grubu Otoriter Tutum Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Puanları**

		n	$\bar{X}$	$S_s$
<b>Deneme</b>	Ön Test	19	20.31	3.03
	Son Test	19	18.94	4.19
<b>Kontrol</b>	Ön Test	19	20.47	1.92
	Son Test	19	20.00	2.35

Tablo 28’e bakıldığında annelerin ön test ile son test puan ortalamaları arasında 1.37 puan azalma, kontrol grubundaki annelerin ön test ile son test puan ortalamaları arasında ise 0.47 puan azalma gözlenmektedir.

**Tablo 29. Deneme ve Kontrol Grubunun Otoriter Tutum Ön Test Son Test Fark Puanlarına İlişkin Mann- Whitney U Testi Sonuçları**

		n	Sıra ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Otoriter Tutum	Deneme	19	15.87	301.50	111.50	.043
	Kontrol	19	23.13	439.50		

Tablo 29 incelendiğinde analiz sonuçlarında, Deneme ve Kontrol (U: 111.50  $p < .05$ ) grubu arasında deneme grubu lehine anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Elde edilen bu sonuçla, denencenin desteklendiği görülmektedir.

**Denence 13. “Koruyucu Tutum” ön test son test fark puanları deneme grubu lehine anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.**

Deneme ve Kontrol grubuna ait  $n$ ,  $\bar{X}$  ve  $S_s$  değerleri tablo 30’da, Mann Whitney U Testi sonuçları ise tablo 31’de verildi.

**Tablo 30. Deneme ve Kontrol Grubu Koruyucu Tutum Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma D Puanları**

		n	$\bar{X}$	$S_s$
<b>Deneme</b>	Ön Test	19	20.00	3.48
	Son Test	19	20.84	3.54
<b>Kontrol</b>	Ön Test	19	20.36	2.90
	Son Test	19	21.63	2.40

Tablo 30’a bakıldığında annelerin ön test ile son test puan ortalamaları arasında 0.84 puan artış, kontrol grubundaki annelerin ön test ile son test puan ortalamaları arasında ise 1.27 puan artış gözlenmektedir.

**Tablo 31. Deneme ve Kontrol Grubunun Koruyucu Tutum Ön Test Son Test Fark Puanlarına İlişkin Mann- Whitney U Testi Sonuçları**

	n	Sıra ortalaması	Sıra Toplamı	U	p	
Koruyucu Tutum	Deneme	19	18.87	358.50	168.50	.729
	Kontrol	19	20.13	382.50		

Tablo 31’de, Deneme ve Kontrol (U: 168.50  $p>05$ ) grubu arasında deneme grubu lehine anlamlı fark olmadığı gözlenmektedir. Elde edilen bu sonuç, ifade edilen denencenin desteklenmediğini göstermektedir.

**Denence 14. “Aşırı Hoşgörülü Tutum” ön test son test fark puanları deneme grubu lehine anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.**

Deneme ve Kontrol grubuna ait  $n$ ,  $\bar{X}$  ve  $Ss$  değerleri tablo 32’de, Mann Whitney U Testi sonuçları ise tablo 33’te verildi.

**Tablo 32. Deneme ve Kontrol Grubu Aşırı Hoşgörülü Tutum Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Puanları**

		n	$\bar{X}$	Ss
<b>Deneme</b>	Ön Test	19	19.05	3.18
	Son Test	19	19.36	3.16
<b>Kontrol</b>	Ön Test	19	19.21	2.20
	Son Test	19	18.84	2.92

Tablo 32’ye bakıldığında annelerin ön test ile son test puan ortalamaları arasında 0.31 puan artış, kontrol grubundaki annelerin ön test ile son test puan ortalamaları arasında ise 0.63 puan azalma gözlenmektedir.

**Tablo 33. Deneme ve Kontrol Grubunun Aşırı Hoşgörülü Tutum Ön Test Son Test Fark Puanlarına İlişkin Mann- Whitney U Testi Sonuçları**

		n	Sıra ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Aşırı Hoşgörülü Tutum	Deneme	19	21.11	401.00	150.00	.385
	Kontrol	19	17.89	340.00		

Tablo 33’e bakıldığında, Deneme ve Kontrol (U: 150.00  $p>05$ ) grubu arasında anlamlı fark olmadığı görülmektedir. Bu sonuçla, denence desteklenmemektedir.

**Denence 15. “Anne Çocuk İlişkisi” ön test son test fark puanları deneme grubu lehine anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.**

Deneme ve Kontrol grubuna ait n,  $\bar{X}$  ve Ss değerleri tablo 34’te, Mann Whitney U Testi sonuçları ise tablo 35’te verildi.

**Tablo 34. Deneme ve Kontrol Grubu Anne Çocuk İlişkisi Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Puanları**

		n	$\bar{X}$	Ss
<b>Deneme</b>	Ön Test	19	56.05	9.95
	Son Test	19	52.78	8.44
<b>Kontrol</b>	Ön Test	19	54.26	9.49
	Son Test	19	59.36	12.56

Tablo 34’e bakıldığında, annelerin ön test ile son test puan ortalamaları arasında 3.27 puan azalma, kontrol grubundaki annelerin ön test ile son test puan ortalamaları arasında ise 5.10 puan artış gözlenmektedir. Ölçekten alınan yüksek puan olumsuz ilişkiyi, düşük puan alma olumlu ilişkiyi göstermektedir.

**Tablo 35. Deneme ve Kontrol Grubunun Anne Çocuk İlişkisi Ön Test Son Test Fark Puanlarına İlişkin Mann- Whitney U Testi Sonuçları**

		n	Sıra ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Aşırı Hoşgörülü Tutum	Deneme	19	14.61	277.50	87.50	.006
	Kontrol	19	24.39	463.50		

Tablo 35’e bakıldığında, Deneme ve Kontrol (U: 87.50 p<05) grubu arasında anlamlı fark olduğu gözlenmektedir. Bu sonuca göre, denence desteklenmektedir.

## BÖLÜM V

### TARTIŞMA VE YORUM

Bu başlık altında, anne eğitimi programının özel gereksinimli çocukların annelerinin çocuk yetiştirme tutumlarına ve çocuklarıyla ilişkisine olan etkisinin incelenmesi amacıyla yazılan denencelerle ilgili değerler, bulgular doğrultusunda tartışıldı.

Denence 1-4'te, anne eğitimi programının, annelerin çocuk yetiştirme tutumlarını olumlu yönde etkileyeceği ileri sürülmüştür. Denencelerle ilgili bulgular incelendiğinde, anne eğitiminin özel gereksinimli çocukların annelerinin demokratik tutumlarının artmasında ve otoriter tutumlarının azalmasında anlamlı etkisinin olduğu sonucu elde edilmiştir. Buna karşın, annelerin koruyucu tutum ve aşırı hoşgörülü tutumları üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucu elde edilmiştir.

Denence 1, deneme grubunun anne eğitimi programı sonrası “demokratik tutum” puanları eğitim öncesi puanlarından anlamlı düzeyde yüksektir olarak yazılmıştı. Elde edilen bulgular, denencenin desteklendiği yönündeydi. Demokratik tutuma sahip ana babalar, çocuklarını ayrı bir kişi olarak kabul edip onlara değer vermekte ve bağımsız bir kişilik geliştirmeleri için gerekli imkânları sunmaktadırlar. Eğitim programı içerisinde yer verilen özel gereksinimli çocuklara yönelik farkında olma çalışmalarının, bu çocukların gelişimindeki bireysel farklılıklara vurgu yapmanın, demokratik anne baba tutumunun önemi üzerinde yapılan çalışmaların bu sonucun elde edilmesinde önemli olduğu düşünülmektedir. Balcı ve Yılmaz (2000) tarafından yapılan çalışmada, iletişim becerileri eğitiminin annelerin aile işlevleri düzeyini olumlu yönde etkilediği sonucu elde edilmiştir. Aile işlevleri arasında yaşanan problemleri çözme, iletişim, roller, duygusal tepki verme düzeyi yer almaktadır. Kılınç (2011) tarafından yapılan araştırmada ise, anne-çocuk etkileşim ve anne eğitim programının, annelerin çocuk yetiştirme tutumlarını anlamlı düzeyde etkilemediği sonucu elde edilmiştir. Seçer, Sarı ve Olcay (2006) tarafından yapılan araştırmada, annelerin çocuklarına karşı demokratik yaklaşımları çocuklarının ahlaki ve sosyal kurallarda kullandıkları bilgilerini arttırırken, aşırı koruyucu tutum ise olumsuz yönde etkilediği görülmüştür.



Denence 2, deneme grubunun anne eğitimi programı sonrası “otoriter tutum” puanları eğitim öncesi puanlarından anlamlı düzeyde düşüktür olarak yazılmıştı. Elde edilen bulgular, denencenin desteklendiği yönündeydi. Otoriter tutum, çocuğun davranışlarının kesin sınırlarla belirlenmesi, baskı altına alınmasını içerir (Yörükoğlu, 2006). Eğitim programı içerisinde yer verilen demokratik tutumun vurgulanmasının, olumlu davranış kazandırmada dikkat edilecek hususların verilmesinin, problemleri davranışlara yaklaşım biçimlerinin gösterilmesinin ve özel gereksinimli çocukların gelişimindeki bireysel farklılıkların vurgulanmasının bu sonucun elde edilmesinde önemli rol aldığı düşünülmektedir. Yapılan çalışmada grup üyeleri, kendilerini değerli bulduklarını, koşulsuz kabul gördüklerini, anlaşıldıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle annelerin yaşadıkları benzer sorunları diğer annelerin de yaşadıklarını görmeleri, yalnız olmadıklarını hissetmelerine yardımcı olmaktadır. Diğer üyelerin benzer sıkıntıların üstesinden başarıyla geldiklerini gözlemlemek, kendilerine umut aşılamlarına önemli bir etken olduğu düşünülmektedir. Belirtilen grup dinamiğinin de bu sonucun elde edilmesinde önemli katkısının olduğu düşünülmektedir. Demircioğlu (2012) ve Kurtulmuş (2003) tarafından yapılan araştırmada, aile eğitimi programının, annelerin aile işlevleri ve çocuk yetiştirme tutumları üzerinde olumlu yönde katkısı olduğu görülmüştür.

Denence 3, deneme grubunun anne eğitimi programı sonrası “koruyucu tutum” puanları eğitim öncesi puanlarından anlamlı düzeyde düşüktür olarak yazılmıştı. Elde edilen bulgular, denencenin desteklenmediği yönündeydi. Koruyucu tutum, ana babanın aşırı koruması, çocuğu gerektiğinden fazla kontrol ve özen göstermesi anlamına gelir (Yavuzer, 2012). İşlevsel olmayan ana baba tutumudur. Özel eğitime gereksinimli çocuğa sahip olan ailelerin ortak özelliklerinden birisi de anne babaların aşırı koruyucu ya da aşırı ihmal eden bir tutum sergilemeleridir. Bu tutum, çocukların gelişimleri için olumsuz bir durumdur (Aral ve Gürsoy, 2012). Yıllar içerisinde gelişen koruyucu tutumun eğitim içerisinde farkına varılmasına rağmen, bu tutumun değişiminin zaman alacağı düşünülmektedir. Eğitim döneminde ailelerin çocuklarını da gözlemleme imkânı olmuştur. Çocukların bazılarının tekerlekli sandalye kullanması, bazılarının kendine ve çevresine zarar verebilecek riskli davranışlar sergilemesi, bazılarının ise öz bakım becerileri gibi gelişim alanlarında

akranlarından geri kalması ailelerin onlara karşı koruyucu tutum sergilemelerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Türkiye’de ebeveyn tutum ve davranışlarına ilişkin yapılan çalışmalarda, ebeveynlerin baskı ve aşırı koruyucu tutum ve davranışlarının, çocuklar ve ergenleri olumsuz etkilediği, demokratik tutum ve kabul edici yaklaşımların ise, olumlu yönde etkilediği sonucu elde edilmiştir (Sümer vd., 2010).

Denence 4, deneme grubunun anne eğitimi programı sonrası “aşırı hoşgörölü tutum” puanları eğitim öncesi puanlarından anlamlı düzeyde düşüktür olarak yazılmıştı. Elde edilen bulgular, denencenin desteklenmediği yönündeydi. Aşırı hoşgörölü tutum ile yetiştirilen çocukların bireyselleşemedikleri, yeterince girişimci olamadıkları, bağımsız davranamadıkları ve ileri yaşlarda bile kendilerine himaye edici birilerini aradıkları ifade edilmektedir (Kulaksızoğlu, 2011). Özel gereksinimli çocukların ailelerinin, bu çocukların özel gereksinimlerinden dolayı daha sıklıkla koruyucu ve aşırı hoşgörölü tutum içerisinde olduğu gözlenmektedir. Yurt içinde ve yurt dışında yapılan araştırmalar incelendiğinde, hangi sosyo-ekonomik düzeyde bulunursa bulunsun, ailelerin farklı konularda aile eğitimine ihtiyacı olduğu sonucu elde edilmektedir. Uygulanan aile eğitimi programların sonunda, ailelerin ebeveynlik davranışlarının olumlu yönde geliştiği; ebeveynlikle ilgili stres düzeylerinin düştüğü ve çocuk yetiştirmeye ilgili özyeterlilik duygularının yükseldiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca, aile eğitimi programlarının aile ve çocuk iletişimini güçlendirdiği, çocuk gelişimi ve bakımı konularında pozitif etkileri olduğu ortaya konmuştur (Tezel Şahin ve Cevher Kalburan, 2009). Yapılan araştırmada, anne babaların tutumları arasında en fazla sıklığa sahip olan tutum demokratik anne-baba tutumu olurken, en az sıklığa sahip olan anne-baba tutumu ise otoriter anne-baba tutumu olduğu sonucu elde edilmiştir (Filiz ve Yaprak, 2009).

Denence 5, deneme grubunun anne eğitimi programı sonrası “çocuk anababa ilişkisi” puanları eğitim öncesi puanlarından anlamlı düzeyde düşüktür olarak yazılmıştı. Ölçekten alınan yüksek puan anne çocuk arasındaki olumsuz ilişkiyi, düşük puan alma ise olumlu ilişkiyi göstermektedir. Elde edilen bulgular, denencenin desteklendiği yönündeydi. Eğitim programı içerisinde yer verilen; etkili iletişim, kabul etme, etkin dinleme, empati kurma, ben dilinin önemi, oyunlar, oyuncaklar ve kitaplar aracılığıyla iletişim kurmanın önemi konusundaki bilgilendirmenin bu

sonucun elde edilmesinde önemli olduğu düşünülmektedir. Ay (2015) tarafından yapılan araştırmada, kursiyerlerin görüşüne göre, aile eğitimi kursları etkili iletişim becerilerinin geliştirilmesinde etkili olduğu düşünülmektedir. Anne eğitiminin, annelerin çocuklarıyla kurdukları ilişkinin gelişmesinde önemli katkıları olduğu sonucu edilmiştir (Ulutaş ve Kanak, 2016). Aile eğitimine katılan ailelerin çocuklarının davranış sorunlarında anlamlı düzeyde bir azalma olduğu (Kaymak Özmen, 2013) annelerin öz yeterlilikleri gelişirken, çocuklarının gelişim alanları üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucu elde edilmiştir (Elibol, Mağden ve Alpar, 2006).

Akgün ve Yeşilyaprak (2010b) tarafından yapılan çalışmada, anne ve çocuk arasında ilişkiyi oyun yoluyla geliştirmek için hazırlanan programın, annelerin çocuklarıyla yaşadığı ilişkiyi olumlu yönde etkilediği sonucu elde edilmiştir. Anne eğitim çalışmasının uyum sorunu olan çocukların ailelerinin aile işlevlerini olumlu yönde etkilediği (Kabasakal, 2001), annelerin benlik saygısını arttırdığı, anne ve çocuk arasındaki ilişkiye olumlu katkısının olduğu sonucu elde edilmiştir (Çağdaş, Arslan, Erbay ve Orçan, 2010). Thomas ve Zimmer-Gembeck (2007) çalışmasında, ebeveyn çocuk etkileşimi üzerine yapılan yirmi dört çalışmanın meta analizinde; anne çocuk etkileşim programlarının, çocukların davranışlarında olumlu etkilerini ortaya koymuştur. Engelli çocuğa sahip ailelerle yapılan çalışmada, aile yılmazlığına katkı sağlayan önemli etkenlerden biri de aile içerisinde sağlıklı iletişim ve birbirlerine karşı olan bağlılıklarıdır (Özbay ve Aydoğan, 2013). Kılınç (2011) tarafından yapılan çalışmada, 24-36 aylık çocuğu olan annelere verilen eğitim programının ve annelere çocuklarıyla birlikte uygulanan anne çocuk etkileşim programının, çocukların bilişsel becerileri üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlere yönelik hazırlanan anne eğitim programının annelerin okul öncesi kaynaştırma eğitimi uygulamalarında yaşadıkları zorlukları azaltmada başarılı olduğu, annelere ve çocuklara katkıları bulunduğu (Bayraklı, 2016), ailelerin bilinçlendirilmesi, çocuklarıyla olan iletişimi, bireysel motivasyon ve yapabilirlikleri üzerinde olumlu tesirlere sahip olduğu (Şeker, 2013), annelerin verilen eğitim sonunda stres düzeylerinde ve anne-bebek etkileşim davranışlarında anlamlı değişme olduğu bulunmuştur (Richter-Kanık, 1998). Tezel (2003) tarafından

yapılan araştırmada, engelli bebek anneleri psikolojik destek programına katılım sonrası, tanışmaktan, duygularını paylaşmaktan, bilgi almak ve programa katılmaktan memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Kaynaştırma öğrencilerinin ailelerine sunulacak psikolojik ve eğitsel hizmetlerin ana temaları arasında etkili ebeveynlik becerileri geliştirmek, ailelerin kendi aralarında sosyal destek grupları kurmalarını teşvik etmek, çocuklarının davranış sorunlarıyla baş etmelerine yönelik bilgi ve beceri kazandırmak, ailelere kaynaştırma uygulaması, süreci, okul kuralları, bireyselleştirilmiş eğitim programı (BEP) gibi konular hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamak, bir üst kuruma, işe ve mesleğe geçiş konularında bilgi ve beceri kazandırmak ön plana çıkmaktadır (Güleç-Aslan, 2016).

Denence 6-10'da, kontrol grubunun “çocuk yetiştirme tutumları ve anne çocuk ilişkisinde” son test puanları ve ön test puanları arasında anlamlı fark olmayacağı ileri sürülmüştür. Denencelerle ilgili bulgular incelendiğinde, demokratik tutum, otoriter tutum, koruyucu tutum, aşırı hoşgörölü tutum, anne çocuk ilişkisinde anlamlı fark olmadığı sonucu elde edilmiştir. Bu sonuca göre denenceler desteklenmektedir. Kontrol grubu ile herhangi bir eğitim çalışmasının yapılmamasının bu sonucun elde edilmesinde etkili olduğu düşünölmektedir.

Denence 11-15'te, “çocuk yetiştirme tutumları ve anne çocuk ilişkisinde” ön test-son test fark puanlarının deneme grubu lehine anlamlı düzeyde farklılaşacağı olarak yazılmıştı. Denencelerle ilgili bulgular incelendiğinde, “otoriter tutum” ve “anne çocuk ilişkisi”nde deneme grubu lehine anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Buna karşın, “demokratik tutum”, koruyucu tutum” ve “aşırı hoşgörölü tutum” boyutlarında deneme ve kontrol grubu arasında anlamlı düzeyde fark olmadığı sonucu elde edilmiştir. Bu sonuca göre 12. ve 15. denenceler desteklenirken 11, 13. ve 14. denenceler desteklenmemektedir. Annelerin, otoriter tutumlarının azalması ve çocuk anne ilişkisinin gelişmesi eğitim sonunda beklenen kazanımlardır. Ailelerin, çocuk üzerindeki beklentileri, çocukların kapasiteleriyle uygunluk göstermeye başlamıştır. Annelerle yapılan gözlem ve görüşmelerde, annelerin okulla işbirliğinin geliştiği, çocukların ilgi ve ihtiyaçları konusunda daha sağlıklı bilgi edindikleri ve çocuklarına nasıl yardım edecekleri konusunda yeni yollar öğrendikleri düşünölmektedir.

Türkiye’de ve yurt dışında yapılan araştırmalarda özel gereksinimi olan çocuğa sahip anne babalar tarafından algılanan en büyük gereksinim, bilgi gereksinimidir. Özel gereksinimli çocuğuna nasıl yardımcı olacağını, şu anda hangi hizmetlerin uygun olduğunu ve çocukların gelecekteki gereksinimlerinin neler olabileceğini bilmek istemektedirler. Bu bilgilerin, öğrencilerin eğitiminden sorumlu kurumlar tarafından verilmesi gerekmektedir. Yetersizliğe sahip olan çocukların ailelerinin bütün yasal hakları hakkında bilgilendirmeleri çok önemlidir. Aileler, özel eğitimin faaliyetlerinin nasıl çalıştığı, ne önerildiği ve çocuklarının haklarının neler olduğu hakkında bilgi almanın zor olduğunu belirtmişlerdir (Howard, Williams ve Lepper, 2011; Bakkaloğlu, 2013; Sakızıoğlu, 2015). Ayrıca bu aileler; stres altında olduklarını ifade etmektedirler (Erez, 2012).

Yukarıda belirtilen gereksinimler nedeniyle, özel eğitim hizmetleri yönetmeliğinde de (Milli Eğitim Bakanlığı, 2006) ailelerin, özel eğitim uygulamalarında yer almaları ve ailelerin gerek duydukları konularda eğitimlerinin sağlanması yasal zorunluluk olarak istenmektedir. Ayrıca bu yönetmelikle, ailelerin eğitim ihtiyaçları doğrultusunda aile eğitim programları gerçekleştirmek, çevrede gerçekleştirilen aile eğitim programları hakkında aileye bilgi vermek okul yönetimi ve öğretmenlerden istenmektedir.

## **BÖLÜM VI**

### **SONUÇ VE ÖNERİLER**

Altıncı bölümde, araştırmadan elde edilen sonuçlar, araştırmaya ve uygulamaya yönelik öneriler yer almaktadır.

Bu araştırmada, Anne Eğitim Programının, özel eğitime gereksinimli çocukların annelerinin çocuk yetiştirme tutumlarını ve çocuklarıyla ilişkilerini etkileyip etkilemediği incelenmiştir.

Araştırmada, anne eğitiminin deneme grubunda yer alan annelerin demokratik tutumlarının artmasında, otoriter tutumlarının azalmasında ve anne çocuk ilişkisinin artmasında anlamlı etkisinin olduğu sonucu elde edilmiştir. Buna karşın, annelerin koruyucu tutum ve aşırı hoşgörülü tutumları üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucu elde edilmiştir.

Kontrol grubunda yer alan annelerin demokratik tutum, otoriter tutum, koruyucu tutum, aşırı hoşgörülü tutum ve anne çocuk ilişkisinde anlamlı fark olmadığı sonucu elde edilmiştir.

Deneme ve kontrol grubu ön test-son test fark puanlarının karşılaştırılmasında “otoriter tutum” ve anne çocuk ilişkisi”nde deneme grubu lehine anlamlı düzeyde fark olduğu sonucu elde edilmiştir. Buna karşın, “demokratik tutum”, koruyucu tutum” ve “aşırı hoşgörülü tutum” boyutlarında deneme ve kontrol grubu arasında anlamlı düzeyde fark olmadığı sonucu elde edilmiştir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda araştırmaya ve uygulamaya yönelik geliştirilen öneriler aşağıda sunulmuştur.

#### **Araştırmaya Yönelik Öneriler**

Eğitim programının anneler üzerindeki etkisi nitel araştırma yöntemleri (Yarı yapılandırılmış görüşme) ile desteklenerek detaylandırılabilir.

Uygulamanın kalıcılık etkisi 6-12 ay sonrasında gözlemlenebilir.

Eğitim programının annelerdeki stres düzeyi ve başa çıkma becerileri üzerindeki etkisi farklı ölçekler kullanılarak test edilebilir.

## **Uygulamaya Yönelik Öneriler**

Okul öncesinde yer alan özel gereksinimli çocukların annelerine yönelik hazırlanan program ihtiyaçlar doğrultusunda düzenlenerek ilkokul-ortaokul ve lise düzeyindeki çocukların ailelerine uygulanabilir.

Özel eğitim kurumlarında uygulanabilir.

Programa annelerle birlikte babaların da katılımı desteklenmelidir.

İl Milli Eğitim bünyesinde bulunan Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri ve Rehberlik ve Araştırma Merkezi aracılığıyla merkezi eğitim programı açılabilir.

Eğitim programı özel eğitim ve rehberlik kurslarında kurum müdürleri, idarecilere ve öğretmenlere tanıtılabilir.

Annelerin eğitim programına katılımı sırasında çocuklarını evde bırakması veya eğitim verilen ortama çocuklarını getirmesi bazı sorunlar oluşturmaktadır. Bundan dolayı, anne eğitimi esnasında çocukları için alternatif bir program düzenlenebilir.

## KAYNAKÇA

- Akalın, S., Demir, Ş., Sucuoğlu, B., Bakkaloğlu, H. ve İşcen, F. (2014). The needs of inclusive preschool teachers about inclusive practices. *Eurasian Journal of Educational Research*, 54, 39-60.
- Akandere, M., Acar, M. ve Baştuğ, G. (2009). Zihinsel ve fiziksel engelli çocuğa sahip anne ve babaların yaşam doyumu ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 23-32.
- Akçamete, G. (1989). Okul öncesi düzeydeki işitme özürlülerde aile eğitimi. *Eğitim ve Bilim*, 13(71), 65-68.
- Akgün, E. ve Yeşilyaprak, B. (2010a). Çocuk anababa ilişki ölçeği Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(24), 44-53
- Akgün, E., ve Yeşilyaprak, B. (2010b). *Anne çocuk ilişkisini oyunla geliştirme eğitiminin anne çocuk etkileşim düzeyine etkisi*. Doktora tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Alpar, R. (2014). *Spor sağlık ve eğitim bilimlerinden örneklerle uygulamalı istatistik ve geçerlik güvenirlik*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Altıntaş, E. ve Şengül, S. (2014). Özel eğitim dersinin kaynaştırmaya yönelik tutumlar ve kazanımlar bakımından değerlendirilmesi. *Kafkas Üniversitesi e – Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 1-12.
- Aral, N. ve Gürsoy, F. (2012). *Özel eğitim gerektiren çocuklar ve özel eğitime giriş*. İstanbul: Morpa Yayınları
- Ay, F. (2015). *Aile eğitimi kurslarının yetişkin eğitimi bağlamında etkililiğinin değerlendirilmesi*. Yüksek lisans tezi, Bartın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bartın.
- Babacan, A. (2014). *Anasınıflarında yapılan kaynaştırma uygulamalarının öğretmen görüşleri doğrultusunda incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.



- Baker, J. K., Fenning, R. M. and Crnic, K. A. (2011). Emotion Socialization by Mothers and Fathers: Coherence among Behaviors and Associations with Parent Attitudes and Children's Social Competence. *Social Development*, 20(2), 412-430.
- Bakkaloğlu, H. (2013). Parental views on the transition process of children with special needs from early intervention to preschool. *Education and Science*, 38(169), 311-327.
- Balcı, S. ve Yılmaz, M. (2000). Çocukları anaokuluna devam eden annelere verilen iletişim becerileri eğitiminin ailenin işlevlerine etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 2(14), 17-24.
- Bayraklı, H. (2016). *Okul öncesinde kaynaştırma konulu Anne Eğitim Programının çıktılarının anne ve öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi: Bir karma yöntem araştırması*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Bilir, Ş. (1986). *Özel eğitim gerektiren çocukların gereksinimleri* (Ed: Şule Bilir: Özürlü Çocuklar ve Eğitimleri). Ankara: Ayyıldız Matbaası
- Birkan, B. (2002). Erken özel eğitim hizmetleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 3(2), 99-109.
- Bulut, I. (1993). *Ruh sağlığının aile işlevlerine etkisi*. Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayını.
- Büyüköztürk, Ş. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş. (2006). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Deneyisel desenler*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Cankaya, Ö. ve Korkmaz, İ. (2012). İlköğretim I. Kademedeki kaynaştırma eğitimi uygulamalarının sınıf öğretmenlerinin görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 1-16.
- Canter, Lee (2007). *Etkili anababalık*. Ankara: HYB Yayıncılık

- Carlson, H. L. (1992). *Early childhood family education: implementing the minnesota model*.  
<http://www.eric.ed.gov/contentdelivery/servlet/ERICServlet?accno=ED35009>
- Cavkaytar, A. (1999). Zihin engellilere özbakım ve ev içi becerilerinin öğretiminde bir aile eğitimi programının etkililiği. *Özel Eğitim Dergisi*, 2(3), 40-50.
- Cavkaytar, A. (2017). *Özel eğitime gereksinim duyan çocuklar ve özel eğitim* (Ed: İbrahim H. Diken: Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim). Ankara: Pegem Akademi
- Ceylan, F. (2015). *Kaynaştırma öğrencilerinin sergilediği problem davranışlara yönelik sınıf öğretmenlerinin uyguladıkları önleme ve müdahale stratejileri*. Yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Cüceloğlu, D. (2008). *Başarıya götüren aile*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çağdaş, A. (1997). *İletişim dilinin 4-5 yaş çocuklarının sosyal gelişimine etkisi*. Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çağdaş, A. (2002). *Anne-baba-çocuk iletişimi*. Ankara: Nobel Yayınevi
- Çağdaş, A., Arslan, E., Erbay, F. ve Orçan, M. (2010). Etkili annelik eğitim programının annelerin benlik saygısına ve anne çocuk ilişkisine etkisinin incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8(20), 7-23.
- Çolak, A. (2009) *Kaynaştırma uygulanan bir ilköğretim sınıfındaki sosyal yeterlik özelliklerinin betimlenmesi ve iyileştirilmesi çalışmaları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Çulhaoğlu İmrak, H. (2009). *Okulöncesi dönemde kaynaştırma eğitimine ilişkin öğretmen ve ebeveyn tutumları ile kaynaştırma eğitimi uygulanan sınıflarda akran ilişkilerinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Demir, M. (2014). *Okul öncesi dönemde kaynaştırma uygulamalarına ilişkin öğretmen görüşleri*. Yüksek lisans tezi, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Demircioğlu, H. (2002). *Altı yaşında çocuğu olan annelere uygulanan aile eğitimi programının aile işlevleri ve anne baba tutumları ile çocuğun gelişimi üzerindeki etkisinin incelenmesi*. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dikici-Sığırtmaç, A., Hoş, G. ve Abbak, B. S. (2011). Okul ncesi ğretmenlerinin kaynaştırma eğitiminde yaşanan sorunlara yönelik kullandıkları zm yolları ve nerileri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(4), 205-223.
- Dizman, H. (2003). *Anne-babası ile yaşayan ve anne yoksunu olan çocukların saldırganlık eğilimlerinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Duman, G. ve Koçak, N. (2013). Anaokulu kaynaştırma sınıfında yer alan özel gereksinimli bir çocuğun sosyal oyun ve sosyal iletişim zellikleri. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 2(3), 99-108.
- Durualp, E, Kaytez, N., Kadan, G. (2016). Okul ncesi dönemdeki çocukların annelerine verilen aile eğitiminin annelerin bilgi düzeyleri ile çocukların gelişimlerine olan etkisinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(4), 1706-1722.
- Elibol, F., Mağden, D. ve Alpar, R. (2006). 12-36 aylar arasında çocuğu olan annelere verilen eğitimin annelerin ana-babalık görevlerinde öz yeterliliklerine katkısının incelenmesi. *ocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi*, 1(2), 52-61.
- Elmalı-Alptekin, A. (2011). *0-3 yaş özel eğitim alan zihinsel engelli çocukların gelişiminde aile katılımlı eğitimin etkisinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Erciyeş, G. (2012). *ğretim yöntem ve teknikleri* (Ed. şeref Tan: Öğretim ilke ve yöntemleri). Ankara: Pegem Akademi

- Erez, M. (2012). *7-11 yaş arası özel eğitim gören zihinsel engelli öğrenci annelerinin stres belirtileri ve sosyal kaygı düzeyi açısından karşılaştırılması*. Yüksek Lisans tezi, Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ergin, D., Şen, N., Eryılmaz, N., Pekuslu, S. ve Kayacı, M. (2007). Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin depresyon düzeyi ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 10(1), 41-48.
- Fairchild, T.N. ve Henson, F.O (1993). *Engelli çocuklarda kaynaştırma eğitimi*. (Çev. Ed. Sezen Ünlü). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Filiz, Z. ve Yaprak, B. (2009). A study on classifying parenting styles through discriminant analysis. *Journal of Theory and Practice in Education*, 5(2), 195-209.
- Gladding, T. S (2012). *Aile terapisi tarihi, kuram ve uygulamaları*. (Çev. Edi: İbrahim Keklik ve İbrahim Yıldırım). Ankara: Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği Yayınları.
- Gök, G. ve Erbaş, D.(2014). Okulöncesi eğitimi öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ilişkin görüşleri ve önerileri. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 3(1), 66-87.
- Görmez, A. (2016). *Kaynaştırma öğrencilerinin yalnızlığını yordamada algılanan sosyal desteğin etkisi*. Yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu
- Gözün, Ö. ve Yıkılmış, A. (2004). Öğretmen adaylarının kaynaştırma konusunda bilgilendirilmelerinin kaynaştırmaya yönelik tutumlarının değişimindeki etkililiği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(2) 65-77.
- Güleç-Aslan, Y. (2016). Kaynaştırma ortamlarında ailelere yönelik eğitsel ve psikolojik hizmetler. *Sakarya University Journal of Education*, 6(3), 71-80.
- Günalp, A. (2007). *Farklı anne baba tutumlarının okul öncesi eğitim çağındaki çocukların özgüven duygusunun gelişimine etkisi*. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Güneysu S. (1986). *Özel eğitim gerektiren çocukların gereksinimleri* (Ed: Şule Bilir: Özürlü Çocuklar ve Eğitimleri). Ankara: Ayyıldız Matbaası
- Gürsoy, F., ve Coşkun, T. (2006). Büyük ebeveynleriyle yaşayan çocukların aile ortamlarını değerlendirmeleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 151-164.
- Hesapçioğlu, Muhsin (2011). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık
- Howard, V. F., Williams, B, ve Lepper, C. E. (2011). *Özel gereksinimi olan küçük çocuklar* (Çev: edi. Gönül Akçamete). Ankara: Nobel Yayıncılık
- <http://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/obader.pdf> Erişim Tarihi:04.08.2017
- <https://www.aep.gov.tr/egitim-icerikleri/aile-egitim-ve-iletisimi/> Erişim Tarihi: 04.08.2017
- <http://aileegitimi.meb.gov.tr/programlar/BADEP%20WEB%20Tanitim.pdf> Erişim Tarihi: 25.07.2017
- Kabasakal, Z. (2001). *Uyum sorunlu çocukların aile işlevlerini iyileştirmede anne eğitim gruplarının etkisi*. Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Kargın, T. (2004). Kaynaştırma: Tanımı, gelişimi, ilkeleri. *Özel Eğitim Dergisi*, 5(2), 1-13.
- Kartal, H. (2007). Erken çocukluk eğitimi programlarından anne-çocuk eğitim programı'nın altı yaş grubundaki çocukların bilişsel gelişimlerine etkisi. *İlköğretim Online*, 6(2), 234-248.
- Kaymak Özmen, S. (2013). Anne-baba eğitimi programının çocuklardaki davranış sorunları ve anne-babaların depresyon düzeylerine etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 38, 101-102.

- Kılınç, F. E. (2011). *Anne eğitim programı ile anne çocuk etkileşim programının 24-36 aylık çocukların bilişsel becerilerine ve annelerin çocuk yetiştirme davranışlarına etkisinin incelenmesi*. Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kılınç, F. E. ve Aral, N. (2016). Çocuk yetiştirme tutum ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 199-222.
- Koçyiğit, S. (2015). Ana sınıflarında kaynaştırma eğitimi uygulamalarına ilişkin öğretmen-rehber öğretmen ve ebeveyn görüşleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4(1), 391-415.
- Kulaksızoğlu, A. (2011). *Ergenlik psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Kurtulmuş, Z. (2003). *Anne eğitim programının 4-6 yaş grubu çocuğu olan alt sosyo ekonomik düzeydeki annelerin ve babaların aile ilişkilerini algılamasına etkisinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ladd, G. W. (2016). Themes and theories: Perspectives on processes in family-peer relationships (Ed: Parke, R. D. and Ladd, G. W: Family-Peer Relationships). <https://books.google.com.tr/books>. Erişim tarihi: 26.07.2017
- Milli Eğitim Bakanlığı (2010). *Okullarımızda neden niçin nasıl kaynaştırma yönetici, öğretmen ve aile kılavuzu*. Ankara: MEB Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü
- Milli Eğitim Bakanlığı (2006). *Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği*. [http://mevzuat.meb.gov.tr/html/26184\\_0.html](http://mevzuat.meb.gov.tr/html/26184_0.html) Erişim tarihi: 10.04.2017
- Milli Eğitim Bakanlığı (2013). *Okul öncesi eğitim programı ile bütünleştirilmiş aile destek eğitimi rehberi*. Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü
- Nayır, F. ve Karaman-Kepenekci, Y. (2013). Kaynaştırma öğrencilerinin haklarına ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi - Journal of Educational Sciences Research*, 3(2), 69-89.

- Neslitürk, S. (2014). Effects of mother attitude on the values of children of 6 years old. *International Journal of Academic Research*, 6(3), 72-77.
- O'Brien, M.P., Zinberg, J. L., Bearden, C. E., Lopez, S. R., Kopelowicz, A., Daley, M. and Cannon, T. D. (2008). Parent attitudes and parent adolescent interaction in families of youth at risk for psychosis and with recent-onset psychotic symptoms. *Early Intervention*, 2(4), 268-276.
- Odluyurt, S. (2007). *Okulöncesi dönemde gelişimsel yetersizlik gösteren çocuklar için gerekli kaynaştırmaya hazırlık becerilerinin ve bu becerilerden bazılarının etkinlikler içine gömülen eşzamanlı ipucuyla öğretiminin etkilerinin belirlenmesi*. Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Olçay-Gül, S. ve Vuran, S. (2015). Normal sınıflara devam eden özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırma uygulamasına ilişkin görüşleri ve karşılaştıkları sorunlar. *Eğitim ve Bilim*, 40(180), 169-195
- Öncül, N. ve Batu, E. S. (2005). Normal gelişim gösteren çocuk annelerinin kaynaştırma uygulamasına ilişkin görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 6(2) 37-54.
- Özaydın, L. ve Çolak, A. (2011). Okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ve “okul öncesi eğitimde kaynaştırma eğitimi hizmet içi eğitim programı”na ilişkin görüşleri. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 1(1), 189-226.
- Özbaba, N. (2000). *Okul öncesi eğitimcilerin ve ailelerin özel eğitime muhtaç çocuklar ile normal çocukların entegrasyonuna (kaynaştırılmasına) karşı tutumları*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özbay, Y. ve Aydoğan, D. (2013). Aile yılmazlığı: Bir engele rağmen birlikte güçlenen aile. *Sosyal Politika Çalışmaları*, 13(3)1, 129-146.
- Paktuna-Keskin, S. (2011). *Çocuklarla doğru iletişim*. İstanbul: Boyut Yayıncılık

- Parlayıcı, H. (2010). *Okul öncesi eğitim kurumlarında anne baba eğitimine ilişkin veli, öğretmen ve yönetici görüşleri*. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Richter- Kanık, N. (1998). *Erken eğitim down sendromlu bebeği olan annelerin stres ve anne-bebek etkileşim düzeyine etkisi*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Sak, R., Şahin-Sak, İ. T., Atlı, S. ve Şahin, B. K. (2015). Okul öncesi dönem: anne baba tutumları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3): 972-991.
- Sakız, H. (2014). From thinking to practice: school staff views on disability inclusion in Turkey. *European Journal of Special Needs Education*, 29(2), 135-152
- Santrock, J. W. (2012). *Ergenlik* (Çev.ed. Diğem Müge Siyez). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Sargın, N. ve Sünbül A. M. (2002). *Okul öncesi dönemde kaynaştırma eğitimine ilişkin öğretmen tutumları: Konya ili örneği*. XI. Eğitim Bilimleri Kongresi, 23-26 Ekim 2002 Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa, KKTC.
- Sart, Z. H., Ala, H., Yazlık, Ö. ve Kantaş-Yılmaz, F. (2004). *Türkiye kaynaştırma eğitiminde nerede?: eğitimciye öneriler*. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, 6-9 Temmuz 2004 İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya.
- Sayın, U. (2014). *48-72 aylık çocuklardaki saldırganlık davranışlarına müdahale yöntemi olarak ebeveyn eğitim programı geliştirilmesi ve etkililiğinin incelenmesi*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Seçer, Z. (2010). An analysis of the effects of in-service teacher training on Turkish preschool teachers' attitudes towards inclusion. *Journal International Journal of Early Years Education*, 18(1), 43-53.
- Seçer, Z., Sarı, H. ve Olcay, O. (2006). Anne tutumlarına göre okulöncesi dönemdeki çocukların ahlaki ve sosyal kural bilgilerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 539-557.



- Seyfullahoğulları, A. (2012). Ailelerin anaokullarından beklentileri üzerine bir araştırma. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, 1-15.
- Sönmez, V. (2011). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık
- Sucuoğlu, B., Bakkaloğlu, H., İşcen-Karasu, F., Demir, Ş. ve Akalın, S. (2013). Inclusive preschool teachers: their attitudes and knowledge about inclusion. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 5(2), 107-128.
- Sümer, N., Gündoğdu-Aktürk, E. ve Helvacı, E. (2010). Anne-baba tutum ve davranışlarının psikolojik etkileri: Türkiye’de yapılan çalışmalara toplu bakış. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(25), 42-59.
- Şahin, F. ve Güldenoğlu, B. (2013). Engelliler konusunda verilen eğitim programının engellilere yönelik tutumlar üzerindeki etkisi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 214-239.
- Şeker, E. (2013). *Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlere yönelik olarak düzenlenen aile eğitimi etkinliklerinin değerlendirilmesi*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Şanlı, E. (2012). *Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine devam eden zihin engelli çocuğu olan ailelerin gereksinimlerinin belirlenmesi*. Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Taner-Derman, M. ve Başal, H. A. (2013). Okulöncesi çocuklarında gözlenen davranış problemleri ile ailelerinin anne-baba tutumları arasındaki ilişki. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 2(1), 115-144.
- Taşdemir, H. ve Özbesler, C.Z (2017). Kaynaştırma eğitimine devam eden çocukların karşılaştıkları sorunların okul ortamında sosyal hizmet uygulamaları perspektifinde değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(49), 498-507.
- Tavil, Y. Z. ve Karasu, N. (2013). Aile eğitim çalışmaları: bir gözden geçirme ve meta-analiz örneği. *Eğitim ve Bilim*, 38(168), 85-95.
- Tezel Şahin, F. (2014). Mother-child relation and factors affecting this relation. *International Journal of Science Culture and Sport*, 2(3), 79-88.

- Tezel Şahin, F. ve Cevher Kalburan, F. N. (2009). Aile eğitim programları ve etkililiği: dünyada neler uygulanıyor? *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(25), 1-12.
- Tezel Şahin, F. ve Özbey, S. (2007). Aile eğitim programlarına niçin gereksinim duyulmuştur? Aile eğitim programları neden önemlidir?. *Aile ve Toplum*, 9(3), 7-12.
- Tezel, D. (2003). *Bir psikolojik destek programının engelli bebek annelerinin duygu durumlarına etkisi*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Thomas, R. and Zimmer-Gembeck, M. J. (2007). Behavioral outcomes of parent-child interaction therapy and triple p-positive parenting program: a review and meta-analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 35(3), 475-495.
- Tümkiye, S. (2010). *Okul öncesi eğitim döneminde ailenin rolü ve önemi* (Ed: Songül Tümkiye ve Fikret Gülaçtı: *Erken Çocukluk Eğitimi*). Ankara: Nobel Yayınevi
- Türk Dil Kurumu (2017). <http://www.tdk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 26.07.2017
- Ulutas, A. and Kanak, M. (2016). An analysis of the mother and child education program's effects on the relationship between mothers and their five- or six-year-old children. *Journal of Education and Learning*, 5(4), 234-244.
- Varlıer, G. (2004). *Okul öncesi eğitim öğretmenlerinin kaynaştırmaya ilişkin görüşleri*. Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Vural, M. ve Yıkılmış, A. (2008). Kaynaştırma sınıfı öğretmenlerinin öğretimin uyarlanmasına ilişkin yaptıkları çalışmaların belirlenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 141-159.
- Yalom, I. D. (2002). *Grup psikoterapisinin teori ve pratiği*. İstanbul: Kabalcı yayınları.
- Yavuzer, H. (2001). *Anababa okulu*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2012a). *Çocuk psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yavuzer, H. (2012b). *Çocuğumuzun ilk 6 yılı*. İstanbul: Remzi Kitabevi

Yörükoğlu, A. (2006). *Çocuk ruh sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayıncılık

Yörükoğlu, A. (2007). *Değişen toplumda aile ve çocuk*. İstanbul: Özgür Yayıncılık



## EKLER

### Ek1: Kişisel Bilgi Formu

Sevgili Anne; Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde “Aile Eğitimi Programının Özel Gereksinimli Çocukların Annelerinin Çocuk Yetiştirme Tutumlarına ve Çocuklarıyla İlişisine Etkisi” konulu yüksek lisans çalışmamı Doç. Dr. Kezban Tepeli danışmanlığında yürütmekteyim. Bu amaçla hazırlanan form beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kişisel bilgiler, ikinci bölümde eğitim programları ile ilgili görüşler, üçüncü bölümde Aile Eğitim Programına ilişkin konular, dördüncü bölümde çocuk yetiştirme tutum ölçeği ve beşinci bölümde anne çocuk ilişki ölçeği bulunmaktadır. Her maddeyi dikkatli bir şekilde okuyarak cevaplamanız araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği açısından önemlidir. Katkılarınız için teşekkür ederim.

Figen BEDEL  
Okul öncesi Öğretmeni

### KİŞİSEL BİLGİLER

#### 1) Yaş

Yaş (yıl)	Anne	Baba
1. 25 yaş ve altı	( )	( )
2. 26-30 yaş	( )	( )
3. 31-35 yaş	( )	( )
4. 36-40	( )	( )
5. 41 yaş ve üzeri	( )	( )

#### 2) Anne-Baba Öğrenim Durumu

Öğrenim Durumu	Anne	Baba
1. Okur-yazar değil	( )	( )
2. Okur yazar	( )	( )
3. İlkokul mezunu	( )	( )

## Ek 2: İhtiyaç Belirleme Formu

### PROGRAMA İLİŞKİN KONULAR

Aşağıda Anne Eğitim Programı ile ilgili konulara yer verilmiştir. Sizden her bir konuda çocuğa eğitim verme noktasında kendinizi ne derece yeterli gördüğünüzü ifadenin karşısında (sağında) bulunan üçlü dereceleme ölçeğinde işaretlemeniz beklenmektedir.

Konular	Yeterli Değilim	Kısmen Yeterliyim	Yeterliyim
1. Anne- Çocuk İletişimde	( )	( )	( )
2. Çocukla Etkili Zaman Geçirmede	( )	( )	( )
3. Olumsuz Davranışlarla Başa Çıkmada	( )	( )	( )
4. Disiplin Sağlamada	( )	( )	( )
5. Çocuğa Karşı Olumlu Tutum Sağlamada	( )	( )	( )
6. Çocuğun Durumu(Kaynaştırma) Hakkında Bilgide	( )	( )	( )
7. Çocuğuyla İlgili Gerçekçi Beklentiler Oluşturmada	( )	( )	( )
8. Kaynaştırma Eğitimi Hakkında Bilgide	( )	( )	( )
9. Okul Öncesinde Kaynaştırma Uygulamalarında	( )	( )	( )
10. Kaynaştırma Eğitiminin Hukuki Dayanaklarında	( )	( )	( )
11. Kaynaştırma Eğitiminin Çocuğa Yararlarında	( )	( )	( )
12. Kaynaştırma Eğitiminin Ailelere Yararlarında	( )	( )	( )
13. Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı Hakkında	( )	( )	( )
14. Okul Öncesi ve Sonrası Eğitim Geçişlerinde	( )	( )	( )
15. Özel Eğitim hakkında Kitap, Film, Broşürde	( )	( )	( )

### Ek 3: Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği

#### ÇOCUK YETİŞTİRME TUTUM ÖLÇEĞİ

Sevgili Anne,

Aşağıda annelerin çocuklarını nasıl yetiştirdikleri hakkında ifadeler bulunmaktadır. Her bir ifade için size en uygun olan seçeneği işaretleyiniz. Örneğin; Çocuğuma yatmadan önce masal anlatırım- ifadesinde; eğer çocuğunuza yatmadan önce her gece masal anlatıyorsanız “HER ZAMAN” seçeneğini, her gece değil ancak, sıklıkla masal anlatıyorsanız “SİK SİK” seçeneğini, ara sıra masal anlatıyorsanız “BAZEN” seçeneğini, çocuğunuza yatmadan önce hiç masal anlatmıyorsanız “HİÇBİR ZAMAN” seçeneğini işaretleyiniz. Araştırma için bütün ifadelerin okunarak cevaplandırılması çok önemlidir. Bazı ifadeler birbirine benzer olsa bile bütün maddelere cevap veriniz.

Göstermiş olduğunuz ilgiden dolayı teşekkür ederim.

	Her zaman	Sık Sık	Bazen	Hiçbir zaman
1.Çocuğumu hasta olmaması için çok kalın giydiririm.				
6. Çocuğum, söylediklerimi anında yerine getirmelidir.				
11. Çocuğuma anne/babasının kızmaması için uslu olmasını söylerim.				
16. Çocuğumu oyuncaklarını toplaması için desteklerim.				
21. Çocuğumla birlikte yatarım.				

#### Ek 4: Çocuk Anababa İlişki Ölçeği

### ÇOCUK-ANABABA İLİŞKİ ÖLÇEĞİ

Aşağıdaki her bir ifadenin çocuğunuz ile ilişkinizi hangi derecede yansıttığını değerlendiriniz. Aşağıdaki dereceleri düşünerek, her bir ifade için uygun rakamı yuvarlak içine alınız.

- (1) Kesinlikle uygun değil (2) Pek uygun değil (3) Kararsızım (4) Oldukça uygun  
(5) Kesinlikle uygun

		Kesinlikle Uygun Değil	Pek Uygun Değil	Kararsızım	Oldukça Uygun	Kesinlikle Uygun
1	Çocuğumla sıcak ve şefkatli bir ilişki paylaşırım	1	2	3	4	5
12	Çocuğum bana kolaylıkla öfkelenebilir	1	2	3	4	5
17	Çocuğum beni bir ceza ve eleştiri kaynağı olarak görür	1	2	3	4	5
21	Çocuğumla ilgilenmek enerjimi tüketiyor	1	2	3	4	5
27	Çocuğum benden bir şey istediğinde sızlanır ya da ağlar	1	2	3	4	5

## Ek 5: Araştırma İzni



T.C.  
KONYA VALİLİĞİ  
İl Millî Eğitim Müdürlüğü



Sayı : 83688308-605.99-E.646948  
Konu :Araştırma İzni

17.01.2017

Sayın Figen BEDEL  
Yazır Mah. Fürüzan Sok. Çınar Sit.  
10 Blok No: 26/1 Selçuklu/KONYA

İlgi : 11/01/2017 tarihli ve 423388 sayılı dilekçeniz.

İlgi dilekçeniz ekinde Müdürlüğümüze sunmuş olduğunuz "Aile Eğitimi Programının Özel Gereksinimli Çocukların Annelerinin Çocuk Yetiştirme Tutumlarına ve Çocuklarıyla İlişkisine Etkisi" konulu araştırmanızı uygulama talebi incelenmiştir.

Araştırmanın; Selçuklu ilçesinde bulunan ve aşağıda isimleri yazılı anaokullarında öğrenim gören öğrencilerin velilerine eğitim öğretimi aksatmamak kaydıyla uygulanmasında sakınca görülmemektedir. Araştırmada Müdürlüğümüz tarafından onaylanarak gönderilen veri toplama araçları kullanılacak olup; sonucun CD ortamında iki nüsha olarak gönderilmesi gerekmektedir.

Bilgilerinize sunulur.

Mukadder GÜRSOY  
İl Millî Eğitim Müdürü

Ek:

- 1-Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeğı (1 Sayfa)
- 2-Çocuk-Anababa İlişki Ölçeğı (1 Sayfa)

### ARAŞTIRMA YAPILACAK KURUMLAR

- 1-Şehit Hava Pilot Teğmen Ayfer Gök Anaokulu
- 2-Şehit Demet Sezen Anaokulu
- 3-Selçuklu Anaokulu
- 4-Melikşah Anaokulu
- 5-Vesile Sağ Ergun Anaokulu
- 6-Ayşah Anaokulu
- 7-Keskesler Anaokulu
- 8-Ümide-Güler Atsüren Anaokulu

Konya İl Millî Eğitim Müdürlüğü  
Akçeşme Mah. Garaj Caddesi No: 4 Karatay/KONYA  
Elektronik Ağ: www.konya.meb.gov.tr  
e-posta: istatistik42@meb.gov.tr

Strateji Geliştirme Şube Müdürlüğü  
Ayrıntılı bilgi için: F.METİN (V.H.K.İ.)  
Tel: (0 332) 353 30 50 - 1210  
Faks: (0 332) 351 59 40

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <http://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden cefe-74ec-32e7-8de1-8b66 kodu ile teyit edilebilir.





**T. C.**  
**SELÇUK ÜNİVERSİTESİ**  
**Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü**  
**Özgeçmiş**



Adı Soyadı:	Figen BEDEL
Doğum Yeri:	Kahramanmaraş
Doğum Tarihi:	25.10.1980
Medeni Durumu:	Evli
<b>Öğrenim Durumu</b>	
Derece:	Okulun Adı:
İlköğretim:	Selçuk İlkokulu/Niğde
Ortaöğretim:	Niğde Kız Meslek Lisesi
Lise:	İzmir Atatürk Kız Meslek Lisesi
Lisans:	Selçuk Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Anaokulu Öğretmenliği
İlgi Alanları:	Erken Çocukluk Eğitimi, Anne Eğitimi, Eko Okul Etkinlikleri, Sosyoloji, Halk Oyunları
İş Deneyimi: (Doldurulması isteğe bağlı)	Başlangıç: 14/10/2002 Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Öğretmeni (Devam Ediyor)
Aldığı Ödüller: (Doldurulması isteğe bağlı)	05/07/2007 Takdir Belgesi Kaymakamlık 10/07/2007 Teşekkür Belgesi İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar: (Doldurulması isteğe bağlı)	Doç. Dr. Kezban TEPELİ
Tel:	0 505 557 78 70 figenbedel@gmail.com
Adres:	Ayşah Anaokulu Bosna Hersek Mahallesi Işıklar Sokak No:13 Selçuklu/Konya